

Vilniaus universitetas

Istorijos fakultetas

Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra

Eglė Kecoriūtė

Paveldosaugos studijų programa

Magistro darbas

**Vilniaus miesto ūkio elementai paveldosauginiu aspektu
(apšvietimo ir vandens tiekimo įranga)**

Darbo vadovė: dr. M. Drėmaitė

Vilnius, 2008

Turinys

Įvadas.....	3
1. Vilniaus miesto apšvietimo istorija.....	8
2. Apšvietimo priemonių tipų raida.....	13
2. 1. Nešiojamieji ir pakabinamieji žibintai.....	13
2. 2. Vietoje tvirtinami žibintai.....	15
2. 3. Dujiniai ir žibaliniai žibintai.....	16
2. 4. Elektriniai šviestuvai.....	19
3. Senasis Vilniaus vandentiekis.....	22
4. Senoji vandens tiekimo įranga Vilniuje.....	30
4. 1. Mediniai vamzdžiai.....	30
4. 2. Vandens rezervuarai.....	31
4. 3. Vandens čiaupai.....	33
5. Senoji apšvietimo įranga paveldosauginiu aspektu.....	35
5. 1. Bandymai atkurti „istorinį“ apšvietimą sovietmečiu.....	35
5. 2. Istorinis apšvietimas šiandien – funkcionalus ir estetiškas žingsnis į praeitį?.....	38
5. 3. Galimi apšvietimo principai. Ar turime senamiesčio apšvietimo tradicijas?.....	40
5. 4. Kaip saugojame senąją apšvietimo įrangą? Ar dar yra ką saugoti?.....	42
5. 5. Šiandieninio „istorinio“ Vilniaus senamiesčio apšvietimo variacijos.....	44
6. Požeminė vandens tiekimo įranga paveldosauginiu aspektu.....	54
6. 1. Išsaugojimas „in situ“ – teorija ir galimybės.....	54
6. 2. Požeminės hidrotechnikos saugojimas ir eksponavimas šiandien.....	55
6. 3. Bandymai eksponuoti senuosius Vingrių šaltinius.....	58
7. Antžeminė vandens tiekimo įranga – aktualizacija ir įprasminimas.....	59
7. 1. Smulkioji architektūra – senosios vandens kolonėlės.....	60
7. 2. Kas liko šiandien?.....	62
7. 3. „Istorinės“ kolonėlės Vilniaus senamiestyje.....	63
7. 4. Vandens kolonėlės – paveldas ar „atgyvena“.....	64
7. 5. Senieji vandens bokštai.....	66
7. 6. Vandens malūnai paveldosauginiu aspektu.....	69
Išvados.....	73
Ilustracijų sąrašas.....	77
Peržiūrėta ikonografija.....	81
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	83
Priedai.....	86
Tipologinis apšvietimo įrangos sąrašas.....	86
Senoji apšvietimo ir vandens tiekimo įranga Kultūros vertybių registre.....	97

Įvadas

2009 m. Vilnius taps Europos kultūros sostine. Tai svarbus įvertinimas, rodantis visos Europos pasitikėjimą mumis kaip išsivysčiusia valstybe, kurioje verda aktyvus kultūrinis gyvenimas. Šis įvertinimas tartum simbolizuoja, kad mes žinome ar bent jau esame susipažinę su savo valstybės kultūra istorijos tėkmėje, sugebame ne tik išsaugoti, bet ir sąmoningai bei tikslingai panaudoti paveldą.

Šiandien būdas susipažinti su senąja vandens tiekimo ir apšvietimo technika, galima sakyti, yra vis dar paties susidomėjusio reikalas. Nepaisant padidėjusio susidomėjimo technikos paveldu, šios kol kas specifinės paveldo srities populiarinimas žengia pirmuosius lėtus žingsnelius. Po nepriklausomybės atgavimo vienu pirmųjų žingsnių, siekiant supažindinti žmones su technikos paveldu, būtų galima laikyti 2000 m. Europos paveldo dienas, kurios buvo skirtos būtent technikos paveldui. Šių dienų metu buvo suorganizuota nemokama ekskursija „Technikos paveldas senajame Vilniuje“¹, kurios metu Vilniaus miesto gyventojai ir svečiai, Vilniaus pedagoginio universiteto docento Liberto Klimkos (toliau L. Klimka) buvo kviečiami susipažinti su sostinės senąja technika, tarp jų ir Sereikiškių parke esančia vandenviete bei siurbline, Verkių dvaro vandens pakėlimo technika ir t.t. Kitas labai svarbus žingsnis - projektas „Lietuvos energetikos muziejaus pertvarkymas į Lietuvos technikos muziejų, pritaikant kultūros ir istorijos paveldo objektą – pirmosios Vilniaus centrinės elektrinės patalpas viešiesiems turizmo poreikiams“.² Įgyvendinus šį Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis remiamą projektą Lietuva ne tik išsaugos istoriškai svarbų industrinį technikos objektą, bet kartu ir populiarins technikos paveldą, atskleisdama jo poveikį miesto istorijai, kultūrai. Šiandien muziejaus ekspozicijos dar tik kuriamos, bet tai jau pradžia.

Šio darbo objektas – technikos paveldas, o tiksliau apšvietimo ir vandens tiekimo įranga Vilniaus mieste. Iš karto reikia pastebėti, kad tai gana specifinė sritis, nes susijusi su buitimi. Buitis kaip kasdienybės elementas nėra ir niekuomet nebuvo vertinama. Miesto ūkio elementai jų panaudojimo metu niekuomet neturi išliekamosios vertės ir išlieka „nepastebimi“. Tuo labiau į juos nežiūrima kaip į kultūrinį reiškinių. Kasdieninio buitinio gyvenimo istorija, jo reikšmė ir įtaka to meto kultūrai yra tiriama praėjus kelioms dešimtims, o dažniausiai ir šimtams metų. Tai yra būdinga ne tik praeities kartoms, bet ir mums. Buitis tampa istorija tik pasikeitus aplinkai,

---

¹ “Europa: bendras paveldas. Technikos paminklai Lietuvoje“. Renginių programa [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/epd/2000/epd2000pr.htm>

² Lietuvos energetikos muziejaus informacija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.muziejai.lt/Vilnius/energetikos_muz_pertvarkymas.htm

kuri, reikia pastebėti, šiandien kinta daug sparčiau nei vos prieš šimtmetį. Dėl šios priežasties didžioji dalis technikos paveldo mums šiandien pažįstama tik iš išlikusios senosios ikonografijos.

Darbo tikslas - apžvelgus istorinę medžiagą, išskirti apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos tipus ir jų kaitą istorinėje tėkmėje bei aprašyti šiandieninę paveldosauginę situaciją Vilniaus mieste. Siekiant užsibrėžto tikslo buvo išsikelti šie uždaviniai:

- Peržvelgus istorinius šaltinius ir literatūrą, glaustai aprašyti senojo Vilniaus apšvietimo ir vandentiekio istoriją;
- Pasiremiant istorine medžiaga bei ikonografija, nustatyti ir aprašyti apšvietimo bei vandens tiekimo įrangos tipus, bei nustatyti, kas įtakoję jų kaitą;
- Stebint šiandieninę situaciją, atlikus foto fiksaciją bei palyginus ją su senąja ikonografija, išsiaiškinti, kas iš senojo technikos paveldo išliko iki mūsų dienų;
- Apžvelgti šiandienos paveldosauginę senojo apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos situaciją - ar saugoma; jei saugoma, tai kokiu būdu; taip pat, kokios yra išsaugojimo galimybės;
- Nustatyti, kas šiandien yra labiausiai paplitęs senosios vandens tiekimo įrangos elementas – vandens kolonėlė – paveldas, kurį reikėtų saugoti, ar „atgyvena“; taip pat trumpai aptarti šiandien Vilniaus senamiestyje esančių „istorinių“ vandens kolonėlių situaciją;
- Pasiremiant išlikusia projektine medžiaga, nustatyti istorinio apšvietimo Vilniaus senamiestyje atkūrimo idėjų pradžia;
- Remiantis senąja ikonografija ir istoriniais šaltiniais atskleisti, kokios buvo apšvietimo priemonių pasirinkimo priežastys istorijos eigoje;
- Išanalizuoti šiandienos Vilniaus senamiestyje gausiai naudojamo „istorinio“ apšvietimo atkūrimo apraiškas bei nustatyti jų pasirinkimo esamas ir galimas motyvacijas;
- Parengti apšvietimo priemonių tipologinį sąrašą su iliustracijomis;
- Sudaryti saugojamųjų vandens ir apšvietimo technikos objektų sąrašą.

Šio darbo chronologinės ribos prasideda XVI a. Kada tiksliai prasideda miesto apšvietimo istorija, nėra tiksliai nustatyta, tačiau jau pirmosios žinios apie miesto apšvietimą iš gynybinės sienos bokštų³ leidžia priimti išvadą, kad jau XVI a. rūpintis saugumu mieste tamsiuoju paros metu. Vandentiekio istorija tikslesnė. Jos pradžia sietina su 1501 m. juridiniu dokumentu - Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro duota privilegija dominikonams⁴. Tyrinėjamasis laikotarpis baigiasi šiandiena, kai vis dažniau prisimenama senoji technika ir bandoma ne tik dekoratyviai, bet ir utilitariškai panaudoti mūsų reikmėms.

Istoriografija. Magistrinio darbo rašymo metu rinkta literatūra ir šaltiniai susiję su Lietuvos technikos paveldu. Atskirų Vilniaus miesto ūkio elementų istorija – tokių kaip vandens

³Vilniaus senamiesčio lauko apšvietimo priemonės, katalogas, 1975 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4454, l. 3

⁴Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458, ap. 1, b.115, l. 7

tiekimu ir gatvių apšvietimo įranga – nuoseklių tyrinėjimų iki šiol nesusilaukė. Duomenų apie senąją Vilniaus techniką galima aptikti platesnės tematikos istoriniuose tyrimuose (pvz. Jono Jurkšto (toliau J. Jurkštas)⁵ ar Vilniaus miestui⁶ skirtose monografijose) arba siaurose publikacijose moksliniuose leidiniuose. Didžioji dalis literatūros – straipsniai periodiniuose leidiniuose, trumpi pranešimai internetinėse priemonėse bei glausti aprašymai socialinės istorijos tyrimuose. Visgi, šiandien jau pasirodo literatūros, skirtos išimtinai technikos paveldui. Čia galima išskirti neseniai pasirodžiusią L. Klimkos monografiją.⁷ Užsienio literatūros, susijusios su technikos paveldu, nemaža, ypač internete. Visgi mokslinės literatūros užsienio kalba Lietuvos bibliotekose nedaug, o prieinama literatūra nesusijusi su apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos paveldu (miesto ūkio elementais).

Renkant istorinę medžiagą ir senąją ikonografiją, didžiausias dėmesys buvo skiriamas dokumentų paieškoms Lietuvos archyvuose. Didžioji dalis šaltinių, foto dokumentų, susijusių su technikos paveldu ir jo raida rasta Lietuvos valstybės istorijos archyvo (LVIA) ir Vilniaus apskrities archyvo (VVA) fonduose. Renkant miesto ūkio elementų istorinę medžiagą, svarbiausias šaltinis – archyvuose esantys dokumentai. LVIA didžioji dalis – XIX a. II p. dokumentai: miesto turtingųjų prašymai, susirašinėjimas gauti leidimus įsivesti dujinį apšvietimą, vandentiekį, miesto valdžios susirašinėjimas dėl gatvių apšvietimo, siekiant mieste saugumo, ypač po 1863 m. sukilimo. VAA – sovietmečiu pasirodžiusi projektinė medžiaga, darbo brėžiniai ir istoriniai tyrimai, susiję su apšvietimo priemonių parinkimu; taip pat jau publikuota vandentiekio istorinių tyrimų medžiaga.

Miesto apšvietimas. Literatūros apie miesto apšvietimo įrangą beveik nėra. Galima išskirti porą straipsnių, kurių vienas pasirodė dar sovietmečiu⁸, glaustai aprašantis Vilniaus miesto apšvietimo istoriją; kitas, išleistas 2000 m.⁹, iš dalies atkartoja istorines detales, tačiau jau paliečia ir žibintų techninių savybių aptarimą bei trumpai aptaria šiandieninę situaciją. XX a. apšvietimo istorija, ypač techninė pusė, neblogai atspindėta Martusevičiaus Juozo ir Žilinsko Antano straipsnyje¹⁰. Reikia pastebėti, kad didžioji dalis literatūros, skirtos Vilniaus gatvių apšvietimui, pasirodė būtent sovietmečiu. Per beveik dvi dešimtis nepriklausomybės metų senieji Vilniaus miesto žibintai ir šviestuvai didesnio dėmesio susilaukė tik kartą.¹¹

Ieškant istorinio apšvietimo atkūrimo užuomazgų, tiriant apšvietimo raidą sovietmečiu, labai svarbūs VAA esantys istoriniai tyrimai¹², projektinė medžiaga, apšvietimo priemonių

⁵ Jurkštas J. Senojo Vilniaus vandenys. Vilnius: Mokslas. 1990.

⁶ Merkys V., Jurginis J. Vilniaus miesto istorija: nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius: Mintis. 1968. 3

⁷ Klimka L. Saulės laikrodžiai Lietuvoje. Vilnius: Versus aureus. 2007.

⁸ Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr. 12. P. 19-21.

⁹ Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis // Archiforma. 2000. Nr. 1. P. 87-94.

¹⁰ Martusevičius J., Žilinskas A. Elektra Vilniuje // Mokslas ir technika. 1976. Nr. 10. P. 35-37.

¹¹ Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis // Archiforma. 2000. Nr. 1. P. 87-94.

¹² Vilniaus senamiesčio gatvės. Danga ir apšvietimas. Istoriniai tyrimai. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4500;

katalogai¹³ bei planinės užduotys, atspindinčios¹⁴, kuo remiantis buvo kuriamas miesto apšvietimas. Šiek tiek duomenų apie galimus gatvių apšvietimo variantus pateikia kol kas vienintelis toks Vilniaus mieste bendras Stiklių gatvelės apšvietimo projektinis pasiūlymas¹⁵.

Gana išsamų vaizdą apie tai, kokio pavidalo buvo senieji Vilniaus žibintai, mums teikia išlikusios senosios Vilniaus ikonografijos studijos. Vilniaus miesto fotografų Jozef Czechowicz (toliau J. Czechowicz), Jan Bulhak (toliau J. Bulhak), Stanislaw Filibert Fleury (toliau S. F. Fleury) ir kitų darbuose dažnai galima aptikti ir miesto apšvietimo elementus. Nagrinėjant skirtingų laikotarpių piešinius, litografijas, fotografijas ir kt., atrandant analogijas to paties laikmečio autorių darbuose, atsiskleidžia konkrečiai epochai būdingi dėsningumai, kurie leidžia išskirti apšvietimo priemonių pagrindinius tipus.

Vandens tiekimo įranga. Vilniaus vandentiekis iki šiol susilaukė daugiau tyrinėtojų dėmesio nei gatvių apšvietimas. Visgi, apie senąją vandens tiekimo įrangą nėra daug žinoma, pasitaiko daugiau spėjimų (pvz. koku būdu vanduo pasiekdavo vilniečių namus). Pirmieji tyrimai, kuriuose dėmesys jau skiriamas ir techninei vandentiekio ir kanalizacijos raidai, atlikti inžinieriaus Henryk Jenz (toliau H. Jenz).¹⁶ Kol kas išsamiausiai Vilniaus vandentiekio istoriją aprašė, šiek tiek dėmesio skirdamas ir smulkiajai vandens tiekimo įrangai, J. Jurkštas¹⁷. Knygoje pateikiami duomenys gausiai naudojantis archyvine išlikusia medžiaga, iki to meto pasirodžiusiomis publikacijomis.

Sudėtingesnės technikos pavyzdžių (vandens ėmimo kolonėlių, viešųjų šulinių) galime atrasti XIX a. II p. foto dokumentuose¹⁸. Iki tol, tiriant senąją vandentiekio istoriją ir techniką, svarbiausiais išlieka archyviniai LVIA dokumentai bei VAA esanti atliktų istorinių tyrimų medžiaga¹⁹.

Temos naujumas ir aktualumas ir paskatino rašyti apie vandens tiekimo ir apšvietimo senąją įrangą, stebint šiandieninę situaciją Vilniaus senamiestyje. Vilniaus senamiesčio teritorijoje nemaža vietų, kur iki šiol naudojamos vandens ėmimo kolonėlėmis, nesant vandentiekio nutiesto tiesiai į namus. Šiandien jau atsiranda ir viešųjų geriamojo vandens kolonėlių, derinamų prie senosios aplinkinės architektūros ir atliekančių ne tik utilitarią, bet ir

¹³Lauko šviestuvų katalogas. RGK-3-84 paruošimo mokslinė ataskaita, 1987 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 785;

Mažųjų architektūrinių formų eskizu katalogas, 1958. // VAA, f. 2, 51-13;

Vilniaus senamiesčio gatvių apšvietimo žibintai. Darbo brėžiniai, 1973. // VAA, f. 2, 101-90;

Lauko šviestuvų katalogas, 1984. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 779.

¹⁴Vilniaus senamiesčio išoriniam apšvietimui projektuoti planinė užduotis, 1968. // VAA, f. 2, 101-14.

¹⁵Reikšmingiausių Vilniaus senamiesčio objektų bei Stiklių g. apšvietimo pasiūlymai, 1998. // Paminklų restauravimo instituto archyvas, f. 2, b. 1777-1.

¹⁶Jenz H. Wodociagi i kanalizacja miasta Wilna. Wilna, 1932 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹⁷Jurkštas J. Senojo Vilniaus vandenys. Vilnius: Mokslas, 1990.

¹⁸Vilniaus vandenys, ikonografija. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4505.

¹⁹Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506;

Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502.

dekoratyvinę funkciją. Vilniaus senamiestyje „senieji“ sovietmečio šviestuvai keičiami naujais „istorinio“ tipo žibintais. Šiandieninė staigi miesto ūkio elementų kaita, iškelianti paveldosaugines išsaugojimo, aktualizavimo, įprasminimo, atkūrimo ir kitas problemas, nustato ir domėjimosi technikos paveldu kryptis. Labai svarbus šiandieninis šių objektų monitoringas ir foto fiksacija kaip vienas senosios technikos išsaugojimo būdas.

Reikia paminėti, kad rašant apie senąjį vandens tiekimo ir apšvietimo įrangą, pagrindinis dėmesys buvo sutelktas nustatyti jų tipus ir kaitą bei šiandieninę paveldosauginę situaciją, aktualizacijos ir įprasminimo problematiką. Stilistinė objektų analizė reikalauja atskiro tyrimo, tad šiame darbe nepateikiama, tik glaustai aprašoma susiejus su bendru kontekstu.

Į šį darbą įtraukiama vandens bokštų ir vandens malūnų, taip pat kaip vandens tiekimo įrangos elementų paveldosauginė situacija šiandien. Nors šie objektai, kaip vilniečio ūkio elementas, anksčiau pasirodžiusiose publikacijose²⁰ nebuvo įtraukiami, tačiau šiandien tai geriausiai išlikę vandentiekio įrangos objektai, jau įeinantys į Vilniaus teritoriją. Nemaža dalis jų visai nepažinti.

Darbas buvo rašomas naratyviniu, lyginamuoju ir analizės metodais, panaudojant nemažai senosios vaizdinės medžiagos, kaip neatsiejamo šaltinio pažinti technikos paveldą, bei atliekant šiandieninę fotofiksaciją, geriausiai atskleidžiančią šiandieninę buities elementų situaciją mieste.

---

²⁰ Jurkštas J. Vilniaus senojo vandentiekio technika // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 3. P. 34-36.

1. Vilniaus miesto apšvietimo istorija

Seniausių Vilniaus apšvietimo priemonių pavyzdžių iki mūsų dienų neišliko. Tą lėmė ne tik tas faktas, kad buities daiktai niekad nebūvo vertinami ir saugomi, bet ir apšvietimui naudotos medžiagos.

Pati seniausia žmonijos istorijoje apšvietimo priemonė - įvairių pavidalų lengvai degančios šakelės, augalų ryšulėliai, fakelai, nešami tik rankose - naudoti ir Vilniuje. Senasis Vilnius deglais buvo apšviečiamas įvairių iškilmių ir švenčių metu. Turtingesnieji sau kelią pasišviesdavo žvakėmis, aliejinėmis lempelėmis, o varguomenė paprastomis balanomis, tiesa, ir miesto turtingieji, dažnai naudodavo paprastas balanas, taupumo sumetimais. Žvakės dažniausiai buvo gaminamos iš taukų ir lajaus. Vaškinės žvakės buvo naudojamos tik turtingųjų ir tik patalpose.

Viduramžiais Vilniuje pagrindinis šviesos šaltinis būdavo įtaisytas specialiaame bokšte, dokumentuose dar vadintas žibintuvu. Šis bokštas buvo kažkur netoli buvusių vyskupų rūmų. Naktimis jame būdavo uždegama ugnis apšviesti aplinkinėms teritorijoms.²¹ Naktimis įsižiebdavo ir Aušros vartų bokštas – tą mums byloja 1702 m. įvykusio Aušros vartų stebuklo aprašymas.²² Tai tarsi bendro viso miesto apšvietimo užuomazgos. Visgi, ištisos miesto gatvės naktį skendėdavo tamsoje, tad kiekvienas viduramžių vilnietis, tamsiu paros metu išsiruošęs iš namų, turėjo pats pasirūpinti, kuo pasišviesti sau kelią.

XVI a. vid. „saugantis gaisrų buvo nustatyta, kada vakarais gesinti žiburius ir kada rytais uždegti. Iš rotušės bokšto buvo stebima ar kas po varpo skambinimo nesavivaliauja. Jei kur matydavosi vienišas žiburys, ten eidavo tvarkdarys užgesinti... Naktinis miestas skendėdavo tamsoje.“²³

Iki XVIII a. pab. Vilniuje kompleksiskai žibintais apšviečiamų gatvių dar nebuvo. XVIII a. miesto visuomeninis gyvenimas tapo intensyvesnis, dažnai užtrūkdavo iki vėlumos, atsirado būtinybė apšviesti Vilniaus gatveles nuolatos.

1817 m. Vilniaus policmeisteris pateikė generalgubernatoriui ataskaitą apie Vilniaus gatvių apšvietimą.²⁴ Šioje ataskaitoje smulkiai išdėstoma to meto miesto apšvietimo padėtis, žibintų skaičius, tipai, naujų žibintų gamyba, nurodoma, kas juos aptarnauja, kokios medžiagos naudojamos. Ši pažyma pavadinimu „Apie miesto gatvių apšvietimą“ - pats pirmasis dokumentas, suteikiantis konkrečių žinių apie tuometinę situaciją. Keletas ištraukų iš šio

²¹ Vilniaus senamiesčio lauko apšvietimo priemonės, 1975. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4454, l. 3.

²² Vilniaus miesto istorija. 1 dalis. Vilnius. 1968. P. 176.

²³ Ten pat, p. 78.

²⁴ Vilniaus, Kauno ir Gardinio generalgubernatoriaus kanceliarija (Канцелярия Виленского, Ковенского и Гродненского Генералгубернатора). // LVIA, f. 378, ap.1, b. 21, l. 7.

dokumento: „Vilniuje /.../ įvesti žibintai /.../ policijos valdybos iniciatyva iš visuomeninių miesto lėšų. Kada ir kiek pagaminta senųjų žibintų – duomenų nėra. Tikriausiai po Lietuvos prijungimo prie Rusijos. Turtingesni miesto gyventojai, statydami namus, policijos kvietimu prie savo namų kabindavo po vieną ar daugiau žibintų. Dauguma miesto gatvių ir skersgatvių buvo neapšviesta, todėl 1814 m. policmeisterio reikalavimu buvo įrengti 45 žibintai /.../ iš visuomeninių lėšų. 1817 metais buvo pagaminti nauji žibintai Peterburgo tipo. Tokiu būdu mieste jau buvo 377 žibintai, iš kurių - 282 seni.“²⁵ Šių žibintų būta įvairių dydžių gatvėse pritvirtintų prie sienų, o jų priežiūra priklausė nuo namo šeimininko. Dokumente užsimenama, kad žibintai prastai prižiūrimi, nes dauguma į juos deda plokščius indus, kiti prastas žvakes ar tiesiog nuodėgalius. Žibintai dažnai gęsta ir policijos darbuotojai turi belstis pas šeimininkus reikalaudami, kad uždegtų žibintus. Policmeisteris siūlo visame mieste naudoti kanapių aliejų vietoj žvakių, kurios dažnai užgęsta, o taip pat perleisti rūpinimąsi žibintais policijos gaisrininkų komandai, kontroliuojamai policijos valdžios. Dokumente užsimenama, kad „miesto apšvietimas yra kiekvieno pareiga“, tad reikalingą apšvietimui lėšų sumą siūloma išreikalauti iš visų namų savininkų, išskyrus bažnyčias, vienuolynus, miesto įstaigas bei sutvirtinimų teritorijas.. Lėšas tam reikalui rinko miesto dūma, kuri taip pat pirkdavo aliejų ir kitas reikalingas žibintų priežiūrai priemones. Visi dokumente išsakyti patarimai buvo įgyvendinti. 1818 m. vasario 17 d. policmeisteris raportavo²⁶ generalgubernatoriui Nikolajui Rimskiui Korsakovui, kad visos priemonės apšvietimui pagerinti yra įgyvendintos.

XVIII-XIX a. sandūroje apšvietime imtas naudoti kanapių aliejus.²⁷ XIX a. pirmojo ketvirčio pabaigoje Vilnių pasiekė Ami Argando konstrukcijos lempos, dar vadintos Varšuvos tipo. Ši lempa turėjo žiedinio skerspjūvio medvilninę dagtį bei pūsto plono stiklo gaubtą traukai padidinti. Šioms lempoms reikėjo valyto aliejaus, tad apšvietimas jomis buvo brangesnis. 1832 m. Vilniuje naudotos 28 šio tipo ir 559 paprastesnės konstrukcijos lempos. Varšuvos tipo lempos buvo įrengiamos svarbiausiose miesto vietose ant aukštų stulpų, kad apšviestų kuo didesnę plotą.²⁸

Svarbus rūpestis – žibintų priežiūra. Mieste buvo samdoma apie 15-20 žibintininkų. Žibintų priežiūra paprastai pavedama policmeisteriui. Už žibintų priežiūrą buvo mokama po 50 kapeikų priedėlį per mėnesį gaisrininkams. Privačių namų žibintus prižiūrėdavo kiemsargiai. Senieji dokumentai „piešia“ žibintus prižiūrinčiojo asmens paveikslą: žibintininkai dėvėjo linines prijuostas, visur kartu su savimi nešiodavosi kopėčias ir virves, taip pat mažus žibintus, dagties

²⁵Vilniaus, Kauno ir Gardinio generalgubernatoriaus kanceliarija (Канцелярия Виленского, Ковенского и Гродненского Генералгубернатора). // LVIA, f. 378, ap. 1, b. 21, l. 7.

²⁶Ten pat, l. 133.

²⁷Vilniaus senamiesčio gatvės. Danga ir apšvietimas. Istoriniai tyrimai. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4500, l. 17.

²⁸Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr. 12. P. 19.

kamuoliuką ir aliejų.²⁹ Žibintininkas pasilypėdavo iki žibinto lyno tvirtinimo vietos, atrišęs jį per skridinį nuleisdavo žemyn, sutvarkęs žibinto dagtį ir išvalęs stiklus bei pripildęs rezervuarą aliejumi, jis vėl pritvirtindavo žibintą.

Riebalines lempeles buvo gana primityvios. Iš pradžių nenaudotas net stiklinis gaubtas, tad jos dažnai užgesdavo. Nuo balanų, žvakių, lempelių pasitaikydavo gaisrų, tad buvo nustatomas tikslus laikas, kada žibintai turi būti užgesinami, kada uždegami. „Žibintai privalo degti visą naktį septynis mėnesius per metus nuo rugsėjo 15 iki balandžio 15 d.“ Vasarą, kai naktimis žibintai nebuvo degami, juos nuimdavo remontui, plovimui ir perdažymui. Visi žibintai būdavo dažomi žalia spalva.³⁰ Vilniaus miestui žibintus gamindavo vietiniai kalviai. Išliko dokumentas, bylojantis, kad 1819 m. kalvis Grigorijus Zaicas tvarkė senus ir gamino iš savo medžiagų naujus žibintus.³¹

1849 m. miesto dūma nutarė toliau gerinti apšvietimą. Tuo metu imta įdiegti žibintus, kuriuose deginamas 78 procentų spirito-terpentino tirpalas, kurio garai švytėdavo lyg dujos. Visgi, toks apšvietimo būdas buvo keturiskart brangesnis. Taip buvo apšviestos tik centrinės aikštės. 1851 m. įrengti 108 tokio tipo žibintai: prie generalgubernatoriaus rūmų, Rotušės aikštėje, Šv. Jono, Dominikonų, Aušros vartų gatvėse. 1857 m. Vilnių apšviesdavo 190 spirito-terpentino ir 400 aliejinių žibintų. Be senamiesčio buvo apšviečiamos Antakalnio, Rasų, Šnipiškių pagrindinės gatvės. Miesto gyventojai prie savo namų irgi buvo įsirengdavo žibintus. 1857 m. Vilniuje švietė jau 2190 žibintų.³²

1863 m. – svarbi data Vilniaus miesto apšvietimo istorijoje. Tais metais miesto Dūmoje buvo svarstomas klausimas dėl miesto gatvių **apšvietimo dujomis**. Šį projektą priėmė generalgubernatorius Michailas Muravjovas. 1863 m. lapkričio 19 d. buvo pasirašyta sutartis su Peterburgo II gildijos pirkliau Žanu Lalansu (toliau Ž. Lalansas) dėl dujinio apšvietimo įvedimo bei susitarta dėl kainos. Ž. Lalansui buvo suteiktas 25 m. apšvietimo dujomis monopolis Vilniaus mieste. Apšvietimą buvo numatyta įrengti Peterburgo pavyzdžiu. Dujų fabrikas pastatytas labai greitai dabartinio Operos ir baletų teatro teritorijoje. 1864 m. žiemą buvo išvedžiotas 14 km. vamzdynas. Fabrikas ėmė veikti 1864 spalio 22 d., įžiebdamas mieste pirmuosius 307 dujinius žibintus.³³

Nuo 1872 m. dujų fabrikas atiteko Vokietijos „Naujajai dujų akcinei bendrovei“. Dujiniai žibintai buvo įrengti Senamiestyje - Katedros, Ignoto ir Teatro aikštėse, Jurgio

²⁹ Vilniaus, Kauno ir Gardinio generalgubernatoriaus kanceliarija (Канцелярия Виленского, Ковенского и Гродненского Генералгубернатора). // LVIA, f. 378, ap. 1, b. 21, l. 30.

³⁰ Ten pat, l. 28.

³¹ Vilniaus, Kauno ir Gardinio generalgubernatoriaus kanceliarija (Канцелярия Виленского, Ковенского и Гродненского Генералгубернатора). // LVIA, f. 378, ap. 1, b. 14.

³² Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr. 12. P. 19.

³³ Ten pat, p. 20.

prospekte, Antakalnio gatvėje.³⁴ Dujiniai žibintai stovėjo prie viešųjų šulinių, ant Žaliojo, Žvėryno bei Vilnelės tiltų.

1869 m. didžiosios miesto gatvės jau buvo apšviečiamos dujomis, tačiau ir toliau buvo naudojami spirito – terpentino mišinio žibintai. Tais metais jų būta dar 286.³⁵ Dujinis apšvietimas buvo po truputį plečiamas ir išliko iki XX a. pr., visgi, jis buvo labai brangus, tad visame mieste nenaudotas.

1864 m. amerikiečiui Benjaminui Silimanui išradus **žibalą**, puikiai tinkantį lempoms, pastarasis imtas naudoti ir Vilniaus miesto apšvietime. 1876 m. rudenį 286 terpentino lempelės pakeistos žibalinėmis. Pastebėta, kad labai sumažėjo išlaidos apšvietimui – nuo 5600 iki 3200 rublių. Dėl to labai sparčiai ėmė daugėti žibalinų lempų skaičius. 1876 m. Vilniaus mieste būta 286, 1880 m. – 456, o 1891 m. – 842 žibaliniai žibintai. Žibaliniais žibintais XIX a. pab. apšviečiamos jau 144 gatvės. Degalus Vilniuje tiekė „Brolių Nobelų naftos gamybos bendrovė“. Dujinis apšvietimas buvo nustelbtas. Iki 1897 m. dujinių žibintų Vilniuje padaugėjo tik 13 procentų.³⁶ 1898 m. birželio 15 d. miesto Dūma pareikalavo, kad dujiniai žibintai būtų visai pašalinti. Dujos buvo išgaunamos iš medienos atliekų, jos buvo labai brangios ir nekokybiškos. Visgi, dujų fabrikas veikė iki I pasaulinio karo. Iki tol išliko ir šiek tiek dujinių žibintų.

XIX pab. – XX a. pr. žibintai buvo degami nuo liepos 15 iki gegužės 15, nuo sutemų iki 22-24 val. Naktį degdavo trečdalis miesto žibintų. 1905 m. Vilniuje būta 12 žibintininkų.³⁷

XIX a. pab. įsisavinta **elektra** išstūmė degamąsias dujas. 1928 m. dujų fabrikas turėjo 941 abonementą, o 1937 m. tik 371. Dujų buvo atsisakoma dėl aukštos jų kainos (1928-1930 m. kubinis metras kainavo 0,75 zloto). Nors vėliau kaina ir buvo sumažinta beveik pusiau, gatvių apšvietime dujos jau nebenaudojamos.³⁸

1898 m. miesto dūma paprašė generalgubernatoriaus leidimo statyti miesto elektrinę. Visų pirma, elektrinis apšvietimas turėjo būti pigesnis, atitikti to meto technikos laimėjimus, tad turėjo padėti vystyti pramonę. Iš pradžių elektrinę buvo nuspręsta statyti Bernardinų sode, tačiau 1901 m., gavus generalgubernatoriaus sutikimą, dėl techninių kliūčių elektrinė imta statyti kitoje vietoje. Statybai vadovavo inžinierius Vladislovas Malinovskis. Šviestuvus buvo numatyta įrengti kas 60-100 metrų, kabinant Voltos lanko lempas ant aukštų metalinių stulpų. Elektrinė pradėjo veikti 1903 m. sausio 22 d. Vasario 1 d. Vilniuje jau švietė 181 elektrinė lempa. 1914 m. – 260 elektrinių žibintų. Visgi mieste dar buvo apie 2000 žibalinų ir kiek daugiau nei šimtas – dujinių. 1938 m. elektra jau apšviečiama apie pusė miesto gatvių.³⁹

³⁴ Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis. // Archiforma. 2000. Nr. 1. P. 92.

³⁵ Vilniaus senamiesčio gatvės. Danga ir apšvietimas. Istoriniai tyrimai. // VAA, f. 1019, ap. 11, f. 4500, l. 19.

³⁶ Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis. // Archiforma. 2000. Nr. 1. P. 93.

³⁷ Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr. 12. P. 20.

³⁸ Vilniaus istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. Vilnius: Mintis. 1972. P. 71-72.

³⁹ Žilinskas A., Martusevičius J. Elektrinė Vilniuje. // Mokslas ir technika. 1976. Nr. 10. P. 35-36.

Drauge su elektrinės projektu buvo paruoštas ir Vilniaus miesto apšvietimo planas, kuriame smulkiai nurodytos elektros tinklo ir šviestuvų techninės charakteristikos. Pagal šį planą Vilniaus gatvių apšvietimui buvo pritaikyta 18140 amperų Voltos lanko lempa. Beveik visas paskirstymo tinklas buvo požeminis. Įdomu tai, kad elektrinė savo abonementams taikė nuolaidas, priklausomai nuo suvartoto elektros energijos kiekio. Suvartojus 200 val., tekdavo mokėti – 30 kap. už kilovatvalandę, o už 400 val. – 15 kap. Kuriai buvo naudojama akmens anglis.⁴⁰

1925 m. jau degė pustrečio karto daugiau lempučių nei prieš karą – 655. Energija buvo tiekama iš miesto elektrinės. 1938 m. – jau 3111 lempučių. Apšviestų gatvių ilgis pasiekė 212 km. Elektra buvo apšviečiamos visos centrinės miesto gatvės bei dalis priemiesčių. Turtingieji savo namus apšviesdavo asmenine iniciatyva ir įranga. Didėjant elektros energijos suvartojimo kiekiui, 1925 m. pradėta centrinės elektrinės rekonstrukcija, užtrukusi 12 m. Iki 1937 m. šiam reikalui buvo skirta apie 1 mln. zlotų. 1944 m. liepos 14 d., besitraukdama Vokiečių kariuomenė, susprogdino elektrinę. 1945 m. pr. elektrą gavo 100 pastatų. Elektrinė atstatyta tik 1949 m.⁴¹ Atstačius elektrinę, 1950 m. mieste jau degė 1472 elektriniai šviestuvai.⁴² 1951 m. stingant elektros energijos, paleista naujoji termofikacinė elektrinė,⁴³

Pokario metais pamažu plečiamas miesto gatvių apšvietimas. 1950 m. gatvėse švietė 1500, 1958 m. – 7600 o 1965 m. daugiau kaip 10000 elektros lempučių. Didesnėse gatvėse neekonomiškos kaitinimo lempos kai kur pakeistos liuminescenciniais, gyvsidabrio ir ksenoniniais žibintais, suvartojančiais 2,4 karto mažiau energijos negu elektros lempos. Nuo 1964 m. naktimis apšviečiama ir Gedimino pilis, paveikslų galerija, Dailės muziejus universiteto centriniai rūmai. Trys labai stiprūs – 60000 vatų ksenoniniai šviestuvai naktimis apšvietė Gedimino aikštę.⁴⁴ Pats apšvietimas tik utilitarus, apšvietimo priemonių išvaizdai skiriamas dėmesys antraeilis. Tik XX a. 7 deš. pabaigoje dėmesys imtas skirti ir smulkiajai miesto architektūrai, estetinei išvaizdai, o kartu ir istorinio miesto apšvietimo atkūrimui.

⁴⁰ Žilinskas A., Martusevičius J. Elektrinė Vilniuje. // Mokslas ir technika. 1976. Nr. 10. P. 36.

⁴¹ Vilniaus istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. Vilnius: Mintis. 1972. P. 202.

⁴² Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977. Nr. 12. P. 21.

⁴³ Žilinskas A., Martusevičius J. Elektrinė Vilniuje. // Mokslas ir technika. 1976. Nr. 10. P. 37.

⁴⁴ Vilniaus istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. Vilnius: Mintis. 1972. P. 246.

2. Apšvietimo priemonių tipų raida

Kaip atrodė XVI – XVII a. nešiojamieji žibintai, tikslų žinių nėra. Jų pavyzdžių galime išvysti senuose paveiksluose ar graviūrose, 1968 m. pasirodžiusiame „Lietuvių liaudies meno“ kataloge⁴⁵. Žinoma, mene gali būti daug kas išgalvota, tačiau yra nemaža tikimybė, kad buitines daiktai galėjo būti atvaizduoti tikroviškai. Senuosiuose piešiniuose vaizduojami žibintai labai panašūs į XIX-XX a. ikonografinėje medžiagoje užfiksuotas Vilniaus kiemų, vartų nešiojamąsias- pakabinamąsias apšvietimo priemones.

2. Nešiojamieji ir pakabinamieji žibintai

Plačiausiai nešiojamojo tipo žibintai Vilniuje buvo vartojami iki XVIII a. pab., kai kuriais atvejais ir vėliau. Kelių praėjusių šimtmečių nešiojamųjų žibintų kolekciją šiandien galima išvysti Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Dalis ekspozicijoje esančių žibintų – mediniai, primityvios formos, naudoti valstiečių ūkyje. Kiti – miestuose gotikos, renesanso ir vėlesniais laikais naudotų nešiojamųjų žibintų tipų pavyzdžiai. Deja, nėra nustatyta ar tai autentiški dirbiniai. O ir muziejaus inventorinės knygos nenurodo net iš kurio krašto tie dirbiniai įsigyti.⁴⁶ Iki šiol lieka nežinia - ar žibintais buvo prekiaujama, ar kiekvienas pasigamindavo savo poreikiams.

Pagal „Aušros“ muziejaus kolekciją, didžioji dalis nešiojamų žibintų buvo apskrito plano, pagaminti iš skardos, retesniais atvejais iš molio. Ritinio viršus paprastai būdavo užbaigiamas kūgio formos dangteliu. Žibintai iš vienos pusės turėdavo įstiklintas dureles (vietoje stiklo dažnai naudotos žėručio plokštelės ar tiesiog gyvulio pūslė), viduje stovėlius žvakei ar žibalinei lempei. Visi žibintai – ornamentuoti paprastais brūkšneliais, taškučiais. Vienodų raštų nepasitaiko, tad tai greičiausiai būdavo pavieniai gaminiai.

Patogumo dėlei, naudojant nešiojamuosius žibintus, namų sienose buvo įrengiamos specialios nišos apšvietimo priemonei palikti, kurios išlikę iki mūsų dienų, tik dažniausiai nepastebimos, nes šiandien jose įrengtos elektros skydinės ar kita techninė įranga.⁴⁷

Ekspozicijoje galima pamatyti ir medinių, iš lentelių sukaltų, keturkampio, stačiakampio, trapecijos plano žibintų įstiklintais šonais. Kai kurių žibintų movose pasitaiko ir įtaisytų lęšių ar blizgančių skardelių, skirtų (per atspindį į vieną pusę) šviesai sustiprinti. Kai kurie žibintai viršuje pasibaigia mažesniais ar didesniais kaminėliais, kai kurie jų turi nešimui rankenas –

⁴⁵ Sud. Galaunė P. Lietuvių liaudies menas: grafika, tapyba. Vilnius: Vaga. 1968.

⁴⁶ Vilniaus senamiesčio lauko apšvietimo priemonės, 1975. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4454, l. 7.

⁴⁷ Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis. // Archiforma. 2000. Nr. 1. P. 89.

pervertus ilgus vielos lankelius. Sudarinėjant tipologinį apšvietimo priemonių sąrašą buvo įtraukti ir tokių žibintų atvaizdai (žr. 1 priedą, 86 psl).

Šiaulių „Aušros“ muziejaus ekspozicijos žibintų rinkinių pavyzdžiai aptinkami ir XIX-XX a. Vilniaus ikonografinėje medžiagoje. Būtent tokiais gana primityvių žibintų tipais iki pat II pasaulinio karo buvo apšviečiami Vilniaus senamiesčio kiemai ir tarpuvartės. Plečiant mieste dujinį ir žibalinį apšvietimą, nešiojami žibintai pamažu tapo tik pakabinamais, nes nereikėjo jų visur nešiotis su savimi.

Pilies g. pradžioje apie 1912-1913 m. kabėjo keturkampio plano stačiakampis, įstiklintas, skardiniu stogeliu su grandinėle viršuje nešiojamasis žibintas (1 pav.).⁴⁸ Panašūs, tik su kupoliniais profiliuotais stogeliais, žibintai kabėjo ir Alumnato kieme ant sienos ties arkada. Šv. Onos bažnyčios kieme naudoti panašūs trapecijos plano žibintai.⁴⁹ Panašių

1 pav.

žibintų galima užtikti senosiose fotografijose Žydų g. kiemuose. Vienas tokių – pakabintas jau ne plokštuma prie sienos, bet įtvirtintas į strypą su atramėle, kurie pritvirtinti prie sienos. Reikia pastebėti, kad, nors senųjų pavidalų žibintai išliko net iki XX a. 4 deš., dažnai jų formos ir konstrukcijos jau nebeatitiko tikrosios paskirties. Skirti žvakei ar aliejinei lempelei žibintai (su dėželėm, bakeliais dugne) tebebuvo vartojami, bet aliejus nebebuvo pilamas, o tiesiai ant žibinto dugno buvo statoma žibalinė lempelė.⁵⁰

Visi šie Vilniaus kiemų žibintai, o taip pat ir vienas kitas senamiesčio gatvelės ar skersgatvio krautuvėlės žibintas, užfiksuoti XIX-XX a. ikonografijoje, tačiau yra jau viduramžių, renesanso laikais plitusių apšvietimo priemonių tipų atgarsiai.

Įsisavinus elektrą, nešiojamieji žibintai gana greitai visiškai išnyko iš miestiečio buitės. Kaimo žmogaus gyvenime jie dar ilgai buvo naudojami, neprarasdami savo funkcionalumo ūkyje.

XVII a. pab. – XVIII a. Vilniuje naujų apšvietimo priemonių tipų dar neaptinkama. Miestiečiai ir toliau naudodavo nešiojamojo tipo žibintus su žvake ar aliejine lempele viduje.

⁴⁸ Bulhak J. Pilies gatvės kiemas, apie 1912-1913 // MAB, A 8331/2.

⁴⁹ Binkis K., Tarulis P. Vilnius. 1323-1923. Kaunas: Švyturys. 1923. P. 35.

⁵⁰ Vilniaus senamiesčio lauko apšvietimo priemonės, 1975 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4454, l. 9.

2.2. Vietoje tvirtinami žibintai

Senosiose litografijose galime užtikti žibintų iš XIX a. I p. Tai yra pirmieji nuolatinio gatvių apšvietimo žibintų tipai. Tokie žibintai paprastai stovėdavo ant medinių kampuotų ar apvalių stulpų miesto centrinėse vietose.

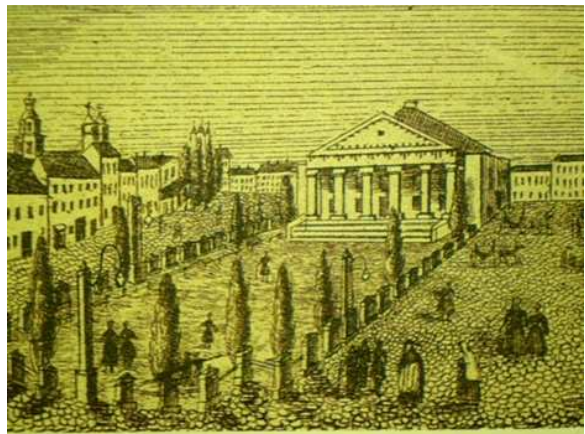
Aukštai tvirtinant žibintus – keitėsi ir jų forma, pritaikyta šviesai kristi kuo mažesniu kampu į stiklo paviršių. Žibintų forma tapo panaši į apverstos ir nupjautos piramidės. Žibinto viršus - kūginis, kad ant jo nesikaupytų lietaus vanduo ar sniegas.

Iš ikonografijos metyti, kad tokio tipo žibintų būta – Didžiojoje g., Katedros aikštėje, prie buvusių vyskupų rūmų, ant senojo medinio Žaliojo tilto.

2 pav.

Senajame piešinyje „Jarmark Sw. Jerski w Wilnie“⁵¹ užfiksuotas vienas seniausių nuolatinio gatvių apšvietimo žibintų. Ant medinio sukalto į žemę stulpo komponuojami keturi žemyn nusvirę žibintai. Tokio tipo žibintai, suvožti iš dviejų keturkampių piramidžių, pritaikyti tik kabėjimui. Kiekvienas žibintas turėjo virvę, kurią patraukus buvo pakeliamas ar nuleidžiamas žemyn. Tokio tipo

3 pav.

žibintai datuojami XIX a. I-III deš. Visgi, 1874 m. J. Czechowicz fotografijoje⁵² dar užtikame tokio tipo žibintus ant Žaliojo tilto. J. Oziemblauskos litografijose „Didžioji gatvė“ (2 pav.)⁵³ ir „Vilniaus rotušė“ (3 pav.)⁵⁴ žibintai kaba ant medinio stulpo, nuleidžiami ir pakeliami virve.

Architektas J. Kamarauskas savo tapybos darbuose – „1506 Spaskos vartai“, „Polocko kelias“, „Šv. Marijos Magdalenos vartai prie Šv. Jono bažnyčios (1892)“⁵⁵ – piešė žibintus, kabančius prie sienos ant kartelės su virve viršuje ar apačioje (įeinančia į angą). Tie žibintai buvo apskriti, su kupolo pavidalo stogeliais ir grandinėle (galėjo būti ir plokščiu stogu). Šių žibintų dugnai buvo smailėjantys, nepritaikyti pastatymui. Skardinis žibintų paviršius būdavo

⁵¹ Jarmark Sw. Jerski w Wilnie. // MAB, F. 15-41.

⁵² Czechowicz J. Šv. Rapolo bažnyčia ir Žalioasis tiltas, apie 1874 // VUB, F. 82-914.

⁵³ Oziemblauskas J. Didžioji gatvė. 1835 litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 196.

⁵⁴ Oziemblauskas J. Vilniaus rotušė. 1835 litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 195.

⁵⁵ Kamarauskas J. Tapybos darbai. Albumas. 1897. // MAB, A. 61464.

suskaidomas angomis, pro kurias sklisdavo šviesa. Žibintai buvo įtaisomi ant skridinio, o laisvas virvės galas užkabinamas ant kablo šalia. Žibintininkas tokiu būdu nuleisdavo, sutvarkydavo ir vėl pakeldavo žibintą į buvusią vietą.

4 pav.

XIX a. I p. litografijos ir tapybos darbuose galima aptikti keturkampio plano, keturkampės piramidės stogeliu, virš kurio įtaisomas kaminėlis su vėtrunge, žibintų. Tuo laikotarpiu pasitaiko jau ir puošnesnių kronšteinų, dekoruotų voliutų motyvais. Toks žibintas vaizduojamas Oziemblausko J. litografijoje (4 pav.)⁵⁶

2. 3. Dujiniai ir žibaliniai žibintai

Apšvietimo istorijoje lemtingi 1863 m. Išgašdinta 1863 m. sukilimo, caro valdžia, sustiprino miesto priežiūrą. Imtas sekti žmonių gyvenimas naktį. Carinių pareigūnų nuomone gatvės pasirodė per mažai apšviestos.⁵⁷

1863 m. vasarą generalgubernatorius iškėlė klausimą dėl dujinio apšvietimo įvedimo mieste Peterburgo (dabar Sankt Peterburgo) pavyzdžiu. 1842 m. miesto centrinėje dalyje pastatomi 304 dujiniai žibintai, kūrenami medžio dujomis.⁵⁸ Šio tipo žibintų kasmet nežymiai daugėjo, tačiau gatvių apšvietimas pagerėjo tik ėmus vartoti žibalą.

Dujinių žibintų estetinei išvaizdai jau skiriamas nemažas dėmesys. Vyravo keturkampė ar šešiakampė forma. Pati konstrukcija su aukštesniu kaminėliu, šviesos srautas tolygiau paskirstomas.

5 pav.

Dujiniai žibintai paprastai buvo įtaisomi virš liedintų, augalinių ornamentų motyvais dekoruotų kronšteinų, statomi ant vartų kuorų (Verkių rūmų ir buv. Žydų g. vartai, 5 pav.) bei specialiai nuliedintų metalinių ar sudėtų iš keleto vamzdžių stulpų, įkasamų į žemę. Dujiniai žibintai stovėdavo tose vietose, kur po žeme vamzdžiais buvo išvedžiotos dujos. Visgi, didelėje senamiesčio dalyje dujinio apšvietimo taip ir nėra buvę, nes, vis dar įvedinėjant dujas, atsirado pigesnis žibalinis apšvietimo būdas, kuris buvo dar ir šviesesnis.

⁵⁶ Oziemblauskas J. Aušros vartų gatvė. 1834 m. litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 177.

⁵⁷ Vilniaus miesto istorija. 1dalis. Vilnius. 1968. P. 78.

⁵⁸ Ten pat, p. 78

Dujinių žibintų būta keturkampio plano su įstiklintomis šoninėmis navomis. Metalinis rėmas paprastai būdavo keturkampis, šešiakampis, arba, jei žibinto stiklas buvo apskritas, rėmas buvo sudarytas iš didesnio žiedo viršuje ir mažesnio apačioje, sujungto dviem strypeliais, prilaikančiais stiklą. Šiandien Vilniuje ieškant dujinio apšvietimo priemonių liekanų, tenka nusivilti – vieninteliai šiuo metu aptikti, reikia tikėtis, kad autentiški, yra Verkių dvaro parko žibintų stulpai.

Dujinių žibintų stogeliai būdavo metaliniai arba įstiklinti. Dažnai pagrindinis stogelis ties viršūne turėdavo mažesnę stogelį, o šis – profiliuotą viršūnę. Patys puošniausi dujiniai – daugiašakiai žibintai. Tokių būta Katedros aikštėje ties šuliniu, ties Kazimiero bažnyčia (6 pav.), ant Žvėryno tilto. Šių žibintų puošyboje naudoti ampyro bei istorinių stilių elementai ir detalės. Kai kurie daugiašakiai žibintai turėdavo tik po vieną dagtį (Pilies g. pradžioje), kiti po dvi (ties Kazimiero bažnyčia)⁵⁹.

Ikonografinėje medžiagoje dujiniai žibintai randami Pilies⁶⁰, Maironio⁶¹, Aušros vartų⁶², Didžiojoje⁶³ gatvėse, Rotušės⁶⁴, Katedros aikštėse⁶⁵, Gedimino prospekto pradžioje⁶⁶ Maironio g.⁶⁷, ant tilto per Vilnelę (7 pav.), Aušros vartų gatvėje ir kitur. Visgi, nemaža miesto dalis ir toliau buvo apšviečiama aliejiniiais, spirito ir terpentino mišinio žibintais.⁶⁸

6 pav.

7 pav.

⁵⁹ Fleury S. F. Šv. Kazimiero bažnyčia, apie 1896 // LNM, ATV 9312.

⁶⁰ Chechowicz J. Pilies gatvė, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-873.

⁶¹ Chechowicz J. Tiltas per Vilnią į Užupį, apie 1870-1880 // MAB, A. 7172/1.

⁶² Chechowicz J. Aušros vartų gatvė, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-879.

⁶³ Chechowicz J. Didžioji gatvė, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-877.

⁶⁴ Chechowicz J. Rotušės aikštė, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-878.

⁶⁵ Fleury S. F. Katedros aikštė, apie 1898 // LNM, INeg 531.

⁶⁶ Chechowicz J. Vilniaus Katedra ir varpinė, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-892.

⁶⁷ Chechowicz J. Tiltas per Vilnią į Užupį, apie 1870-1880 // MAB, A. 7172/1.

⁶⁸ Vilniaus miesto istorija. I dalis. Vilnius. 1968. P. 295.

Nuo 1876 m. gatvių apšvietime naujai statomi tik žibaliniai žibintai, o 1898 m. jau beveik galutinai pereita prie vien tik žibalinių žibintų naudojimo mieste, pasirinkus pigesnę būdą apšviesti gatves. Jais apšviečiama didesnioji miesto dalis, geležinkelio stotis (9 pav.), užmiesčio rajonai. J. Czechowicz⁶⁹ ir S. F. Fleury fotonuotraukose užtinkame žibalinių žibintų tipus. Jų dažniausiai būta keturkampių, pagamintų iš metalinio rėmo ir keturių įstiklintų kraštinių. Šių žibintų stogeliai būdavo įstiklinti arba dengiami skarda. Apačioje šiek tiek suspaustas, o ties stogu praplatėjantis žibinto pavidalas būdavo užmaunamas ant ritinio formos bakelio su dagtimi ir pritvirtinamas ant sienoje įkalto kronšteino siaurose gatvelėse, arba įtaisomas ant medinio stulpo aikštėje. Kartais aptinkamas variantas – kai žibintas su visu kronšteinu buvo kalamas ne prie sienos, o tvirtinamas prie medinio stulpo. Keturkampio tipo žibintai užfiksuoti Verkiuose, Pylimo g., Pilies g., ir kitose vietose.

8 pav.

Nemaža būta ir šešiakampių žibalinių žibintų – aptinkamų taip pat J. Czechowicz⁷⁰, S. F. Fleury⁷¹, J. Bulhak (8 pav.)⁷²

ir kitų fotografų darbuose. Šio tipo žibintais buvo apšviečiamos ištisos gatvės. Šešiakampiai žibintai, kaip ir keturkampiai, buvo statomi ant kronšteinų, medinių stulpų viršuje, su kronšteinais pritvirtinami prie medinio stulpo šono, ar tiesiog tvirtinami prie sienos. Visgi, šio tipo žibintų nemaža dalis jau statoma ir ant plonų liedintų metalinių stulpų, dažniausiai ant buvusiujų dujinių žibintų tipo. Juose buvo statomos lempos su stiklais, tad dugne nebėra bakelio.

9 pav.

⁶⁹ Czechowicz J. Neris ties Tuskulėnų priemiesčiu, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-914;

Czechowicz J. Sankt Peterburgo - Varšuvos geležinkelis, apie 1870-1880 // MAB, A 7172/2.

⁷⁰ Czechowicz J. Evangelikų reformatų bažnyčia Pylimo gatvėje, apie 1870-1880 // VUB, F. 82-882.

⁷¹ Fleury S. F. Mėsinių gatvė, apie 1900 // LNM, INeg 531.

⁷² Bulhak J. Šv. Ignoto skersgatvis, apie 1912-1913 // MAB, A 8331/1.

2.4. Elektriniai šviestuvai

Tiek žibalinis, tiek ir dujinis apšvietimas miestui buvo brangūs. 1899 m. gegužės 20 d. buvo priimtas nutarimas pastatyti pirmąją elektrinę Vilniuje. Elektrinė buvo pastatyta 1901 m., tačiau jos tiekiamos energijos pakako tik tuometinei miesto salei (dabar Filharmonija) apšviesti.⁷³ 1903 m. vasario 1 d. buvo pastatyta nauja didesnė elektrinė prie Neries. Nuo to laiko Vilniaus gatves imta apšviesti elektros energija. Pagrindinėse Vilniaus senamiesčio gatvelėse, Antakalnio gatvės pradžioje, geležinkelio stotyje, Gėlių, Šopeno, Naugarduko gatvėse vietoj žibalinio įrengtas elektrinis apšvietimas. 10 pav.

Ikonografinėje medžiagoje galima rasti pirmųjų voltos lanku bei lemputėmis švietusių žibintų. Masyviais liedintais stulpais iki 1915 m. stovėjo elektriniai žibintai šalia gamtos mokslų fakulteto Čiurlionio gatvėje, taip pat ant Gedimino kalno. Šie žibintai priminė kitais degalais degusių žibintų pavidalus. Jie buvo

keturkampio plano, išplatėjantys ties viršutine dalimi. Stogelis žemas, jo viršūnėlė dekoratyvi. Ant sienų pakabinami elektriniai žibintai labai panašūs į dujinių apšvietimo priemonių formas.⁷⁴ Naujų pavidalų žibintų kuriama nebuvo. Žibintų formų pamažu išvis atsisakyta.

Su elektros įvedimu meste pradedami statyti naujoviški šviestuvai. XX a. pirmoje pusėje, kaip matyti ir iš išlikusios gausios ikonografinės medžiagos (10-11 pav.), Vilniuje statomi aukšti, viršuje riestos formos liedinti šviestuvai su žemyn nukarusia lempa. Prie sienų gatvelėse pritvirtinami įvairiausių formų ant įvairiausių metalinių strypų stikliniai apskriti gaubtai, viduje dengiantys elektrines lempas.

Elektros įvedimas pirmoje XX a. pusėje išvis išstūmė žibintus. Gatvių apšvietimo principas greitai visai pakito, ypač po II pasaulinio karo, kai, statant naujus pastatus istorinėje aplinkoje, imta naudoti visai kitokias

11 pav.

⁷³ Vilniaus miesto istorija. Vilnius. 1968. P. 338.

⁷⁴ Vilniaus senamiesčio lauko apšvietimo priemonės, 1975 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4454, l. 9.

apšvietimo priemonės (12 pav.). Visgi, pirmuosius XX a. keturis dešimtmečius senosios apšvietimo priemonės dar buvo gyvos, o pirmieji istorinio tipo šviestuvai kai kur stovėjo iki XX a. 6-7 deš.

12 pav.

Vilniaus miesto istorijos eigoje vienas kiemų ir gatvių apšvietimo tipas keitė kitą. Visus pokyčius įtakojo besikeičiančios gyvenimo sąlygos, įtakotos pramonės ir technikos vystymosi. XIX a. sparčiai keitėsi degalai, atsirandant kokybiškesnėms, pigesnėms priemonėms, kol galiausiai pereita prie elektros. Žibintų, o vėliau ir šviestuvų, statymo vietos senojoje miesto dalyje nesikeitė per šimtmečius, daugėjo tik jų skaičius. Apšvietimo kaita vyko beveik visose senosiose Vilniaus gatvelėse. Svarbu pažymėti, kad daugiausia žibintų formas ir konstrukcijas įtakojo degalų kaita vystantis pramonei bei naujos medžiagos ir technologijos apšvietimo priemonių gamyboje.

Peržvelgus gausią ikonografinę, archyvinę medžiagą bei prieinamą literatūrą, galima trumpai peržvelgti Vilniaus miestui būdingų apšvietimo priemonių tipus.

Gotikiniu laikotarpiu (XV-XVI a.) Vilniuje atskiras svarbiausias miesto aplinkines teritorijas apšviesdavo šviesos šaltiniai įtaisyti bokštuose. Patys gyventojai savo reikmėms sau kelią tamsiu paros metu pasišviesdavo pernešamaisiais žibintais, paprastai šviečiančiais viena kryptimi, degalus atstodavo paprasčiausi smilkstantys nuodėguliai, degūs augalai, labai retais atvejais žvakės, gamintos iš gyvulinio lajaus ar taukų, tik retkarčiais iš vaško.

Renesanso laikotarpiu (XVI a. pr. – XVII a. vid.) naudojami nešiojamieji, pakabinamieji žibintai, tik kai kurie jų jau šviečia įvairiomis kryptimis. Degalai naudojami kaip ir gotikiniu laikotarpiu, dažniau naudojamos aliejinės lempelės.

Baroko laikotarpiu (XVII a. – XVIII a. pab.) ir toliau vartojami nešiojamieji, pakabinamieji žibintai, tik kai kurie jų jau pakabinami prie sienų plokštumos, ar pritvirtinami prie strypo. Degalai išlieka kaip ir praėjusiais šimtmečiais.

Klasicizmo ir istorizmo (XVIII a. pab. – XIX a. pab.) laikais žibintai jau tvirtinami prie sienų kronšteinais, įtaisomi ant į žemę įkaltų medinių, metalinių stulpų, kai kurie tvirtinami prie stulpų kartu su kronšteinais. Visgi, ir toliau naudojami nešiojamieji, pakabinamieji žibintai. Degalų padaugėja dėl spartaus pramonės vystymosi. Imtas naudoti spirito – terpentino mišinys, vėliau dujos, tuo pačiu metu ir žibaldas.

XX a. pirmoje pusėje, ypač po elektros įvedimo, atsiranda ne tik žibintų tipo apšvietimo priemonės, bet ir ovaliais gaubtais, dengiančiais lempas, šviestuvai, arba tiesiog su žemyn kabančia lempa. Atskirose istorinėse miesto vietose kur ne kur išlieka senojo pavidalo nešiojamieji – pakabinami, ar į žemę įkaltais stulpais, žibintai. Degalai – ir toliau vartojamas žibaldas, dujos, tačiau pirmenybė teikiama jau elektrai.

Pagal išlikusią ikonografiją buvo sudarytas tipologinis sąrašas, pateikiamas 1 priede (žr. 86 psl.)

3. Senasis Vilniaus vandentiekis

Vilnius pelnytai galėtų vadintis vandens miestu. Veik 400 metų vilniečiams vandenį tiekė šaltiniai, XIX a. II pusėje imtas naudoti požeminis artezinis vanduo pasiekia mūsų namus dar ir šiandien.

Kada tiksliai atsirado Vilniuje vandentiekis, kada užgimė vandens tiekimo miestiečiams idėja? Atsakymo į šiuos klausimus nėra. Žinoma tik tiek, kad augant miestui, vilniečiai buitėje naudojo Vingrio upelio vandenį. Tai buvo tarsi ir natūralus vandentiekis. Visgi, vandentiekio pradžia laikomas jau sąmoningai išvedžiotas vandens tiekimo tinklas. Nežinome ir kada nutiesti pirmieji mediniai vamzdžiai.

Senasis Vilniaus vandentiekis datuojamas XVI a. pr. – XIX a. pab. Šią datą greičiausiai būtų galima paankstinti bent jau šimtmečiu, tačiau kol kas pirmasis oficialus dokumentas (tiksliau jo kopija), žymintis vandentiekio pradžią – 1501 m. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro duota privilegija dominikonams⁷⁵, kuria jiems dovanojami Vingrių šaltiniai, tad ir teisė jais disponuoti.

Vilniaus vandentiekio istorija tiesiogiai susijusi su šaltiniais. Dėl palankios miestui geografinės padėties ir vandeningųjų šaltinių, beveik keturis šimtus metų miestas buvo aprūpintas vandeniu. Vilniaus vandentiekis buvo gravitacinis - vanduo tekėjo iš aukštesnės vietos į žemesnę, todėl nereikėjo sudėtingų įrenginių vandeniui išgauti, o ir eksploatacija beveik nieko nekainavo. Senasis Vilniaus vandentiekis išties ypatingas, jau prieš pusę tūkstantmečio vanduo buvo tiekiamas netik į viešuosius šulinius, bet ir į namus.

Žinomiausi šaltiniai, tiekę vandenį – Vingrių, Aušros vartų ir Žiupronių (Misionierių).

Didžioji Vilniaus vandentiekio istorijos dalis siejasi su vandeningiausiais – Vingrių šaltiniais. Dar ir šiandien išlikusi Vingrių gatvelė pažymi jų teritoriją. „Lietuvos istorijos“ autorius A. Vijūkas – Kojelavičius, rašydamas apie pirmuosius vienuolius Vilniuje, pamini ir Vingrių šaltinius, vadindamas juos Vingrių bala („ad paludem Vinkram“)⁷⁶. Vingrių šaltinius mini ir Teodoras Narbutas, aprašydamas XIV a. Vilniaus miesto istoriją⁷⁷. Pasak jo, jau tuo metu kanalais šaltinių vanduo buvo išvedžiotas po miestą. Aleksandro privilegija suteikė dominikonams pasipelnymo šaltinį, todėl, pasak J. Jurginio, greičiausiai jau iki to laiko būta vandentiekio vamzdynų.⁷⁸ 1532 m. dominikonų ir pranciškonų sutartis⁷⁹ dėl naudojimosi

⁷⁵ Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458, ap. 1, b.115, l. 7.

⁷⁶ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 79.

⁷⁷ Dzieje narodu Litewskiego przez Teodora Narbutta, t. V. Wilno. 1839. P. 159.

⁷⁸ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 79.

⁷⁹ Ten pat, l. 95.

vandentiekis – pirmasis dokumentas, kuriame jau suprantama ir panaudojama sąvoka kaip Vilniaus vandentiekis.

Dominikonai savo nuosavybėje šaltinius išlaikė net iki XIX a. vid., kol teko juos perduoti Vilniaus miesto magistratui. Kaip šaltinių savininkai, vienuoliai turėjo teisę disponuoti jais pagal savo valią. Kaip matyti iš išlikusių šaltinių, jie suteiktą dovaną puikiai išnaudojo. Dominikonai sprendė kam leisti naudotis šaltiniais, o kam ne. XVI-XVII a. dokumentai liudija dominikonų ginčus su miestu dėl neteisėto vandentiekio išvedžiojimo. 1753 m. dokumentas⁸⁰ byloja apie beveik porą šimtmečių trukusį ginčą su liuteronais, kurio priežastis buvo nesutikimas tiekti vandenį liuteronų bendruomenės nariams, kurie be dominikonų sutikimo imdavo vandenį. Šis ginčas baigėsi tuo, kad liuteronų turtui buvo uždėtas areštas. Šiam nusistatymui greičiausiai daugiausia įtakos turėjo vandens trūkumas. Dar 1620 m. dominikonai skundėsi, kad dėl neteisėto vandentiekio išplėtimo, jiems patiems trūksta vandens. Dominikonai, valdę to meto didelį turtą – šaltinius, sugebėjo pasipelninti, tiekdami vandenį privačių namų savininkams. Išlaikyti šaltinius dominikonams nebuvo lengva, nes miestui nuolat trūkdavo vandens, o ir Vilniaus magistratas vis bandė įsigyti šaltinius. Galutinai miestui šaltiniai buvo perduoti tik 1853 m., po dominikonų vienuolyno uždarymo.⁸¹ Nežinia, koks buvo Vingrių šaltinių tinklas XIX a. pab. – XX a. pr., bet 1906 m. dar buvo 37 Vingrių šaltinių vandentiekio abonentai.⁸²

Antrieji pagal vandeningumą, tiekę miestui vandenį – Aušros vartų šaltiniai, pirmą kartą minimi 1598 m. skunde teismui dėl užpuolimo: „...tai įvyko tuoj už Vilniaus, vieškelyje į Medininkus, prie kalno, iš kur į Vilniaus miestą eina vamzdžiai“.⁸³ Tai byloja, kad jau tuo metu iš Aušros vartų šaltinių vanduo buvo tiekiamas miestui.

Aušros vartų šaltinių vaga atsekama iš 1648 m. F. Getkanto Vilniaus plano (13 pav.), kuriame matyti du upeliukai, ištekantys tiesiai už Aušros vartų, vėliau susiliejęntys. Šie upeliai, kaip manoma, tekėjo iš šaltinių ir susiliedavo į tvenkinį, šalia kurio plane aiškiai matomas apvalus pastatas – vandens rezervuaras, XVII a. dokumentuose vadintas rurmusu.

13 pav.

XVIII a. Vilniaus miesto planuose ir dokumentuose Aušros vartų šaltinių pėdsakų jau neaptinkama, nors vis dar vaizduojamas išlikęs rurmuso statinys. Šaltinių vanduo jau buvo

⁸⁰ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 81.

⁸¹ Vilniaus miesto dūma (Виленская городская дума) // LVIA, f. 937, ap. 2, b. 908, l. 9-11.

⁸² Vilniaus miesto dūma (Виленская городская дума) // LVIA, f. 937, ap. 4, b. 4212, l. 32.

⁸³ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 81.

išsekęs arba jie buvo apleisti, kaip ir visas to meto Vilniaus vandentiekis, iki XIX a., kai vėl imti aktyviai naudoti.⁸⁴ 1898 m. Aušros vartų šaltiniuose buvo iškastas artezinis šulinys, kuris per parą teikdavo 17 tūkstančių kibirų vandens. Aušros vartų šaltiniai buvo eksploatuojami dar XX a. pr., tačiau vandens jau teikdavo mažai.⁸⁵

Mažiausiai žinių yra apie Žiupronių šaltinius. Nėra žinoma tiksli jų vieta, tik, kad jų būta kažkur už Subačiaus gatvės, už miesto vartų.⁸⁶ Šiuos šaltinius mini 1534 m. kunigaikščio leidimas miestiečiams pajungti šaltinių vandenį buities reikmėms bei 1535 m. šaltinių dovanojimas miestui.⁸⁷ XIX a. dalis Žiupronių šaltinių, buvusių misionierių vienuolyno sode, vadinti Misionierių vardu. 1614 m. buvo sukapoti Žiupronių šaltinių vamzdžiai, o ar vėliau vandentiekis atstatytas – žinių nėra.⁸⁸

Minėtieji šaltiniai greičiausiai nebuvo vieninteliai mieste vandens ištekliai, naudoti buities reikmėms, tačiau apie kitas vandenvietes nepakanka žinių. Miesto centrą aprūpinantis vandentiekis negalėjo aprūpinti vandeniu ir Antakalnio ar šiaurinės Užupio dalies, tačiau kokie buvo kitų vandenviečių tipai mes nežinome.⁸⁹

Nėra tiksliai žinomos ir senojo vandentiekio tinklo teritorijos ribos. Tik XIX a. imti sudarinėti stambesniųjų vamzdynų planai. Per keturis šimtus senojo vandentiekio gyvavimo metų, daugybę gaisrų, karų ir kitų nelaimių mediniai vamzdžiai, menkai prižiūrimi, yra ne kartą supuvę. Miestas dėl to dažnai pristigdavo vandens, kol buvo nutiesiami nauji vamzdynai, sutaisomi vandens rezervuarai.

Kaip liudija išlikę rašytiniai šaltiniai, vandentiekio tinklas jau XVI a. greičiausiai apėmė visą miesto teritoriją. J. Jurkštas cituoja Žygimanto Senojo suteiktą Vilniui miestui statutą (1536 m.): “visokiems miesto reikalams ir naudai visuomenės pinigais į miestą turi būti atvesti vamzdžiai, o kas vartos kitokį vandenį, tas privalo nuo savo namų kasmet vamzdžiams duoti po aštuonis grašius”⁹⁰ Ši citata leidžia suprasti vandentiekio svarbą miestui. Vandentiekis buvo kiekvieno miestiečio reikalas ir net tas, kuris juo nesinaudojo, privalėjo mokėti už jo statymo ir priežiūros išlaidas. Taip buvo ir dėl dažnai mieste pasitaikančių gaisrų. Priešgaisrinė apsauga buvo kiekvieno miestiečio reikalas.

⁸⁴ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 87.

⁸⁵ Ten pat, l. 125.

⁸⁶ Ten pat, l. 91.

⁸⁷ Ten pat, l. 88.

⁸⁸ Ten pat, l. 103.

⁸⁹ Ten pat, l. 88.

⁹⁰ Ten pat, l. 97.

Apie XVI a. mums byloja tik privilegijos, pirkimo – pardavimo aktai, o sekančiame šimtmetyje šiuos dokumentus papildė magistrato ūkinės veiklos dokumentai. XVII a. į bendrą vandentiekio tinklą pajungiami ir Aušros vartų šaltiniai.⁹¹ Iki tol buvo tik Vingrių.

XVII a. miesto kasos knygos mums leidžia sužinoti - kiek namų savininkų apytikriai naudojami vandeniui. 1660 m. už vandenį sumokėjo 15 miestiečių, mūrinių namų savininkų. Už vandenį iš viešųjų šulinių - 11 miestiečių. Taigi vandentikiu tais metais naudojami viso 26 mokesčių mokėtojai, nors, žinoma, vandentikiu naudojami ir daugiau Vilniaus miesto gyventojų.⁹² Vandens vartotojų galėjo būti ir daugiau. Turtingieji asmenys – didikai, privilegijuotieji, taip pat vienuolynai būdavo atleidžiami nuo mokesčio.⁹³ “1680 metais vandentikiu namuose naudojami jau 50 miestiečių“.⁹⁴ Po karo ir miesto okupacijos vandentiekio tinklas turtingųjų namuose plėtėsi, tačiau stigo vandens viešose vietose, ypač dėl dažnai pasitaikančių gaisrų.⁹⁵

XVIII a. pradžioje Vilnių silpnino karas, okupacija, maras, badas ir gaisrai. Visos šios nelaimės ardė ir vandentiekio sistemą. Žinių apie šio laikotarpio vandentiekį labai maža. Vandentiekis tuo metu galėjo būti prieinamas matyt tik patiems turtingiausiems.

Nepaisant miestą užklupusių nelaimių, vandentiekis nenustojo veikęs, nors pasitaikydavo metų, kad vamzdžiai būdavo tušti. Greičiausiai dėl netvarkomos sutrūnijusios medinės įrangos. Vandens tiekimas vilniečiams atsistatė tik XVIII a. II pus. 1783 m. už vandenį jau gauta pajamų, nors ir nedaug.⁹⁶

Nepaisant XVIII a. II pus. politinių įvykių, miesto vandentiekis nenustojo veikęs. Žinoma, pasikeitė vandens tiekimo prioritetai. Svarbiausias vandens vartotojas tapo kariuomenė.

Vilniuje būta ir savarankiškų vandentiekio sistemų, atskirų nuo miesto. Tą mums byloja išlikę Vilniaus planai. XVIII a. pab. – XX a. pr. planai rodo, kad Bernardinų vienuolynas turėjo savarankišką vandentiekį. Kada jis buvo įrengtas – žinių nėra. Šiam vandentikiui vandenį tiekė sode esantys šaltiniai, iš kurių siurblys traukė vandenį ir tiekė vienuolyno pastatams. Gaila, tačiau šiandien jau nežinia kaip atrodė šis unikalus įrenginys.⁹⁷

XIX a. II pus., sparčiai vystantis pramonei, plečiantis miestui, vandentiekis daugeliui ėmė atrodyti jau kaip kasdieninė būtinybė. Vandentiekis vedamas į privačius namus, fabrikus, valstybines įstaigas ir kitur. Tačiau, sparčiai plečiantis miestui, šaltinių vandens jau nebepakako.

⁹¹ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 103.

⁹² Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458, ap. 1, b. 17, l. 4-6.

⁹³ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 104-105.

⁹⁴ Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458 ap. 1, b. 36, l. 5.

⁹⁵ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f.1019, ap. 11, b. 4502, l. 108.

⁹⁶ Ten pat, l. 110-111.

⁹⁷ Mažunaitis Vitolis. Senasis Vilniaus vandentiekis. 1501-2001. Vilnius: Vilniaus vandenys. 2000. P. 21.

Po baudžiatvės panaikinimo dalis kaimo žmonių kėlėsi į miestus. 1897 m. Vilniuje gyventojų skaičius išaugo iki 154 tūkstančių.⁹⁸ Vilniaus gyventojams tuo metu ėmė stigi vandens buitiniams poreikiams.

1878-1889 m. plačiu mastu imta keisti senuosius medinius vandentiekio vamzdžius metaliniais, kuriuos buvo lengviau eksploatuoti, ir kurie sumažino vandens nuostolį, maksimaliai išnaudodami Vingrių, Misionierių ir Aušros vartų šaltinius. Visgi, šios priemonės nebuvo pakankamos. Tuo metu brendo reikalas kitaip spręsti vandens tiekimo reikalus. Dar 1878 m. buvo svarstymų apie naujojo Vilniaus vandentiekio statybas. Jį turėjo suprojektuoti inžinierius Ivanas Levickis.⁹⁹ Visgi, šie svarstymai taip ir liko neįgyvendinti, nes buvo laukiama miestų reformos. Naujasis miestų statutai buvo įvestas tik 1892 m. Trūkstant vandens, valdžiai delsiant spręsti vandens tiekimo klausimą, ūkinių savininkai ir turtingieji gyventojai patys savo lėšomis gręždavosi artezinius šulinius. Tokiu būdu iki 1893 m. Vilniuje būta apie 50 šulinių, kurie teikė švarų geriamąjį vandenį.¹⁰⁰

Tuo laikotarpiu šalia miesto valdybos veikė sanitarinė komisija, kuri tikrindavo šulinių sanitarinį stovį. Radus užterštą vandenį, šulinys būdavo užantspauduojamas tol, kol jo šeimininkas jį sutaisydavo, ir tik po pakartotinio patikrinimo policija nuimdavo antspaudą. 1892-1893 m. buvo užantspauduota 15 šulinių.¹⁰¹

Didėjant vandens trūkumui, galiausiai buvo išgręžti 3 vieši arteziniai šuliniai – Katedros, Kutuzovo ir Rūmų aikštėse. nors buvo numatyti 9. Šių šulinių teikiamas geros kokybės vanduo, iškėlė mintį jį panaudoti miesto vandentiekui. 1893 m. vasarą miesto dūmos buvo sudaryta K. Falevičiaus (vardas nenustatytas) vadovaujama komisija, turėjusi parengti naujo vandentiekio projektą. Ši komisija ištyrė visus Vilniaus miesto vandeningus sluoksnius. Buvo nustatyta, kad artezinių šulinių teikiamas vanduo galėtų visiškai patenkinti miesto poreikius. Visgi, 1895 – 1900 m. vykdant stebėjimus, paaiškėjo, kad šulinių vandeningumas mažėja. Tai paskatino abejones dėl naujo Vilniaus vandentiekio aprūpinimo požeminiu vandeniu.¹⁰²

Netrukus atsirado pasiūlymų tiekti vandenį iš Neries upės.¹⁰³ K. Falevičiaus komisija nesugebėjo rasti vieningo sprendimo dėl vandens tiekimo miestui. Komisijos veikla, trukusi aštuonerius metus, nedavė jokių rezultatų. Pačiai komisijai prašant, buvo skirtos lėšos užsakyti naują vandentiekio projektą. 1902 m. rugsėjo 12 d. vandentiekio ir kanalizacijos projekto

⁹⁸ Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, III t. Vilnius. 1971. P. 784.

⁹⁹ Vilniaus gubernijos valdybos statybos skyrius (Строительное отделение Виленского губернского правления) // LVIA, F. 382, ap. 1, b. 95, l. 1.

¹⁰⁰ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacija miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 20 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹⁰¹ Vilniaus miesto valdyba (Виленская городская управа) // LVIA, f. 938, ap. 4, b. 2366.

¹⁰² Jenz H. Wodociagi i Kanalizacija miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 20-21 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹⁰³ Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius. 1968. P. 339.

parengimas buvo patikėtas inžinieriui A. Šimanskiui (vardas nenustatytas).¹⁰⁴ Tais metais artezinių šulinių skaičius Vilniuje viršijo 200.¹⁰⁵

Miestui trūkstant vandens, vandentiekio likimu aktyviai domėjosi ir visuomenė. Inteligentijos tarpe buvo plačiai diskutuojama apie galimus vandens tiekimo problemos išspindimo būdus. Vandentiekio klausimas aptarinėjamas ir tuometinėje spaudoje.

Ypač aktyviai savo idėjas dėl naujo vandentiekio projekto reiškė inžinierius Michailas Prozorovas (toliau M. Prozorovas), kuris nesutiko su atliktais artezinių šulinių stebėjimais. Jo nuomone, tyrimai buvo atlikti skubotai. Šuliniuose vandens mažėjo dėl jų nepriežiūros ir užterštumo.¹⁰⁶

Labiausiai M. Prozorovas kritikavo svarstymus miestui tiekti filtruojamą vandenį iš Neries. Vandenį buvo planuojama imti nuo Valakupių kaimo. Neries vanduo – gelsvos spalvos, sutekantis iš kitų upių ir pelkynų, teršiamas aplinkinių kaimų ir įmonių, daugeliui neatrodė gera išeitis. Žmonės baiminosi, nes kareivių stovyklose, naudodavusiose Neries vandenį, nuolat kildavo šiltinės epidemijos. Be to, pavasariais, potvynių metu, su sniegu į Nerį buvo nuplaunamos miesto atliekos. Vandens temperatūra taip pat buvo netinkama, nes nepastovi.

Inžinieriaus M. Prozorovo paskaičiavimais, kibiras Neries upės vandens gyventojams būtų kainavęs 14-18 kap., o iš artezinių šulinių 8–10 kap. M. Prozorovas buvo paskaičiavęs ir išlaidas arteziniams šuliniams įrengti – 24000 rublių. Pasak jo, jos būtų buvę padengtos per vienerius eksploataavimo metus. Nepaisant šių mokslinių M. Prozorovo įtikinėjimų, miesto valdžia nekeitė savo nuomonės, tačiau jo pastangos nenuėjo veltui. Artezinių šulinių vandenys buvo tiriami. Tam tikslui buvo pasikviestas vokiečių hidrotechnikas Oskaras Smrekeris (toliau O. Smrekeris) iš Mancheimo.¹⁰⁷

A. Šimansko projektas. 1912 m. rudenį pradėtas A. Šimansko naujojo Vilniaus vandentiekio projektas baigtas 1904 m. sausio 17 d. Projektas buvo parengtas pagal tuometinį Vilniaus miesto plotą – apie 1350 ha, skirtas 248000 žmonių. Pagal A. Šimansko apskaičiavimus tiek žmonių Vilniuje turėjo gyventi 1914 m. Pagal šį projektą vanduo iš Neries turėjo būti semiamas ties Piršupio kaimu. Vandeniui siurbti buvo suprojektuotos dvi dyzeliniais motorais veikiančios siurblinės: viena – upės vandeniui, kita – filtruotam. Filtruotas vanduo turėjo būti varomas vamzdžiais miesto link į rezervuarą, kuris buvo numatytas įrengti Gedimino kalne. Vanduo miesto centro link turėjo tekėti 40 cm. skersmens vamzdžiais, nutiestais išilgai Antakalnio gatvės abiejose pusėse iki Petro ir Povilo bažnyčios aikštės. Nuo čia vamzdžiai, susijungę į bendrą mazgą, turėjo vėl išsišakoti - vienas jų pasiekti Katedros aikštę, kitas Stalo

¹⁰⁴ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 22 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹⁰⁵ Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 7.

¹⁰⁶ Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 8.

¹⁰⁷ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 37 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

kalną, nuo kurio turėjo eiti į užupį¹⁰⁸ Šio vandentiekio vandeniui buvo planuojama aprūpinti ne tik visą miestą, bet ir Žvėryno bei Šnipiškių priemiesčius. Šimansko projektas nebuvo pradėtas įgyvendinti, nes buvo laukiami O. Smrekerio tyrimo rezultatai. Visgi, pats Šimanskis tikėjo savo projekto sėkme, nes net neišformavo laikinai sudaryto vandentiekio biuro, kuris padėjo jam rinkti medžiagą projektui. Matyt, tikėdamasis ateityje su juo bendradarbiauti. O. Smrekeris sukritikavo Šimansko projektą, kaip labai brangų ir nepatogų – jo kaina siekė 13000000 rublių. Daug kam nepatiko ir rezervuaro projektas.¹⁰⁹

O. Smrekerio projektas O. Smrekeris savąjį projektą pateikė 1906 m. vasarį. Jis irgi siūlė Vilniaus miestui tiekti artezinį vandenį. Šis projektas buvo pranašesnis vien jau higieniniu atžvilgiu, nes, pagal projektą, vanduo turėjo būti semiamas iš 30-40 m. gylio šulinių. Vandens temperatūra buvo pastovi. Naudojant upės vandenį, blogai veikiant filtrams, galėjo kilti infekciniai susirgimai. Upės vandens panaudojimo projekto šalininkų buvo nemažai tik dėl upės vandens pastovaus gausumo, nes buvo bijomasi, kad požeminio vandens sumažės. O. Smrekerio tyrimai, atlikti 1905 m., davė palankius rezultatus dėl artezinio vandens. Vilniaus miestas, išsidėstęs dauboje, turėjo pakankamas požeminio vandens atsargas. O. Smrekeris suprojektavo vandentiekį taip, kad, esant reikalui, būtų galima tiekti ir upės vandenį. Deja, O. Smrekeris nepateikė konkrečių vandens kiekio tiekimo vienetų, nenustatė artezinio vandens kiekio.¹¹⁰

Projektas vandenį numatė imti iš artezinių šulinių Bernardinų sode. Buvo suprojektuotas platus šulinių tinklas (apie 25 m. atstumu vienas nuo kito), taip pat siurblinė. Betoninis 6276 kubinių metrų rezervuaras turėjo būti įrengtas ant Gedimino kalno. Šis projektas buvo paskaičiuotas tiekti vandenį 350000 gyventojų. Vandentiekio ilgis – apie 54 km., o jo kaina apie 1000000 rublių. Pastarasis projektas, pigesnis už pirmąjį 300000 rublių, buvo priimtas 1907 m. rugpjūčio 24 d. miesto dūmos posėdyje. Vis dėlto, Rusijos Vidaus reikalų ministerija ilgai neišdavė leidimo naujojo vandentiekio statybai, galiausiai per patikėtinį iš Peterburgo leidimas buvo išgautas tik 1909 m.¹¹¹

1906 m. buvo pateiktas dar vienas vandentiekio projektinis pasiūlymas. Iš Varšuvos į Vilnių atvykęs inžinierius Gustavas Hantkė (toliau G. Hantkė), su savimi atsivežė vandentiekio projektą. Pagal jo projektą buvo irgi siūloma imti vandenį iš Neries, kurį vamzdžiais turėjo varyti oras.¹¹² Buvo numatytos 6 vamzdynų šakos. G. Hantkė siūlė naudoti keramikinius vamzdžius. Vanduo iki Bernardinų sodo nuo Viršupių kaimo turėjo tekėti savaime dėl horizontų skirtumo. Projektas lyg ir buvo svarstytas, tačiau jo baigtis neaiški.¹¹³

¹⁰⁸ Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 10-11.

¹⁰⁹ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 25 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹¹⁰ Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 15.

¹¹¹ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno. 1932. P. 28 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

¹¹² Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 25.

¹¹³ Ten pat, l. 26.

Nelengvas buvo lėšų klausimas, nes miesto biudžetas nuolat stokojo lėšų. Buvo didinami mokesčiai, tarp jų ir už vandenį. Buvo sugalvota imti mokesť už vandenį iš viešųjų čiaupų. Tik 1911 m. vasarį Ministrų taryba leido Vilniaus miestui išleisti obligacinę paskolą vandentiekui ir kanalizacijai įrengti.¹¹⁴ Gavus finansavimą buvo sudarytas techninis biuras, vadovaujamas A. Tupalskio (vardas nenustatytas), kuris turėjo užsiimti vandentiekio ir kanalizacijos projekto įgyvendinimu. Projekte numatytiems darbams vykdyti buvo pakviestas E. Šenfeltas (vardas nenustatytas), su kuriuo miestas sudarė 10 m. sutartį. E. Šenfeltas pagal sutartį tapo vandentiekio ir kanalizacijos statybos vyriausiuoju inžinieriumi. E. Šenfeltas turėjo teisę tikrinti visą finansinę ir techninę dokumentaciją. Jis turėjo teisę tikrinti visą finansinę ir techninę dokumentaciją. Galėjo savo nuožiūra sudarinėti sąmatas ir projektus. Jis parinkinėjo darbuotojus ir tarnautojus. Vandentiekio statybos darbuose pirmenybė buvo teikiama Vilniaus miesto gyventojams.

E. Šenfeltas savo darbus pradėjo nuo senų projektų studijavimo. Jo nuožiūra, O. Smrekerio projektas, nors iš esmės geras, tačiau jau neatitiko naujų miesto poreikių. Pirmiausia, buvo nuspręsta žymiai išplėsti vandentiekio tinklą. Buvo atsisakyta rezervuaro Stalo kalne, o numatyta statyti Tauro, Gedimino kalnuose, taip pat Rasose ir Liepkalnyje. Projektas su rezervuaru Gedimino kalne sukėlė tikrą ažiotažą visuomenėje, tarp mokslo draugijų. Šį projektą pasmerkė ir Maskvos archeologų draugija. Didelį susirūpinimą kalno likimu išreiškė ir Lietuvių mokslo draugija. Vilniaus gubernatorius, paveiktas visuomenės reakcijos, uždraudė kasinėti pilies kalną.¹¹⁵ Kova tęsėsi kelis metus, kol, 1915 m. Rusijos kariuomenei palikus Vilnių, Gedimino kalno panaudojimas vandentiekui atkrito savaime.

Naujojo vandentiekio statybos darbai prasidėjo dar vykstant diskusijoms dėl Gedimino kalno likimo. 1912 m. liepos mėnesį Bernardinų sode buvo padėtas kertinis akmuo. Statybos darbus, dalyvaujant caro valdžios pareigūnams, pašventino provoslavų dvasininkas. Naktį statybos darbų pradžia buvo pašventinta ir katalikų apeigomis. Pamatuose buvo užmūrytas raštas su centralizuoto Vilniaus vandentiekio istorija. Darbai vyko gana sparčiai – 1914 m. jau baigta siurblinė. I pasaulinis karas sutrukdė statybos darbus. 1915 m. pastatytas vandens rezervuaras Liepkalnyje, o 1916 m. - Tauro kalne. 1916 m. buvo baigti pagrindiniai centralizuoto Vilniaus vandentiekio statybos darbai,¹¹⁶ su kuriais pasibaigia ir senojo Vilniaus vandentiekio istorija.

¹¹⁴ Centralizuotas vandentiekis Vilniuje. Istoriniai tyrimai, 1973 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4506, l. 17.

¹¹⁵ Ten pat, l. 21.

¹¹⁶ Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno. 1932. P.55-57 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4501.

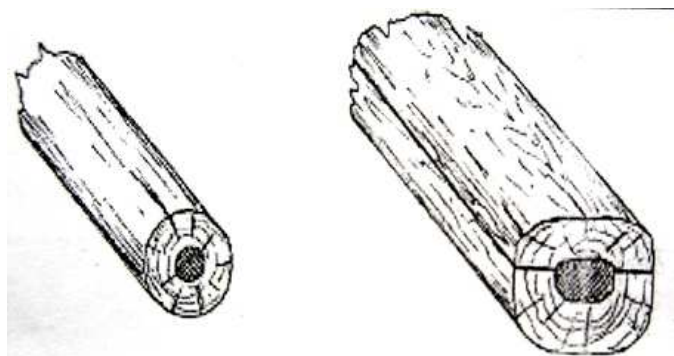
4. Senoji vandens tiekimo įranga Vilniuje

Seniausioji vandens tiekimo įranga, kaip ir pats gravitacinio vandentiekio veikimo principas, buvo labai paprasta. Šaltiniai, išsiliedavę Vilniaus kalvų šlaituose, buvo užtvenkiami ir mediniais vamzdžiais, įkastais į žemę, nuvedami į miestą. Į miestą atitekėdavęs vanduo būdavo kaupiamas specialiuose rezervuaruose, iš kurių tiesiogiai per čiaupą ar indą vandeniui buvo teikiamas Vilniaus gyventojams.

4. 1. Mediniai vamzdžiai.

Nors daugelyje kitų Europos miestų vandentiekiai buvo naudojami ir švininiai, Vilniuje, kiek apie tai kalba istoriniai šaltiniai, buvo naudojami tik mediniai vamzdžiai. Pasak J. Jurkšto¹¹⁷, vilniečiai nenaudojo švininių vamzdžių ne dėl to, kad būtų stokoję tam lėšų (Vilnius XVI a. materialine kultūra nedaug skyrėsi nuo kitų miestų), tačiau dėl praktiškumo – mediniai vamzdžiai buvo lengviau ir ekonomiškiau pagaminami. Taip pat ir vanduo iš medinių vamzdžių buvo sveikesnis ir skanesnis. Dažniausiai mediniai vamzdžiai gaminti iš pušinių, rečiau ąžuolinių, rąstų. XVII a. miesto sąskaitų dokumentuose minimas rąstų plukdymas Nerimi ir traukimas iš upės.¹¹⁸ Vamzdžių dirbtuvės būta kažkur ties Rotušės aikšte. Medinių vamzdžių skersmuo, pagal archeologinius radinius, buvo apie 30-40 cm. Vidaus ertmės skersmuo – 7-11 cm. J. Jurkštas nesutinka su rąstų medinių vamzdžių datavimu XVI – XVII amžiais. Pasak jo, „XVII a. ir ypač XIX a. dokumentuose dažnai kalbama apie supuvusius medinius vandentiekio vamzdžius ir jų keitimą naujais. Tad per ilgesnį laiką galėjo būti atnaujintas visas vandentiekio tinklas. Todėl ir rastieji Vilniaus senjo vandentiekio fragmentai /.../ kažin ar galėtų būti ankstesni kaip iš XIX amžiaus“.¹¹⁹

Mediniai Vilniaus vandentiekio vamzdžiai buvo dvejopi – gręžtiniai ir skobtiniai (14 pav.). Maždaug penkių – šešių metrų ilgio pušinius ar ąžuolinius rąstus gręždavo išilgai. Paruoštus gręžti rąstus uždėdavo ant specialių staklių taip, kad rąsto ašis sutaptų su gražto ašimi staklių gale. Gražtai galėjo

14 pav.

¹¹⁷ Jurkštas J. Senojo vandentiekio technika. // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 1. P. 34-36.

¹¹⁸ Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458, ap. 1, b. 19, b. 25, b. 26.

¹¹⁹ Jurkštas J. Senojo vandentiekio technika. // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 1. p. 35.

būti įtaisomi ir iš dviejų staklių pusių. Išgręžtą kiaurymę šlifuodavo specialiu įtaisu – brūžikliu, surištu kanapių pluoštu ar virvėmis. Kanapių pakulomis buvo užtaisomi ir skilimai, dažnai sutepus lajumi, kad geriau lįstų į plyšius bei apsaugotų nuo drėgmės. Vamzdžiai buvo sujungiami geležinėmis movomis ir karnomis.¹²⁰ Skobtinius vamzdžius gamindavo rąstą išilgai padalinus į dvi dalis ir vienoje dalyje išskobus lovį. Toks padalintas rąstas vėliau būdavo paprasčiausiai sujungiamas. Nuo drėgmės išbrinkus medienai, sujungimo siūlė tapdavo nepralaidi vandeniui.¹²¹

1802 m. „Kuryer Litewski“ Nr. 8 skelbime rašoma, kad Domanskio namuose (prie Rotušės) parduodami 400 ažuolinių vamzdžių, 1000 metalinių movų ir du variniai siurbliai vandentiekiiui atsivesti. Šiame dokumente pirmą kartą paminimi ažuoliniai vamzdžiai. Toks didelis parduodamų vamzdžių skaičius leidžia manyti, kad jie buvo pagaminti kažkur vietoje, taigi kažkur netoli turėjusi būti ir dirbtuvė.¹²²

Yra žinoma, kad vandentiekio vamzdžius buvo galima užsklęsti. Štai 1641 m. dokumente Vladislovas IV įsakė neužkimšti vandentiekio vamzdžių į jėzuitų namą. Sklęstis būdavo paprastas įtaisas, panašus į krosnies kaištį. Vamzdyje esanti išpjova būdavo užsklendžiama mediniu sklęščiu. Kada atsirado priežiūros šuliniai, žinių nėra. Tačiau XIX a. jau žinoma, kad Vilniaus vandentiekis turėjo priežiūros šulinius.¹²³ Greičiausiai šiuose šuliniuose ir būdavo įrengiami sklęščiai. Vandentiekio priežiūrai buvo samdomi žmonės, kurie gaudavo iš miesto valdžios atlyginimą.¹²⁴ Jie buvo vadinami vamzdininkais ir rūpinosi ne tik vandentiekio vamzdžių priežiūra, bet ir jų tiesimu bei gamyba.¹²⁵

4. 2. Vandens rezervuarai

Iš šaltinių mediniais vamzdžiais sutekantis vanduo buvo kaupiamas specialiuose rezervuaruose, dar vadintais rurmusu, šuliniu ar dėže (XVII a.). Šulinys, turėjęs medinį rentinį ir dangtį, vadintas dėže. Žinių apie vandens rezervuarus išliko nedaug. Iš 1670 m. knygos, kurioje rašoma apie rezervuaro restauravimą, sužinome, kad Vingrių rezervuaras buvo mūrinis, vėliau užtaisytas mediniais rąstais ir lentomis. Vandens užtvenkimui buvo naudojamas molis, mėšlas ir samanos.¹²⁶ Žinoma, kad Vingrių rezervuaras išsiskyrė mieste savo didumu.¹²⁷

¹²⁰ Klimka L. Miesto gyvybės šaltiniai. // Statyba ir architektūra. 1999. Nr. 2. P. 28-29.

¹²¹ Vainilaitis V. Medinė statyba Vilniuje (daktaro disertacija). Vilnius. 2001. P. 37.

¹²² Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenu, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 139.

¹²³ Vilniaus miesto valdyba (Виленская городская управа) // LVIA, f. 938, ap. 4, b. 386, l. 1-4.

¹²⁴ Jurkštas J. Senojo vandentiekio technika. // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 1. P. 34-36.

¹²⁵ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenu, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 150.

¹²⁶ Vilniaus miesto magistratas (Виленский городской магистрат) // LVIA, f. 458, ap. 1, b. 26, l. 16-17, 48-49.

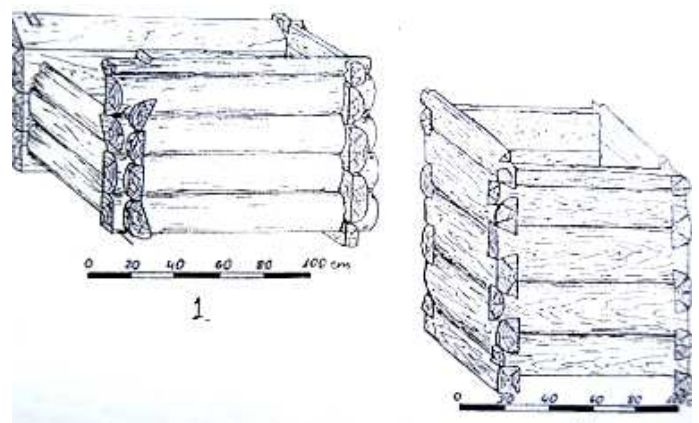
Nemažai šiandien žinoma apie Aušros vartų rezervuarą. Šis rezervuaras matomas 1648 m. F. Getkanto sudarytame Vilniaus plane. XVII a. dokumentuose šis statinys vadintas rurmusu. Kaip teigia J. Jurkštas – „XVI a., kai buvo pastatyta miesto siena, arba XVII a. pirmoje pusėje /.../ prie pat Aušros vartų strateginiais sumetimais buvo įrengtas didelis vandens telkinys, kad, esant reikalui, galima būtų šį vandenį paleisti tekėti pasienio grioviu ir jį užpildyti. Užtvankos vanduo galėjo būti naudojamas ir gaisro gesinimui.“¹²⁸ Taigi, Aušros vartų rurmusas turėjo tris paskirtis: buitinę – vandens tiekimo miestelėnams, ir dvi strategines – gynybos ar gaisro atveju.

1983 m. Aušros vartų teritorijoje buvo atlikti archeologiniai tyrimai, kurių dėka iš rastų liekanų buvo atkurtas numanomas rurmuso vaizdas (15 pav.). Vanduo iš Aušros vartų šaltinių buvo sutelkiamas į tvenkinį, kurio srovė varydavo vandens ratą. Vandens ratas išjudindavo vandens kėlimo įtaisą, kuriuo vanduo, patekęs į vandens bokštą (15,5 m. aukščio), iš jo nutiestu viaduku (40 m. ilgio) pratekėdavo miesto sieną ir subėgdavo į už sienos esantį apvalų vandens rezervuarą. Toliau vanduo iš vandens rezervuaro nutiestais vamzdžiais buvo tiekiamas miestiečiams.¹²⁹ Gali būti, kad šis rurmusas veikė dar ir XVIII a. pab., nes jis pavaizduotas 1753 m. inžinieriaus Fiurstenhofo plane.¹³⁰

15 pav.

Kastiniai šuliniai. Nepaisant bendros Vilniaus vandentiekio sistemos, jau nuo seno Vilniaus miesto gyventojų būdavo naudojami ir kastiniai šuliniai, ypač tada, kai suiručių metu Vilniuje nustodavo veikti vandentiekis.¹³¹ Šuliniai paprastai būdavo renčiami dvejopai (16 pav.). Vienu atveju kampuose darant paprastas, keturkampes arba pusapvales iškartas. Šių šulinių galuose būdavo paliekami iškišti sienojų galai. Kitas būdas, kai rentinio sienojai būdavo sujungiami į sąsparas („žvirblinis“ būdas), o išlindę

16 pav.

¹²⁷ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenų, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 145.

¹²⁸ Ten pat, l. 148.

¹²⁹ Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 28.

¹³⁰ Klimka L. Miesto gyvybės šaltiniai. // Statyba ir architektūra. 1999. Nr. 2. P. 28-29.

¹³¹ Jurkštas J. Senojo Vilniaus vandenys. Vilnius. 1990. P. 13.

sieniojų galai sulyginami su išorinėmis sienomis. Abeji šulinių tipai buvo gaminami nesiskiriant chronologiniam laikotarpiui. Rentiniai dažniausiai būdavo kvadratinio plano (kraštinė 1,2 – 1,3 m.). Gali būti, kad iš šių šulinių vanduo buvo tiesiog semiamas rankiniu būdu. Šuliniai paprastai turėdavo dangčius, sukonstruotus iš paprastų lentų. Geriamojo vandens šuliniuose ant dugno, kad filtruotųsi vanduo, būdavo pilamas žvyras, ant jo molis, sulaikyti gruntiniam vandeniui.¹³²

4. 3. Vandens čiaupai

Iki pat XIX a. nėra tiksliai žinoma, koku būdu iš Vilniaus senojo vandentiekio vartotojas imdavo vandenį. Ypač tai sunku įsivaizduoti žinant, kokie nepaslankūs buvo mediniai vamzdžiai. 1790 m. dokumente¹³³ aprašomas „stulpelis“, iš kurio vanduo tiesiogiai nuvestas į namą. Pagal sutartį kaimynai dalindavosi vandenį pusiau, taigi „stulpelis“ kažkoku būdu paskirstydavo vandenį. Tekste minimas kubilas, į kurį sutekėdavo vanduo. Gali būti, kad „stulpelis“ atstodavo dabartinę vandens kolonėlę. Ant žemėje esančio vamzdžio galo buvo privirtinamas statmenas tuščiaaviduris vamzdis su uždaru viršumi ir skylė šone, kurioje galėjo būti įtaisytas vamzdelis ar latakėlis, kuriuo vanduo sutekėdavo į kubilą. Manoma, kad tokiu būdu vanduo būdavo tiekiamas ir į namo vidų.¹³⁴

Jau nuo XVII a. Vilniuje žinomi viešieji šuliniai, vadinti viešaisiais vamzdžiais ar skryniomis, o XIX a. fontanais. Kiek XVII a. tokių šulinių būta – nežinia, tačiau 1668 m. miesto išlaidose minima, kad pinigai mokami už vandens išpylimą iš įvairių skrynių. Vadinasi, jų būta keletas. Nėra žinoma, koku būdu tie šuliniai būdavo įrengiami. Greičiausiai iš išvesto vamzdžio vanduo subėgdavo į kubilą. Matyt dėl to viešieji šuliniai dažnai būdavo vadinami tiesiog viešaisiais vamzdžiais. J. Jurkštas pastebi, kad XIX a. viešieji šuliniai dažnai būdavo labai apleisti, su primityviais įrengimais, nes caro valdžia daugiausia rūpinosi caro pareigūnais, generalgubernatoriaus rūmais.¹³⁵

Senoji vandens tiekimo įranga pamažu ėmė kisti tik XIX a. pab., medinius vamzdžius keičiant metaliniais. Visgi, pati vandentiekio sistema nepakito. Kartu su naujų metalinių vamzdžių gamyba atsirado ir nauja specialybė – šaltkalvystė. XIX a. pab. visą vandentiekio sistemą tvarkė ir prižiūrėjo miesto inžinierius ir technikai. Metaliniai vamzdžiai Vilniaus mieste siejami su dujų fabriko istorija, kai 1863 m. Peterburgo pirklys prancūzas Ž. Lalansas su miesto dūma sudarė sutartį dėl dujų tiekimo monopolio 25 metams, įvedant mieste dujinį apšvietimą.

¹³² Vainilaitis V. Medinė statyba Vilniuje (daktaro disertacija). Vilnius. 2001. P. 27-29.

¹³³ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenu, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 154.

¹³⁴ Jurkštas J. Senojo vandentiekio technika. // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 1. P. 36.

¹³⁵ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenu, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 118.

Taigi, pradėjus veikti dujų fabrikui Vilniuje, buvo tiesiami ir metaliniai dujų vamzdžiai. Supratus, kad tokie vamzdžiai tinka ir vandeniui, juos imta taikyti ir vandentiekio sistemoje. Dujų fabrikas ilgą laiką buvo metalinių vamzdžių tiekėjas. Pagal Juozą Jurginį, metalinius vamzdžius imta tiesti 1879m.¹³⁶ Tačiau yra žinių, kad pavienių metalinių vamzdžių tiesimo atvejų pasitaikydavo ir anksčiau. 1864 m. iš atskiro vandens rezervuaro metaliniai vamzdžiai nutiesiami į generalgubernatoriaus rūmus ir Ignoto kareivines.¹³⁷ Išlikęs vandentiekio tiekimo projektas į Ignoto kareivines, jau detalai vaizduoja technines vandentiekio savybes.

Pradėjus vartoti metalinius vamzdžius, pamažu mieste atsirado ir įvairių tipų metaliniai vandens čiaupai – paprasti ir automatiniai variniai įtaisai su tinkleliais ir vožtuvais. Visgi, sudėtingesnės technikos dalys iš pradžių naudotos tik generalgubernatoriaus rūmuose.¹³⁸

XIX a. Vilniuje jau būta nemažai viešųjų šulinių ir fontanų. Kai kurie jų buvo tik paprasti apvalūs viešieji šuliniai, kiti puošė miestą. Pats puošniausias, matyt, buvo viešasis šulinys prieš generalgubernatoriaus rūmus, pastatytas 1853 m. Pats seniausias viešasis šulinys, kaip spėjama, yra buvęs šalia Šv. Jono bažnyčios varpinės. Iki 1870 m. šulinio rezervuaras ir kiti įrenginiai buvę mediniai. Ši vandentiekio linija tiekė vandenį klasikinei gimnazijai ir observatorijai.¹³⁹

XIX a., sparčiai vystantis pramonei ir tobulėjant technikai, Rusijos ir užsienio firmos miesto valdžiai siūlydavo įvairius vandentiekio patobulinimus, artezinių šulinių kasimo būdus. Visgi, miesto valdžia nelabai tuo galėdavo pasinaudoti dėl pinigų trūkumo. Be to, kiekvienas finansinis klausimas turėdavo būti suderintas su dūma, dūmos su gubernatoriumi, o tada su senatu ar net pačiu caru.¹⁴⁰ Dėl tokios biurokratijos paprasčiausiais susirašinėjimas vandentiekio patobulinimo klausimais užtrukdavo metų metus. Tai labai vilkino ir technikos pažangą, tobulesnės vandentiekio įrangos montavimą.

¹³⁶ Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius. 1968. P. 293.

¹³⁷ Jurkštas J. Vilniaus atvirųjų vandenu, senojo vandentiekio ir senosios kanalizacijos istorijos apybraiža. // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4502, l. 158.

¹³⁸ Ten pat, l. 159.

¹³⁹ Ten pat, l. 160.

¹⁴⁰ Ten pat, l. 161.

5. Senoji apšvietimo įranga paveldosauginiu aspektu

5. 1. Bandymai atkurti „istorinį“ apšvietimą sovietmečiu

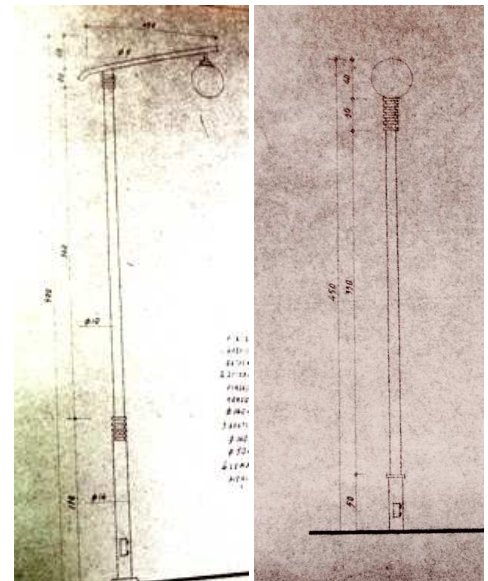
Po II pasaulinio karo dauguma Vilniaus senamiesčio posesijų negrižtamai pakeitė savo veidą. Sovietmečiu didelės dalies apgriautų pastatų griuvėsiai išvalyti. Jų vietoje atsirado daug naujų erdvių, kuriose įrengiami skverai (prieš karą mieste buvo 4 skverai, 1950 m. – 16), statomi nauji pastatai, kuriantys naują senamiesčio aplinką. Pokario metais Vilniaus miesto veidą daugiausia kūrė Maskvos ir Leningrado architektai. 1948 m. buvo parengtas miesto generalinis planas, kuriame Vilnius numatytas kaip svarbiausias respublikos centras.¹⁴¹

Elektrinė atstatyta tik 1949 m.¹⁴² Akivaizdu, kad pirmąjį dešimtmetį po karo apšvietimo priemonių stilistika nebuvo svarbus prioritetas. Dar XX a. 7 deš. Vilniaus senamiesčio gatvės dažniausiai buvo apšviečiamos kaitrinėmis lempomis iš viršaus, nutiesiant liniją viduriu gatvės. 1960 m. senamiestyje jau tvirtinami prie sienų pakabinami šviestuvai, tačiau jų, dažniausiai apvalaus gaubto, formos kuklios, atramos be dekoracijų.

Vieni įmantriausių to laikotarpio žibintų-šviestuvų Vilniaus mieste – Lukiškių aikštės ampyro stiliaus daugiašakiai žibintai (apie 1952 m.)

1958 m. pasirodė Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės parengtas „Mažųjų formų katalogas“¹⁴³. Šiame kataloge pateikiami keli šviestuvų brėžiniai (17 pav.). Visgi, pastarieji ne istoriniai, konservatyvių formų, viena dalis skirta gatvėms ir keliams, kita – parkams ir skverams.

Po II pasaulinio karo, beveik dešimtmečiui netekus elektrinės, svarbiausias tikslas buvo kuo greičiau atkurti miesto apšvietimą. Tad ir pagrindinis siekis, įrenginėjant apšvietimo priemones senamiesčio gatvėse, išimtinai funkcinis. Estetinis klausimas buvo antraeilis aspektas.

17 pav.

Pirmosios idėjos atkurti senąjį apšvietimą – 1968 m. Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės parengta planinė užduotis Vilniaus senamiesčio „istoriniam“ apšvietimui projektuoti.¹⁴⁴ Šioje užduotyje jau kalbama, kad senamiesčio teritorijai žibintai turi būti

¹⁴¹ Vilniaus istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. Vilnius: Mintis. 1972. P. 205.

¹⁴² Ten pat, p. 202.

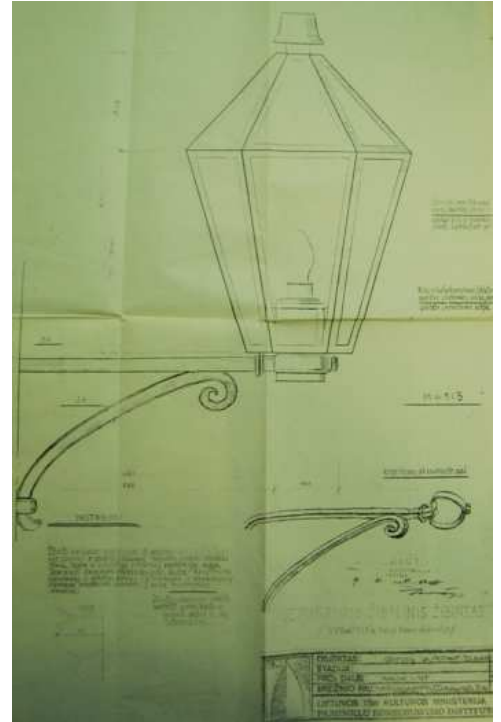
¹⁴³ Mažųjų formų katalogas, 1958 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4385.

¹⁴⁴ Vilniaus senamiesčio išoriniam apšvietimui projektuoti planinė užduotis, 1968 // VAA, f. 2, 101-14.

gaminami nestandartiniai, pagal specialius užsakymus, gali būti įvairaus tipo: tvirtinami prie sienos kronšteinais, ant stulpų, kabantys po arkomis. Pabrėžiamas būtinumas sudaryti bendrą istorinio apšvietimo schemą, prie kurios privaloma istorinė, ikonografinė medžiaga. Tad 7 deš., planuojant atkurti senąjį apšvietimą, jau kreipiamas dėmesys į istorinės aplinkos suvokimą, studijuojant praeities dokumentus apie apšvietimo techniką.

Panašiu laikotarpiu suprojektuojamos ir apšvietimo priemonės, panašios į pirmuosius elektrinius šviestuvus, statytus Vilniuje – kai elektros lempa (jau ne Voltos lanko, o paprasta kaitinamoji lempelė) pakabinama žemyn ant aukštų metalinių stulpų.

1973 m. Vilniaus m. senamiesčio buto ūkio vadybai užsakius, Paminklų konservavimo institutas parengė gatvių apšvietimo žibintų darbo brėžinius¹⁴⁵. Šio projekto autoriai Rožė Jarmalavičienė, Genovaitė Kairytė ir Zita Vanagaitė. Žibintų brėžiniai parengti pagal XIX a. pab. ikonografiją, stengiantis atkurti dujinio ir žibalinio tipo keturkampes bei šešiakampes apšvietimo priemones (18 pav.). Dėmesys sutelktas tik ties žibinto viršutine dalimi, pateikiamas ir vienintelis kronšteino variantas, tuo tarpu stulpų formos nepateikiamos. Galima spėti, kad brėžiniai pateikiami tik prie sienų tvirtinamiems žibintams.

18 pav.

Kitas žingsnis atkuriant senąjį apšvietimą (pagal rastus dokumentus), 1984 m. Paminklų konservavimo institute sudarytas lauko apšvietimo priemonių katalogas.¹⁴⁶ Šiame kataloge siūlomos apšvietimo priemonės Vilniaus miesto senamiesčio gatvelėms, taip pat miesto skverams, parkams, ir kt. Kataloge pateikiami lauko šviestuvų brėžiniai, naudojami istorinėje ir naujai projektuojamoje aplinkoje. Parinkti šviestuvai buvo metalo konstrukcijos. Sudarinėjant šį katalogą buvo atrinkti jau ir ankstesniais metais suprojektuoti šviestuvų ir žibintų tipai, tinkami įtraukti ir į naująjį katalogą. Į šį katalogą nebuvo įtraukiamos apšvietimo priemonės, skirtos svarbiausioms miesto vietoms. Pastarosioms teritorijoms buvo palikta galimybė projektuoti žibintus ir šviestuvus pagal atskirus užsakymus. Kuriant katalogą buvo pabrėžiama galimybė kažkiek keisti apšvietimo priemonių konstrukcijas pagal tam tikras susiklosčiusias situacijas. Pateikiami variantai turėjo padėti sprendžiant miesto apšvietimo klausimus. Žibintų konstrukcijų

¹⁴⁵ Vilniaus senamiesčio gatvių apšvietimo žibintai. Darbo brėžiniai, 1973 // VAA, f. 2, 101-90.

¹⁴⁶ Lauko šviestuvų katalogas, 1984 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 779.

sprendiniuose buvo atsisakyta medinių stulpų (nors būta tokių svarstymų), pasirinktos ilgalaikės medžiagos. Žibintuose buvo siūloma naudoti standartines lempas.

Visos apšvietimo priemonės, kad būtų lengviau naudotis katalogu, buvo suskirstytos į tris dalis. I - parteriams, gėlynams, II – takams, gatvėms, skverams, III – fasadams, portalams, įėjimams.¹⁴⁷

Šis katalogas turėjo pagelbėti užsakovams, kitiems suinteresuotiems asmenims, norintiems pasirinkti tinkamą apšvietimą istorinėje aplinkoje, sutaupant laiko ieškant istorinės medžiagos.

Visgi, šis katalogas nesukūrė miesto apšvietimo principų, nes jis nebuvo privalomas, o laisvai užsakovų pasirenkamas. 1987 m. pasirodžiusioje šio katalogo ataskaitoje¹⁴⁸ rašoma, kad apšvietimo priemonių projektiniai pasiūlymai pilnai pasiteisino, nes užsakovai naudojosi brėžiniais.

9 deš. pab. Komunalinė ūkio valdyba numatė rekonstruoti dalį senamiesčio gatvelių (Universiteto, Antokolskio, Dominikonų, Liejyklos, Stiklių, Rūdninkų ir kt.), kurių projektus rengė komunalinio ūkio projektavimo institutas.

Tuo tikslu Kultūros paminklų apsaugos inspekcija 1987 m. lapkričio 16 d. pareikalavo Paminklų restauravimo projektavimo instituto atlikti minėtų gatvių istorinius tyrimus ir parengti tvarkymo koncepcinius pasiūlymus. Neatlikus šių tyrimų, komunalinio ūkio valdybos projektavimo institutas nesutiko vykdyti senamiesčio gatvių rekonstrukcijos projektavimo darbų.¹⁴⁹ Istoriniai tyrimai buvo parengti iki kitų metų gegužės mėnesio. Tyrimo laikotarpis buvo pasirinktas nuo XIX a. pab. iki XX a. pradžios. Buvo pasiūlyta, „kad senamiesčio gatvės įgautų daugiau jaukumo, dinamiškumo /.../ reikėtų prie restauruotų namų kaip tam tikros epochos indėlių pakabinti ir istorinius žibintus.“¹⁵⁰ Renkant istorinę medžiagą Vilniaus miesto apšvietimui tirti, daugiausia buvo naudojamos archyviniais dokumentais. Pagrindinis šių tyrimų rezultatas: „XIX – XX a. pradžios žibintų ikonografiniai duomenys, gretinant juos su istoriniais duomenimis, yra išėitietis taškas projektuojant naujus apšvietimo priemonių variantus.“¹⁵¹ Pagal atliktus tyrimus 1984 m. apšvietimo projektiniai pasiūlymai kaip tik tiko numatytiesiems rekonstrukcijos darbams, tad buvo prie jų ir pasilikta. Dar ir šiandien galime pamatyti tuo metu projektuotų žibintų Vilniaus gatvelėse (pvz. Stiklių, Gaono g. pradžioje.)

¹⁴⁷ Lauko šviestuvų katalogas, 1984 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 779, l. 2-3.

¹⁴⁸ Lauko šviestuvų ir žibintų katalogo ataskaita // VAA, F. 1019, ap.11, b. 787.

¹⁴⁹ Vilniaus senamiesčio gatvės. Danga ir apšvietimas. Istoriniai tyrimai. // VAA, F. 1019, ap. 11, b. 4500, l. 2.

¹⁵⁰ Ten pat, l.4.

¹⁵¹ Lauko šviestuvų katalogas. RGK-3-84 paruošimo mokslinė ataskaita, 1987 // VAA, f. 1019, ap. 11, b. 785.

5. 2. Istorinis apšvietimas šiandien – funkcionalus ir estetiškas žingsnis į praeitį?

Šiandien grožis (kaip jį supranta kūrėjas), kai techninės galimybės suteikia daug pasirinkimų, beveik visuomet tampa prioritetu kuriant aplinką. Kuomet įmanoma sukurti ne tik patrauklią, bet kartu ir funkcionalią aplinką, pasiekiami geriausių rezultatų. Kuriant istorinį apšvietimą visiškai keičiasi ir aplinka. Istorinėje aplinkoje turi būti sukurtas ne tik funkcionalus (kas irgi labai svarbu), bet ir estetiškas apšvietimas. Šiandieninės technologijos teikia galimybę pasirinkti norimą apšvietimą. Visgi, didėjant pasirinkimui, sudėtingėja ir apšvietimo priemonių atranka.

XIX a. II pus. Vilniuje pasirodžiusieji gana puošnūs dujiniai žibintai ganėtinai kontrastavo su aplinka. Tyrinėjant senąją ikonografiją ir lyginant ją su sovietmečiu pasirodžiusiais projektiniais apšvietimo priemonių pasiūlymais, kartu stebint šiandieninę Vilniaus miesto situaciją, kai pamažu senieji šviestuvai keičiami „istoriniais“, kyla klausimas - ar žibintai kada nors turėjo kokį nors stilistinę sąryšį su juos supančia aplinka?

Šis klausimas labai svarbus siekiant sutvarkyti senamiestį, prikeliant senąsias miesto zonas naujam gyvenimui, nes pasirenkant tam tikrus apšvietimo variantus svarbi atranka.

Peržvelgus prieinamą archyvinę medžiagą ir ikonografiją paaiškėja, kad XVIII a. pab. – XIX a. pr., įvedant mieste nuolatinį gatvių apšvietimą, jis nebuvo specialiai taikomas prie architektūros. Vienodos stilistikos žibintai buvo statomi prie skirtingo laikotarpio pastatų. To paties tipo žibintai stovėdavo ir siaurose senamiesčio gatvelėse, ir aikštėse. Aliejiniai bei spirito – terpentino mišiniu degami žibintai buvo perimti iš kaimyninės Lenkijos. „1818 m. vienas pavyzdinis žibintas buvo gautas iš Varšuvos. Šis žibintas buvo pastatytas prieš generalgubernatoriaus rūmus ir kainavo 55 rb. 20 kap“.¹⁵² Dujinių žibintų ir elektrinių šviestuvų tipai projektuojami Peterburgo pavyzdžiu. Tą, žinoma, įtakojo sutartis dėl dujų fabriko statybos su Peterburgo pirkliu Ž. Lalansu bei ir priklausomybė nuo carinės Rusijos. Panašaus tipo žibintai ir šviestuvai būdingi ir visai Vakarų Europai.

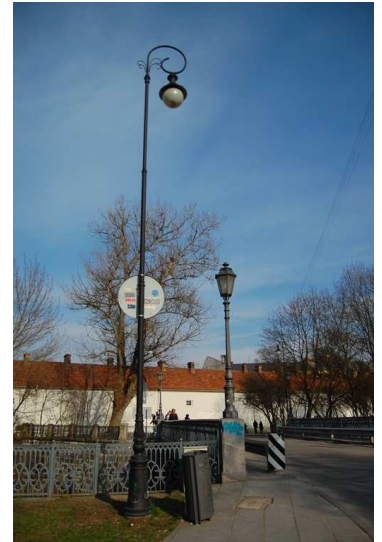
1863 m. sukilimo laikotarpiu apšvietimas mieste buvo įvedinėjamas remiantis vien tik politiniais motyvais. Panašūs principai išliko viso carinio valdymo laikotarpiu. Prie XIX – XX a. klasicizmo, istorizmo pastatų dujinio apšvietimo tipo puošnūs žibintai lyg ir priaugo. Tuo tarpu prie senųjų gotikinių gatvelių jie nepritapo ir liko svetimi. Nepaisant to, šie žibintai visgi atspindi XIX – XX a. mokslo ir technikos bei meno sąsajas, to meto estetinį suvokimą, naujų mokslo pasiekimų perteikimą apšvietimo įrangoje.

¹⁵²Vilniaus, Kauno ir Gardinio generalgubernatoriaus kanceliarija (Канцелярия Виленского, Ковенского и Гродненского Генералгубернатора) // LVIA, f. 378, b. 21, l. 165.

Šiandien, kaip ir sovietmečiu, rekonstruojant senąsias miesto erdves, taikomos būtent XIX a. II pus. – XX a. pr. menančios „istorinės“ apšvietimo priemonės, siekiant derinti funkcionalumą ir estetiškumą. Ankstesnių laikotarpių (aliejinių, spiritinių-terpentininių tipo) žibintai šiandien nors ir siaurose, bet judriose senamiesčio gatvelėse jau nelabai pritiktų dėl techninių savybių (nebūtų pakankamas apšvietimo laukas).

19 pav.

Kaip tik dujinių žibintų ir elektrinių šviestuvų (19 pav.) konstrukcijos lengviausiai pritaikomos šiandieninėje aplinkoje, kai gyvenimas tamsiu paros metu yra ganėtinai pasikeitęs nuo praėjusių šimtmečių. Pirmųjų elektrinių šviestuvų aukštis leidžia apšviesti nemažą teritorijos plotą, pakankamą ir šiandieninėms gatvėms bei aikštėms. Dujinio, žibalinio tipo žibintai šiandien techniškai lengvai pritaikomi miesto skveruose, parkuose, senamiesčio siaurose gatvelėse, kur apšvietimo laukas mažesnis.

Žinoma, siaurose viduramžių gatvelėse ir kiemuose, kur nereikalingas didelis apšvietimo intensyvumas, vietoj dujinio tipo prie sienų tvirtinamų žibintų ir šiandieninių šviestuvų variacijų būtų galimas ir senųjų pakabinamųjų žibintų pritaikymas. Šie žibintai mažiau konfrontuotų su lygiomis pastatų sienomis. Šiandien galima rasti nebent dekoratyvinių tokio tipo žibintų pritaikymų. Pvz. Šv. Stepono gatvelėje kaip parduotuvės dekoracija prie sienos pritvirtintas pakabinamojo tipo stačiakampio plano skardinis žibintas, įstiklintomis kraštinėmis, pritaikytas žvakelei (20 pav.).

20 pav.

Prie sienų tvirtinamiems žibintams didžiąją dalį puošnumo suteikia kronšteino dekoratyvumas. Būtent kuklesnės žibinto atramos pasirinkimas gali padėti išvengti pernelyg didelės disharmonijos su plokščiomis senamiesčio gatvelių sienomis. Šiuo atveju 1973 m. Paminklų konservavimo instituto parengti žibintų brėžiniai¹⁵³, kuriuose parinktas gana paprastas, mažai dekoruotas kronšteino pavyzdys, galbūt labiausiai tinkami senojoje miesto dalyje (žr. 18 pav., psl. 36)

Žibintų ir šviestuvų tipų istorinėje tėkmėje kaitos negalima tapatinti su skirtingų epochų architektūra. Žibintų konstrukcijos formos paprastai kito keičiantis degalų, naudojamų apšvietime, tipams. Kai kurie apšvietimo priemonių tipai buvo naudojami kelis šimtmečius,

¹⁵³ Vilniaus senamiesčio gatvių apšvietimo žibintai. Darbo brėžiniai, 1973 // VAA, f. 2, 101-90.

pritaikant juos prie naujų degalų. Taip yra ir šiandien, elektrifikuojant dujinio tipo formų žibintus.

Visgi, šiandieniniai šviestuvai ir žibintai tėra senųjų žibintų imitacijos, net ne kopijos. Reikia pastebėti, kad sovietmečiu, projektuojant žibintus, buvo stengiamasi atlikti jų kopijas. Šiandien taip nėra daroma, o tiesiog užsakoma iš to, kas yra naujausiuose užsienio kataloguose.

5. 3. Galimi apšvietimo principai. Ar turime senamiesčio apšvietimo tradicijas?

Viešųjų erdvių apšvietimas – neatskiriama miesto įvaizdžio dalis, apie kurią retai kada susimąstome. Šviestuvai, prikeliantys miestą naktiniam gyvenimui, dienomis turėtų tapti lyg ir nepastebimi, įaugantys į aplinką mažosios architektūros elementai. Skirtingos stilistikos šviestuvai gatvėse sukelia disharmonijos pojūtį. Šviestuvai mieste turi ne tik tarnauti saugumui, bet ir sukurti jaukią atmosferą.

Bene pagrindinė problema šiandien - bendros idėjos ir bendros miesto apšvietimo politikos nebuvimas. Tik iš anksto suplanuota kompleksinė viešųjų erdvių apšvietimo sistema gali garantuoti efektyvų rezultatą, ne tik apšvietimo pakankamumu (nauda), bet ir estetiniu vaizdu. Kompleksinio apšvietimo šiandien nėra nei viename Lietuvos mieste. Šiandien kone kiekvienas senamiesčio pastato savininkas išsikelia vis kitokias, jam pagal skonį, finansines galimybes ir funkcinius poreikius tinkančias apšvietimo priemones, kartais nepaisydamas jau seniau esančių visoje gatvelėje vienodų sieninių žibintų. Ir visgi, iškyla klausimas – kas svarbiau kuriant senamiesčio apšvietimą – siekti vieningumo su supančia architektūra ar galvoti bendrai apie senamiesčio visumą?

Iš vienos pusės, labai svarbi vieninga visuma, ypač nedideliame Vilniaus senamiesčio plote. Vieningos miesto apšvietimo sistemos pavyzdžiu galima būtų laikyti Bordo miestą. Šiame mieste įgyvendintas bendras miesto apšvietimo planas, kurį parengė profesionalūs miesto apšvietimo architektai. Visos viešosios miesto erdvės buvo apšviestos bendros stilistikos šviestuvais. Panaši tvarka galioja ir Kopenhagoje, kurioje visose miesto vietose, išskyrus svarbiausiose aikštėse, skveruose ir reprezentacinėse aikštėse, įrengti vienodo stiliaus šviestuvai.¹⁵⁴

Kalbant apie vieningą Vilniaus miesto apšvietimo sistemą, reikia paminėti, kad 1998 m. Paminklų restauravimo institutas parengė svarbiausių miesto objektų bei Stiklių gatvės apšvietimo projektinius pasiūlymus¹⁵⁵, vadovaujant architektėi Giedrei Miknevičienei, Vilniaus miesto savivaldybės Plėtros departamento skyriaus užsakymu. Stiklių gatvės apšvietimu rūpinosi

¹⁵⁴Vizgirdas G. Nakties žiburiai arba miesto apšvietimo ypatumai. // Namas ir aš. 2005. Nr. 10 (73). P. 108.

¹⁵⁵Reikšmingiausių Vilniaus senamiesčio objektų bei Stiklių g. apšvietimo pasiūlymai, 1998 // Paminklų restauravimo instituto archyvas, f. 2, b.1777-1.

architektė Marija Ptašek. Ji pasiūlė vienpusį gatvės apšvietimą šviestuvais ant konsolių, panaudojant Rimtauto Gibavičiaus suprojektuotus šviestuvus. Bromas pasiūlyta apšviesti nepastebima šviesa iš viršaus, gatvių sankirtas – ryškesne prožektorių šviesa. Apšvietimu siekiama išryškinti gotikinius pastatų fragmentus. Taigi, kol kas pavyko rasti tik atskiros Stiklių gatvelės projektą. Projektiniai pasiūlymai buvo parengti net nesant užsakovo. Stiklių gatvės apšvietimo koncepcijai buvo pritarta. Projekto autorių nuomone, būtina tęsti senamiesčio apšvietimo koncepciją, suskirstant gatvių apšvietimą į funkcini ir dekoratyvini (gatvių ir skverų). Transporto gatvių apšvietimui svarbiausia saugumas. Jaukumo akcentas šiuo atveju nėra jau toks aktualus. Parkuose ir skveruose atvirkščiai – jaukumas labai svarbus. Projekte siūloma panaudoti apšvietimą iš pastatų vidaus, kuris pagyvintų senamiesčio vaizdą.¹⁵⁶ Šiandien, po dešimties metų, vitrinų apšvietimo panaudojimo klausimas jau galbūt nebūtų svarstomas. Šiomis dienomis galime stebėti kaip vitrinų apšvietimas užgožia išorinį, sukuria disharmoniją miesto aplinkoje. Parduotuvių, kavinių vitrinos ir iškabos savo šviesa neleidžia išvelgti architektūrinių pastatų detalių.

Projekte abejojama dėl XIX a. žibintų taikymo visur, nes šis apšvietimas buvo grynai funkcinis. Ir visgi, jeigu įsigilintume į apšvietimo istoriją, dėl šios abejonės reikėtų atsisakyti visų tipų istorinio apšvietimo, nes visais laikais jis Lietuvoje buvo funkcinis dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių. Tik XX a. 7 deš. atkreiptas dėmesys į žibintų estetinę išvaizdą, siekiant atkurti istorinį apšvietimą.¹⁵⁷

Vieninga visuma svarbi kuriant harmoningą aplinką, tačiau, nereikia pamiršti, kad architektūrinė aplinka, susiklosčiusi per šimtmečius, yra stilistiškai įvairi. Vargiai galima sukurti vieningą apšvietimo sistemą, kuri tiktų visoms miesto istorinėms zonoms. Šiuo atveju reikėtų sukurti bendrus atskirų senamiesčio zonų kvartalų principus, kuriais vadovaujantis būtų parenkamos senųjų miesto apšvietimo priemonių kopijos. Reikia paminėti ir tai, kad toms pačioms senamiesčio gatvelėms skirtingais laikotarpiais būdingos vis kitos apšvietimo priemonės. Per šimtmečius nekito tik miesto apšvietimo vietos, pagal nusistovėjusį gatvių tinklą, parkus, svarbiausias miesto teritorijas.

Šiandien neturime nusistovėjusios Vilniaus miesto apšvietimo tradicijos, nors taikant „istorinį“ apšvietimą, suvokiant tų dienų poreikius, atsižvelgiant estetinių principų, ir sovietmečiu, ir šiandien buvo pasirinktos iš esmės tokios pat apšvietimo priemonės – XIX a. pab. – XX a. pr. Vertinant šiandieninį Vilniaus gatvių apšvietimą, apšvietimo priemonių gausą, svarbu prisiminti, kad tai istoriškai būdinga, kad niekuomet vieningos apšvietimo sistemos

¹⁵⁶Reikšmingiausių Vilniaus senamiesčio objektų bei Stiklių g. apšvietimo pasiūlymai, 1998 // Paminklų restauravimo instituto archyvas, f. 2, b.1777-1.

¹⁵⁷Vilniaus senamiesčio išoriniam apšvietimui projektuoti planinė užduotis, 1968 // VAA, f. 2, 101-14.

nebuvo ieškoma, nes apšvietimas buvo išimtinai tik funkcinis. Žinoma, tuo metu nebuvo tokio plataus apšvietimo priemonių pasirinkimo.

Miesto apšvietimui nėra magiškos formulės. Visuomet nugalinti intuicija ir patirtis. Niekas nėra galutinai teisingas. Kuriant nauja, svarbu suvokti aplinką, istorinę erdvę ir savo norus, nes gatvių apšvietimo būdai gali atskleisti skirtingas aplinkos detales, skirtingą informaciją apie statinius ir pastatus. Miesto apšvietimas gali pretenduoti į meno kūrinio statusą.¹⁵⁸

5. 4. Kaip saugome senąją apšvietimo įrangą? Ar dar yra ką saugoti?

Senieji Vilniaus miesto ūkio elementai atspindi ne tik savo laikmečio techninius pasiekimus, bet ir meninį skonį. Jos išliekamąją vertę neturėtų būti abejojama ir ji turėtų būti saugoma kaip ir kitos kultūros vertybės.

Iš XIX – XX a. pradžios apšvietimo priemonių, galima sakyti, beveik nebėra ką ir saugoti. Atsirandant naujai techninei įrangai pamirštama ankstesnioji, visai neseniai mums tarnavusioji. Panaši padėtis šiandien yra su sovietmečio laikotarpiu suprojektuotomis „neistorinėmis“ lauko apšvietimo priemonėmis, kurios pamažu dingsta iš istorinės Vilniaus dalies. Įmantrus „istorinis“ apšvietimas pamažu skverbiasi į kone kiekvieną miesto erdvę įvairiomis formomis. Peržvelgus Kultūros paveldo registrą supranti, kad praėjusių šimtmečių lauko apšvietimo priemonės jau negrįžtama praeitis, pasilikusi tik senojoje ikonografijoje.

Šiai dienai į registrą įrašyti Verkių dvaro komplekse esantys keturi dujinio apšvietimo stulpai (kodas registre 25108)¹⁵⁹. 2008 m. vasario 13 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 155¹⁶⁰ Verkių dvaro kompleksas buvo paskelbtas kultūros paminklu. Reikia paminėti, kad šiuo metu dvaro parke pagal išlikusius apšvietimo stulpus ir ikonografiją yra atkurtas senasis dujinis apšvietimas. Visgi,

21 pav.

apžiūrėjus stulpus, tenka nusivilti, nes šiandien kopijos, rodos, labiau saugomos nei išlikusios vertybės. Senieji stulpai šiandien stovi nuošalyje kaip nereikalingos apnykę detalės (21 pav.).

¹⁵⁸ Vizgirdas G. Nakties žiburiai arba miesto apšvietimo ypatumai. // Namas ir aš. 2005. Nr. 10 (73). P. 106-109.

¹⁵⁹ Apšvietimo stulpai. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25018>

¹⁶⁰ Lietuvos respublikos vyriausybės nutarimas “Dėl kultūros paveldo objektų paskelbimo kultūros paminklais [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=112195>

Pašaliečiui, neįsigilinusiam į teritorijoje išlikusias vertybes, taip ir lieka neaišku, kodėl palikti šie stulpai. Galbūt užtektų bent jau mažos lentelės, nurodančios, kad tai saugojamas istorinis palikimas, taip pat pasirūpinimo išimti šiukšles iš atviros cokolinės dalies.

Saugojamo objekto apraše pažymėta, kad stulpai - XIX a. vid. palikimas. Visgi, ši data kiek per ankstyva. Anksčiausiai šiuos stulpus galima datuoti XIX a. 7 deš., kai Vilniuje imta įrenginėti dujinį apšvietimą. Patys liedinti stulpai istorizmo stilistikos, gausiai dekoruoti augaliniais motyvais, žibinto viršutinė dalis - bokštelis – užbaigiamas karūnėlės formą menančiais motyvais.

Šiandienai mes daugiau neturime į vertybių registrą bent jau įregistruotų lauko apšvietimo priemonių.

Visgi, reikėtų atkreipti dėmesį į Aušros vartų virš arkos abiejose pusėse kabančius žibintus. Senojoje ikonografijoje galima aptikti, kad dar 1865 m. (22 pav.)¹⁶¹ toje pačioje vietoje kabėjo tokio paties pavidalo žibintai. Žinoma, laikui bėgant jie galėjo būti ir remontuojami, gal ir keisti, bet jų išvaizda išliko nepakitusi iki mūsų dienų (23 pav.) Šiuo atveju mes kol kas negalime būti tikri dėl jų medžiagos autentiškumo, tam turėtų būti atlikti moksliniai tyrimai, tačiau dėl jų pavidalo ir aplinkos autentiškumo abejonių nekyla.

22 pav.

23 pav.

¹⁶¹ Zacharčik V. Aušros Vartų g., apie 1865m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

Galbūt ateityje, išsąmoninus ir šių dienų smulkiosios technikos svarbą, jos pavyzdžiai bus bent saugomi jei ne greitai besikeičiančioje autentiškoje aplinkoje, tai bent muziejuose. Nereikėtų atsainiai žiūrėti ir į sovietmečiu Vilniuje įrengintą apšvietimą, kuris, nepraėjus nė šimtmečiui, taps istorija. Dabar sovietmečio technikos mums atsisakant kaip „pabodusios“, ateityje vėl reiks ieškoti tik išlikusiose fotografijose.

Žiūrint iš šiandienos pozicijų – ateities kartos nelabai turės ką saugoti netik iš XX a. II pusės technikos, bet ir iš mūsų laikų. Matyt viskas, kas liks po mūsų – tai tik istorinės kopijos ar imitacijos, kurios dažniausiai gaminamos ne pagal specialius užsakymus, bet urmu.

5. 5. Šiandieninio „istorinio“ Vilniaus senamiesčio apšvietimo variacijos

Pamažu rekonstruojant Vilniaus senamiesčio gatveles, atskirose teritorijose keičiami ir senieji žibintai bei šviestuvai. Naujasias apšvietimo priemones siekiant pritaikyti prie aplinkos dažniausiai pasirenkamos „istorinių“ žibintų net ne kopijos, o tik imitacijos.

Viskas daroma pamažu atskiroms teritorijomis. Būtent dėl laipsniško apšvietimo priemonių keitimosi bei bendros apšvietimo koncepcijos nebuvimo nedideliame Vilniaus senamiesčio plote šiandien galima pamatyti labai įvairių apšvietimo variacijų, kartais natūraliai „suaugančių“ su supančia aplinka arba ją trikdančių.

Vaikstant po Vilniaus senamiestį ir atliekant foto fiksaciją, buvo atkreipiamas dėmesys į apšvietimo priemonių šiandien pasitaikančius tipus, jų taikymą prie aplinkos. Dalis fiksuotos medžiagos buvo panaudota sudarinėjant apšvietimo priemonių tipologinį sąrašą (žr. 1 priedą, psl. 86). Labiausiai atkreipiantys dėmesį apšvietimo būdai pateikiami žemiau.

Platesnės Vilniaus senamiesčio gatvės šiandien apšviečiamos panašaus tipo XX a. pradžios „istoriniais“ šviestuvais (24-27 pav.) – imitacijomis. Įsižiūrėjus įdėmiau, nesunku pastebėti, kad jie dažniausiai skirtingi. Taip atsitinka dėl palaipsniško apšvietimo priemonių keitimo. Reikia pastebėti, kad šis atvejis beveik nepastebimas dėl formų panašumo, tad vientisumo mieste kaip ir neardo.

24-27 pav.

Kai kuriose rekonstruotose senamiesčio gatvelėse (pvz. Pilies, Didžiojoje, Bokšto, Užupio ir kt.) taikomi XIX a. II p. dujinio – žibalinio tipo prie sienos tvirtinami žibintai. Pasitaiko variantų, kad tos pačios gatvelės pagrindinis apšvietimas skiriasi, rekonstravus tik dalį jos. Šiuo atveju pateikiamas Bokšto g. pavyzdys (28 pav.), kai šalia atsiduria sovietmečio šviestuvai ir istorinių žibintų kopijos.

Kai kuriuose Vilniaus ką tik rekonstruotuose skveruose taikomi naujoviški šviestuvai. Šalia Gedimino prospekto esančiuose skvereliuose šviestuvai kaip ir prigyja, tačiau kontrastuoja su šalimais gatvę apšviečiančiomis „istorinių“ šviestuvų imitacijomis (29-30 pav.).

29 pav.

30 pav.

Nelabai pritampa prie aplinkos šalia Kotrynos bažnyčios (31 pav.) įrengtame parkelyje pasirinktų naujo tipo istoriškai nebūdingų žibintų variantas. Beje, panašaus tipo žibintai įrengti ir Bernardinų sode bei Tymo kvartale (32 pav.)

31 pav.

32 pav.

Kai kuriose senamiesčio teritorijose iki šiol išliko sovietmečio laikų kuklių formų šviestuvai, kurie, pritaikyti prie aplinkos, tarsi į ją įaugo. Pateikiamas šviestuvų, esančių šalia Operos ir baletų teatro pavyzdys (33 pav.)

33 pav.

Kai kur, kad ir nelabai derantys prie aplinkos ar istoriškai nebūdingi tai teritorijai žibintai, tačiau dėl savo konservatyvių formų disharmonijos nesukelia. Pateikiami Taurakalnio (34 pav.) ir Lapų (35 pav.) gatvelės pavyzdžiai.

34, 35 pav.

Kai kuriose istorinėse senamiesčio vietose (pvz. Sereikiškių parke (36 pav.), Daukanto aikštėje (37 pav.), K. Sirvydo (38 pav.), Bokšto gatvelėje (39 pav.) apšvietimo priemonių pakeitimas į „istorines“ sukurtų jaukesnę atmosferą.

36-39 pav.

Didžiausia problema Vilniaus apšvietime – bendros apšvietimo koncepcijos nebuvimas. Labai dažnai skirtingos stiliškos (laikotarpio) žibintai atsiduria šalia, sutiekdami aplinkai disharmonijos (pvz. Pilies g. (40 pav.), Vokiečių – Rūdninkų g. kampas (41 pav.)

40 pav.

41 pav.

Šiuo atveju šalia atsiduria trijų laikotarpių ir tipų žibintai ir šviestuvai – Maironio g.

42 pav.

Nors tokių atvejų galima rasti labai daug, tačiau nereikia pamiršti, kad Vilniuje žibintai niekuomet nebuvo taikomi prie aplinkos, apšvietimas visuomet būdavo funkcinis. Iki XX a. 4 deš. Vilniaus mieste koegzistavo beveik visų laikotarpių ir tipų apšvietimo priemonės. Apie 1905 m. fotografijoje (43 pav.)¹⁶² galime matyti apšvietimo priemones, kurios šiandien dažniausiai atkartojamos Vilniaus senamiestyje.

Nepaisant apšvietimo priemonių gausos prieš šimtmetį, tuo metu dar tikrai nebuvo tokio šviestuvų ir žibintų bei jų „improvizacijų“ - Rūdninkų g. (44 pav.), Aušros vartų g. (45 pav.), Subačiaus g. (48 pav.)

43 pav.

pasirinkimo, kurios dažnai ne tik nedera su aplinka, bet, atsidurdamos greta, kuria disharmoniją - Pilies g. (47, 49 pav.),

44 pav.

45 pav.

¹⁶² Autorius nenustatytas. Atvirukas. Didžioji g., apie 1905 // LNM, ATV 22683.

46-48 pav.

49 pav.

Šiandien šviestuvai ir žibintai dažnai turi dar vieną funkciją – kelio ženklų stovo. Pateikiami Rūdninkų g. (50 pav.), Subačiaus g. (51 pav.) ir Bokšto g. (52 pav.) pavyzdžiai.

50 pav.

51 pav.

52 pav.

Kai kuriose Vilniaus vietose pagal išlikusią senąją ikonografiją atkuriamas senasis apšvietimas. Prie Kazimiero bažnyčios jau ir prieš šimtmetį (53 pav.)¹⁶³ stovėjo daugiašakis žibintas. Šiai dienai daugiašakių žibintų skaičius keturgubai padidėjo. Naujieji žibintai ne tiksliai kopija (54 pav.), o imitacija, taikomi prie visų kitų rotušės žibintų, pagamintų pagal vieną užsakymą

53 pav.

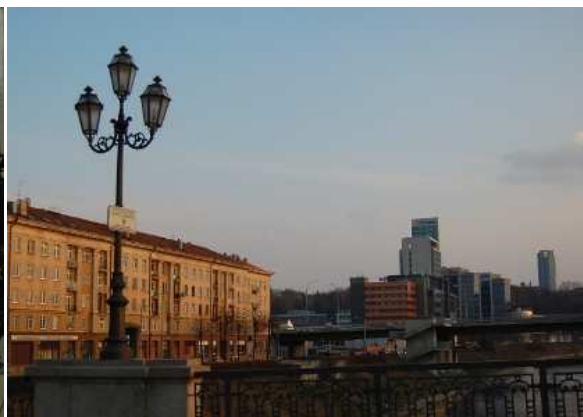

54 pav.

Pagal senąją foto dokumentaciją (55 pav.)¹⁶⁴ atstatytas ir Žvėryno tiltas, kartu ir senieji trišakiai žibintai. Tik šiandien šis tiltas atsidūrė jau kitokio miesto panoramoje (56 pav.). Šiuos žibintus, skirtingai nuo kitų mieste aptinkamų, jau būtų galima laikyti kopijomis, ne imitacijomis.

55-56 pav.

¹⁶³ N.Ostankovič; Didžioji g., apie 1904m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

¹⁶⁴ Autorius nenustatytas. Žvėryno tilto atidarymas, 1907 // VAA, F. 1019, ap. 11, b. 4508.

Šiandien „istoriniai“ žibintai labai dažnai atsiduria skirtingų stilių architektūros apsuptyje. Per šimtmečius susiklostė stilistiškai nevienalytė aplinka, tad pritaikyti bendrą visam miestui apšvietimą, kuris pritiktų prie kiekvienos aplinkos – neįmanoma. Visgi, kartais „istorinės“ priemonės, atsiduriančios šalia sovietmečiu statytų konservatyvių formų pastatų, tampa „svetimkūniais“ (58 pav.). Nereikia pamiršti, kad į kiekvieną daiktą galima žiūrėti kitu kampu. Bernardinų vienuolyno ansamblio atveju, šalimais esančios žibintų imitacijos dėl kuklaus dekoro su aplinka beveik nekontrastuoja (57 pav.), o ir pagal išlikusią ikonografiją¹⁶⁵ (59 pav.) istoriškai toje vietoje būta panašaus dujinio apšvietimo.

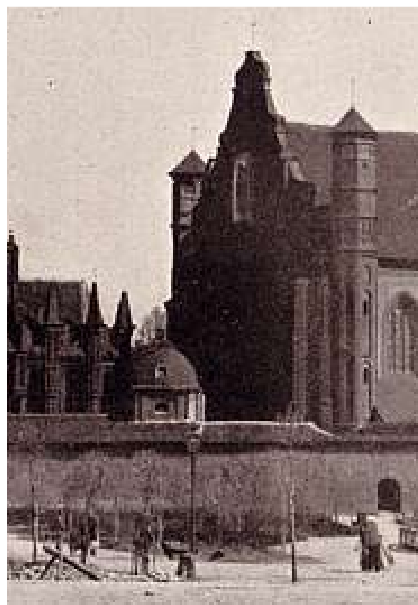
57 pav.

58 pav.

59 pav.

¹⁶⁵ Autorius nenustatytas; Maironio g., apie 1900m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

Šiandien, kai žibintų tipų pasirinkimas didelis, o apšvietimas yra kiekvieno savaime suprantama buities detalė, apšvietimo priemonių estetikai skiriamas daug didesnis dėmesys negu bet kada anksčiau. Visgi, labai svarbus dėmesys turėtų būti skiriamas ir funkcionalumui. Dieną žibintai turėtų susilieti su aplinka, o naktį sukurti jaukią ir saugią atmosferą. Senamiesčio gatveles šiuo metu daugiausiai apšviečia parduotuvių ir kavinukių vitrinos, savo ryškia šviesa “paslėpdamos” architektūrines detales. Ką tik rekonstruotoje Rotušės aikštėje žibintų gausu (60 pav.), tačiau žibintai išlieka pusiau dekoratyviniai, skirti dienos šviesai, nes naktį jie apšviečia ganėtinai mažą teritoriją aplink save.

60 pav.

Matyt dėl šios priežasties nuo 1900 m. keturiais kartais padidėjo ir daugiašakių žibintų skaičius ir ties Kazimiero bažnyčia (61 pav.).

61 pav.

Šiandien gatvėse gausybė įvairiausių apšvietimo priemonių, o kur dar vitrinų, pastatus apšviečiančių prožektorių skleidžiama šviesa naktimis. Nuo 1953 m. lapkričio 17 d., įkūrus „Vilniaus gatvių apšvietimo tinklus“, šviestuvų skaičius Vilniaus mieste išaugo 8 kartus. Vilniaus gatvėse šiuo metu yra apie 32 tūkstančius šviestuvų ir prožektorių...“¹⁶⁶. Visos apšvietimo priemonės dažnai ne tik kontrastuoja tarpusavyje, bet ir sukelia naują, jau ir Vilniui taikomą, šviesotaršos problemą, kai pernelyg daug skirtingų spalvų šviesų sukelia disharmoniją reginčiajam, o ir pati šviesa (energija) švaistoma perniek. Nuotraukoje matyti bereikalingai išsklaidomas šviesos srautas į viršų, kurio „dėka“ dažnai neįmanoma pamatyti ir dangaus šviesulių).

62 pav.

---

¹⁶⁶ Vilniaus gatvių apšvietimo elektros tinklai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 3 d.]. Prieiga per internetą: http://www.spec.lt/compsearch?comp_id=1131

6. Požeminė vandens tiekimo įranga paveldosauginiu aspektu

6. 1. Išsaugojimas „in situ“ - teorija ir galimybės

Pastarasis dešimtmetis iš pagrindų pakeitė Vilniaus veidą. Pakito ne tik miesto panoramos apžvalgos taškai, bet ir senoji miesto dalis. Sparčiai vykdomi rekonstrukciniai gatvių, aikščių bei atstatymo ir užstatymo darbai, be jokios abejonės, palietė senąją požeminę vandens tiekimo įrangą.

Kyla klausimas – kas buvo, yra, o ir gali būti padaryta siekiant išsaugoti senojo Vilniaus vandentiekio vamzdynus?

Šiai dienai požeminės vandens tiekimo įrangos paveldo išsaugojimas „in situ“ būtų optimalus būdas. Pagal 1992 metų Pataisytą Europos archeologijos paveldo apsaugos konvenciją, „kiekviena Šalis įsipareigoja įgyvendinti fizinės archeologijos paveldo apsaugos priemones ir atsižvelgdama į aplinkybes pasirinkti: /.../ archeologijos paveldo konservavimu ir priežiūra (pageidautina "in situ")“, taip pat „/.../ kai archeologijos paveldo objektai yra randami statybų metu - pasirinkti jų konservavimo "in situ" galimybę“.¹⁶⁷ Visgi, kaip rodo šiandieninė praktika, yra daug „bet“ ties paveldo objektų išsaugojimu jų radimvietės vietoje, ypač miesto teritorijoje.

Senasis Vilniaus vandentiekis ir jo vamzdynų sistema – neatskiriama miesto istorijos dalis, betarpiškai įtakojusi jos raidą. Besidomintiems senąja technika – tai neginčijamas kultūros paveldo objektas, kurį būtina išsaugoti. Cituotasis 1992 m. Europos Tarybos dokumentas, prie kurio yra prisijungusi ir Lietuvos Respublika, suteikia galimybę požeminę Vilniaus hidrotechniką teisėtai laikyti paveldu bei, žinoma, saugoti.

Svarbiausias įstatymas šiandien, saugantis senąjį Vilniaus vandentiekį – Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas (2003 m.)¹⁶⁸. Šis reglamentas yra pagrindinis Vilniaus senamiesčio priežiūros, tvarkymo ir naudojimo dokumentas. Trečiojoje jo dalyje nustatyti hidrografijai taikomi tvarkymo režimai. Tiksliau:

- 1) konservavimo – restauravimo režimas ir jį atitinkančios tvarkymo rūšys,
- 2) restauravimo režimas ir jį atitinkančios tvarkymo rūšys,
- 3) restauravimo – atkūrimo režimas ir jį atitinkančios tvarkymo rūšys.

Pastaraisiais režimais uždrausta keisti istoriškai vertingą hidrografinį tinklą, išskyrus tada, kai atkuriami prarasti jų elementai. Reglamentas pabrėžia hidrografijos istorinę reikšmę Vilniaus

¹⁶⁷ 1992 m. pataisyta Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 12 d.]. Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/konvencijos/acheologijos_paveldo.htm

¹⁶⁸ Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamentas, III dalis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 16 d.]. Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/vln_regl/dalis3/a_treciadalis1.pdf

miestui. Žinoma, tiesiogiai tai tarsi ir neliečia senosios vamzdynų sistemos. Visgi, įsigilinus į atskiras situacijas, pavyzdžiui, Vingrių šaltinių (daugiausiai susijusių su Vilniaus vandentiekio istorija) šiandieninę padėtį, reglamentas suteikia galimybę ne tik išsaugoti pačius vandenį, bet ir atkurti senąją vandens tiekimo įrangą, atlikus mokslinius tyrimus. Tiesa, Vingrių šaltiniai jau ne kartą susilaukė susidomėjusių jų eksponavimu dėmesio. Apie šias pastangas rašoma kitame darbo skyriuje.

Svarbu paminėti, kad senojo Vilniaus vandentiekio požeminė sistema buvo sudaryta iš medinių vamzdžių. Tik XIX a. antroje pusėje medinius imta keisti į metalinius vamzdžius. Vykdamas archeologinius kasinėjimus Vilniaus senamiestyje, senieji vandentiekio vamzdžiai – gana dažnas archeologų radinys. Nepaisant minėtosios tarptautinės archeologijos paveldo konvencijos rekomendacijų išsaugoti ir eksponuoti radinius „in situ“, dažnai tikrovėje tai neįmanoma, nes iki mūsų dienų išlikę mediniai vamzdžiai būna jau gerokai sunykę, o ir netikėtas jų atkasimas tik pagreitina irimo procesą. Kita problema – radimvietės dažniausiai sutampa su šiandienine važiuojamąja kelio dalimi, tad jų eksponavimas „in situ“ – neįmanomas. Šiuo atveju, jei radinys lieka beveik nepažeistas, galima jo atradimo vietos fiksacija ir „palaidojimas“ ateities kartoms, kurios galbūt turės pažangesnes technologijas išsaugojimui ir eksponavimui. Kita išeitis, jei rastas objektas pakankamai neblogai išlikęs, jo iškėlimas iš autentiškos aplinkos ir paruošimas vėlesniam eksponavimui. Kartais tai gali būti vienintelė išeitis, jei toje teritorijoje vykdomi požeminiai statybos darbai.

6. 2. Požeminės hidrotechnikos saugojimas ir eksponavimas šiandien

Kaip jau minėta, žinant senosios požeminės vandentiekio technikos medžiagines savybes, jo išsaugojimas ir eksponavimas yra gana komplikotas. Nereikia pamiršti, kad senąją techniką susidomėta gana neseniai. Rašant šį darbą buvo ieškoma kokios nors visuomenei prieinamos informacijos apie šiandien Vilniaus mieste „in situ“ eksponuojamą senąją vamzdyną, tačiau nepavyko rasti. Peržiūrėjus visiems internete prieinamą Kultūros vertybių registrą¹⁶⁹, iš saugomų ar bent registruotų po žeme esančių senojo vandentiekio technikos objektų, ar bent su

63 pav.

¹⁶⁹Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Default.aspx?lang=lt>

seną hidrotechniką susijusių, vėlgi reikia paminėti Vingrių šaltinius. Viešajam pažinimui ir naudojimui šiandien yra saugomas Vingrių šaltinių vandentiekio statinių kompleksas¹⁷⁰ (Kultūros ministro 2005 m. įsakymai Nr. ĮV-190¹⁷¹, ĮV-359¹⁷², KVAD direktoriaus įsakymas. 2005-04-18; Nr.: Į-139¹⁷³). Apžiūrėjus saugojamą teritoriją, labiausiai šiandien kliūna žodžiai - „viešajam pažinimui“ (63 pav.). Kol kas šio objekto pažinti paprastam praeiviui neįmanoma ne tik dėl teritorijos nesutvarkymo, bet ir informacijos apie objektą nebuvimo.

Kitas požeminės vandens tiekimo įrangos saugojimo ir pristatymo visuomenei būdas – eksponavimas muziejuose.

1976 m. liepos 28 d. Vilniuje buvo atidarytas „Vandentiekio istorijos muziejus“, centralizuoto vandentiekio Vilniuje įvedimo 60-mečio proga.¹⁷⁴ Šiandien informacijos apie šį muziejų kaip ir nėra. Tik tai, kad kažkada jis veikė ir buvo gana populiarus tarp lankytojų. Muziejus buvo įsikūręs pirmosios vandentiekio stoties, sunaikintos 1944 m., teritorijoje – Maironio g. 12. Šiandien ten įsikūrė geriamojo vandens laboratorija, tačiau veikia ir vandens siurblynė, aptarnaujanti dalį aplinkinės senamiesčio teritorijos. Šis muziejus oficialiai jau neveikia, nors senoji ekspozicija vis dar išliko. Kaip pakalbinta teigė geriamojo vandens laboratorijos viršininkė Gražina Jurgelevičiūtė (toliau G. Jurgelevičiūtė), šiandien besidominčiųjų senuoju vandentykiu maža. Susitarus iš anksto, galima aplankyti senąją ekspoziciją. Kartais muziejuje apsilanko moksleivių ar studentų grupelės, organizuotos mokytojų ar dėstytojų, tačiau konkrečiai besidominčiųjų senuoju vandentykiu ne tik kad iš istorinės, bet ir inžinerinės pusės - nėra. Pasak G. Jurgelevičiūtės, šiandien vandentiekio istorija daugiausia domisi patys vandentiekininkai, tad ir retas ekskursijas praveda ne istorikai, o patys „Vilniaus vandenu“ darbuotojai.¹⁷⁵

64 pav.

Peržiūrėjus buvusiojo muziejaus ekspoziciją, iš požeminės senosios vandentiekio tiekimo įrangos svarbiausias eksponatas – XVII a. datuojamas medinis vamzdis su kamščiu oro išleidimui (64 pav.) ir

65 pav.

¹⁷⁰ Vandentiekio statinių kompleksas. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=30598>

¹⁷¹ Įsakymas „Dėl nekilnojamojo kultūros vertybių pripažinimo saugomomis“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83676&Vr=1&Pr=1>

¹⁷² Įsakymas „Dėl objektų įrašymo į Lietuvos respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/km/05_190.htm

¹⁷³ Įsakymas „Dėl objektų įrašymo į Lietuvos respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registrą“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.]. Prieiga per internetą:

<http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83964&Zd=FASADAI>

¹⁷⁴ Mažunaitis Vitolis. Senasis Vilniaus vandentiekis. 1501-2001. Vilnius: Logotipas. 2000. P. 6.

¹⁷⁵ Pokalbis su „Vilniaus vandenu“ geriamojo vandens laboratorijos viršininke Gražina Jurgelevičiūte, 2008-04-08.

metalinės sujungimo movos (65 pav.) Šis eksponatas buvo rastas 1975 m. rudenį, atkasant vandentiekį šalia buv. Vyskupų rūmų. Kaip rašė Vitolis Mažunaitis (toliau V. Mažunaitis): „3,5 metro gylyje gulintis vamzdis atrodė įspūdingai. /.../ Mediena net neapipuvusi. Senoje literatūroje teigiama, kad mediniai vamzdžiai tarnauja dešimtmetį, o šis pragulėjo virš 200 metų.“¹⁷⁶ Visgi, kaip sakė G. Jurgelevičiūtė, šis vamzdis šiandien irimo procese, tad jau dabar reikėtų ieškoti būdų kaip jį išsaugoti. Konservuoti šiandien nėra finansinių galimybių.

Labai svarbi ekspozicijos dalis, kuri dar laukia ateities mokslininkų, inžinierių dėmesio – beveik netyrinėti Vilniaus vandentiekio statinių, XIX-XX a. magistralių projektų, geologinių, geodezinių tyrimų brėžiniai. Pasak G. Jurgelevičiūtės, stebina visų tų brėžinių tikslumas. Kiekvieną senąjį vamzdį pagal tuos brėžinius galima aptikti šiandien centimetras į centimetrą.¹⁷⁷

Senosios atkastos (buv. Vyskupų rūmų kieme) vandens tiekimo įrangos, tiesa, seniau buvusios antžeminės, pavyzdį – šulinio fragmentą, šiandien galime rasti eksponuojamą Lietuvos Nacionalinio muziejaus archeologijos skyriuje.

Reikia paminėti, kad 2002 m. Valdovų rūmų teritorijoje archeologinių kasinėjimų metu buvo rastas nemažas medinis užstatymas. Vienas radinių - beveik nepažeisto medinio šulinio liekanos. Šis radinys buvo iškeldintas iš savo autentiškos aplinkos ir šiuo metu yra konservuojamas bei restauruojamas, rengiantis jį eksponuoti atstatytuose Valdovų rūmuose. Kitas svarbus radinys – senojo vandentiekio medinis vamzdis (66 pav.). Valdovų rūmų tinklapyje pateikiama ir vandentiekio vamzdžio konservavimo sąmata. Vieno maždaug pusšesto metro vamzdžio (XVII a. II p.) konservavimo ir restauravimo, trunkančio apie tris - keturis metus sąmata – 77 000 litų.¹⁷⁸ Nenuostabu, kad šiandien,

66 pav.

kai susidomėjimas senąja technika Lietuvoje žengia pirmuosius žingsnius ir besidominčiųjų ja kol kas tik vienetai – išvaizdumu nepasižyminčios medinės technikos eksponavimas, reikalaujantis didelių investicijų, muziejuose nėra gausus. Dėl šios priežasties radiniai, jei leidžia galimybės, turėtų būti registruojami ir saugomi „in situ“ ateičiai, kol kas jų neekspozuojant.

Reikia tikėtis, kad atstatytuose Valdovų rūmuose, greičiausiai sulauksiančiuose nemažo lankytojų skaičiaus, senojo vandentiekio technika bus tinkamai eksponuojama, jos svarba miesto istorijai suaktualinta, o jos pateikimas, kad ir ne autentiškoje aplinkoje, informatyvus.

¹⁷⁶ Mažunaitis Vitolis. Senasis Vilniaus vandentiekis. 1501-2001. Vilnius: Logotipas. 2000. P. 6.

¹⁷⁷ Pokalbis su „Vilniaus vandenu“ geriamojo vandens laboratorijos viršininke Gražina Jurgelevičiūte, 2008-04-08.

¹⁷⁸ Valdovų rūmų paramos fondas. Medinio vandentiekio vamzdžio restauravimo programa [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.lvr.lt/site.php?contentID=27#res6>

6.3. Bandymai eksponuoti senuosius Vingrių šaltinius

Vingrių šaltiniai dar ir šiandien tebetalkina miestui. Inžinierius Napoleonas Dūda pritaikė senuosius šaltinius gatvių laistymui. Visgi, šiandieninė aplinka akių nedžiugina. Šalia vandens siurblynės stovi šiukšlių konteineriai, aplink esančiuose krūmynuose girtuokliaujama. Šiandieninė šaltinių vieta – vieša teritorija pačiame miesto centre, kuri galėtų būti puikiai išnaudojama senosios vandentiekio įrangos eksponavimui. Dar 2001 m. hidrogeologas V. Mažūnaitis siūlė toje vietoje pastatyti bent jau lentelę su užrašu „Čia 500 metų vanduo tarnauja miestui“.¹⁷⁹ Jam rašant šiuos žodžius, Vingrių šaltinių teritorija dar nebuvo įrašyta į Kultūros vertybių registrą. Šiandien tai - valstybės saugomas objektas (žr. 98 psl.) Visgi, situacija niekuo nepasikeitė. Net ir vietiniai Vilniaus gyventojai nelabai įsivaizduoja kur yra Vingrių šaltiniai. Nenuostabu, nes šiandieninė teritorija ganėtinai apleista. Pateikiu internete aptiktą pasisakymą, kuris neblogai atspindi dabartinę situaciją: „...šiandien pamačiau 'garsiuosius vingrių šaltinius'. rodo man - va. kur? na va! ką, šitie čiaupai?..“(kalba netaisyta)¹⁸⁰ Net ir po įrašymo į Kultūros vertybių registrą nėra jokios lentelės, kuri pažymėtų saugojamą objektą, nekalbant jau apie aplinkinės teritorijos bent menkiausią sutvarkymą.

2001 m., švenčiant senojo Vilniaus vandentiekio 500-ąjį jubiliejų, Vilniaus miesto valdyba patvirtino programą dėl prarastų svarbių miesto istorinių statinių atkūrimo „Dingęs Vilnius“.¹⁸¹ Šioje programoje numatytas atskirų Vingrių šaltinių rezervuarų atkūrimas, taip pat ir požeminės vandens ūkio įrangos ekspozicija. Buvo planuojama netgi šaltinių vandens degustacija, tačiau tai nėra įmanoma dėl vandens užterštumo.¹⁸² Šis planas taip ir nebuvo įgyvendintas.

Programa „Dingęs Vilnius“ nepasibaigė bandymai eksponuoti Vingrių šaltinius. 2006 m. rugpjūtį Vilniaus miesto savivaldybė ir Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra surengė Vingrių šaltinių skvero sutvarkymo projekto konkursą (Vingrių šaltinių skveras - 1,44 ha plotas tarp Pylimo ir Mindaugo gatvių, UNESCO saugoma Vilniaus senamiesčio teritorija). Konkurso siekis - remiantis istoriniais duomenimis, sukurti šiuolaikinę viešą erdvę, išsaugant, konservuojant ir eksponuojant išlikusius autentiškus vandens gavybos įrenginius ir su jais susijusius statinius. Teritoriją buvo planuojama maksimaliai panaudoti naujiems želdiniams sodinti ir atviriems vandens telkiniams įrengti, sukurti jaukią poilsio aplinką. Konkursui buvo

¹⁷⁹ Sud. Mažūnaitis V. Senasis Vilniaus vandentiekis. 1501-2001. Vilnius: Logotipas. 2000. P. 27.

¹⁸⁰ Autorius: Anaipol. Forumas „Liukai, dangčiai ir kiti smulkūs objektai“, 2007-02-11 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 20 d.] Prieiga per internetą:

<http://209.85.135.104/search?q=cache:VuQ4QoZFK2oJ:f.miestai.net/showthread.php%3Ft%3D3869%26page%3D2+%C5%A1iandien+pama%C4%8Diau+vingri%C5%B3+%C5%A1altinius&hl=lt&ct=clnk&cd=6&gl=lt>

¹⁸¹ 2001 m. atgaivinimo programa [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 22 d.] Prieiga per internetą:

http://www.vsa.lt/atg_2001.htm

¹⁸² Mikšienė L., Šleinius S. Vilniaus šaltiniai. // Mokslas ir gyvenimas. 1998. Nr. 1. P. 16.

pateikti du projektiniai variantai. Net ir išrinktą Vilniaus savivaldybės įmonės „Vilniaus planas“ projektą buvo atsisakyta realizuoti dėl per daug radikalių sprendimų, kurie sukėlė nesutarimus tarp projekto rengėjų ir visuomenės viešojo svarstymo metu. Laimėjęs konkursą projektas vaizdavo būsimus namus šalia skvero, numatė naujus automobilių važiavimo kelius. Jame buvo rekomenduojama imtis didelių darbų šlaituose gręžiant gręžinius, o po vandens baseinėliais nuo Vingrių iki Pylimo gatvių (tarp pirties ir "Lietuvos" kino teatro) buvo planuojama net įrengti požeminius garažus. Projektas nenumatė nei apželdinimo strategijų, nei apšvietimo galimybių.¹⁸³ Taigi, jaukiu skveru turėjusi tapti vieša teritorija, buvo suplanuota net nepagalvojus apie medžius. Po šio konkurso buvo numatyta atlikti išsamius archeologinius, geologinius ir kitus mokslinius tyrimus. Jais remdamasi, "Vilniaus plano" darbo grupė, pasitelkusi specialistus, turėjo iš naujo parengti Vingrių skvero techninį projektą, atsisakant planų įrenginėti požeminius garažus ir naujus kelius."¹⁸⁴ Naujasis projektas taip ir nebuvo parengtas.

Nepaisant abiejų bandymų nesėkmės, ketinimai sutvarkyti Vingrių šaltinių teritoriją bei atmetimas netinkamų, naikinančių projektų, teikia vilties, kad senieji vandenys bus išsaugoti; kad bus atkreiptas dėmesys ir į kitą išlikusią vandens tiekimo įrangą – vandens bokštus, siurbines, vandens kolonėles.

7. Antžeminė vandens tiekimo įranga – aktualizacija ir įprasminimas

Šiandien kultūros vertybių registre įrašyta 11 kompleksinių, komplekse esančių ar pavienių su vandentiekio technika susijusių objektų Vilniaus mieste (žr. 2 priedą, psl. 97), iš kurių 10 yra saugomi valstybės viešajam pažinimui ir naudojimui (Kultūros ministro 2005 m. įsakymais Nr. ĮV-190¹⁸⁵, ĮV-359¹⁸⁶). Likusysis – Vandens bokštas (L. Sapiegos g. 13) kol kas tik įrašytas į registrą, jo vertės nenustatytos.

Reikia pastebėti, kad didžioji dalis saugomų objektų – XIX a. vandens malūnai, išlikę buvusiose dvarvietėse, palivarkuose, bei XIX a. II p.-XX a. I p. vandens bokštai. Šie mūriniai objektai neblogai išsilaikę išliko iki mūsų dienų. Vienintelis smulkiosios hidrotechnikos pavyzdys, saugomas valstybės, 1934 m. vandens kolonėlė, išlikusi dėl to, kad yra privataus namo teritorijoje.

¹⁸³ Armonaitė L. Kol Vingrių šaltiniai netapo "biznio" šaltiniu [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: http://www.info.lt/index.php?page=naujienos&view=naujiena_arch&id=90130

¹⁸⁴ Armonaitė L. Vingrių šaltiniai atiteko "Vilniaus planui" [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: http://www.info.lt/index.php?page=naujienos&view=naujiena_arch&id=92056

¹⁸⁵ Įsakymas „Dėl kultūros vertybių pripažinimo saugomomis“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83676&Vr=1&Pr=1>

¹⁸⁶ Įsakymas "Dėl objektų įrašymo į Lietuvos respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą" [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/km/05_190.htm

Svarbu paminėti, kad kai kurių objektų fotonuotraukos registro tinklapyje jau neatspindi šiandieninės padėties, tad tai, kas paskelbta saugomu, išliko, tačiau ganėtinai pakito savo išore ar aplinka (pvz. malūnas Latvių g. 64).

Nors saugomų objektų skaičius ir nedidelis, visgi jis rodo, kad senoji vandens technika nėra visiškai pamiršta. Aplankius didžiąją dalį šių objektų galima daryti bendrą išvadą – vandentiekio technikos aktualizavimui ir įprasminimui skiriamas dėmesys nėra pakankamas, nes pasireiškia tik pavieniais atvejais (vandens malūnai), kai matoma konkreti ekonominė nauda, dalyvaujant privačioms struktūroms bei keičiant objekto paskirtį. Žinoma, senosios technikos objektų pritaikymas labai priklauso nuo paties objekto architektūros ir jį supančios aplinkos. Tuo tarpu, bent jau pačiu paprasčiausiu būdu įprasminti (kad ir informacine lentele), galima kiekvieną tų objektų, tačiau tai nėra daroma.

7. 1. Smulkioji architektūra – senosios vandens kolonėlės

Vandens kolonėlė – ne tik senasis vandens tiekimo įrenginys, tačiau ir smulkiosios architektūros elementas. Kaip „kalba“ senosios fotografijos, vandens kolonėlės ne tik tiekė žmonėms geriamą vandenį, tačiau buvo ir miesto veido dalis. Šalia vandens kolonėlių nuolat būriuodavosi žmonės, laukiantys eilėje prie vandens; šalia jų vykdavo „atskiras“ gyvenimas, kuriame susitikdavo aplinkinių namų gyventojai aptarti naujienų, pasidalinti rūpesčiais.

Pati įmantriausia, užfiksuota 1905-1940 m. fotografijose ir piešiniuose¹⁸⁷ - Katedros aikštėje buvusi, istoristinių formų gausiai dekoruota vandens kolonėlė (67 pav.) Prie žibinto stulpo iš Katedros pusės buvo pritvirtinta dekoratyvi krano imitacija.

67 pav.

Vanduo buvo tiekiamas iš trijų keturkampio plano kolonėlės pusėse esančių kranų. Iš dviejų pusių kelių aukštyje buvo įtaisytos kriauklelės, skirtos vandens surinkimui. Kaip matyti iš

¹⁸⁷ Autorius nenustatytas, Katedros a., apie 1905 // LNM, ATV9376;

Raupelio D. kolekcija. Atvirukas. Katedros a., 1918. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 13 d.] Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/;

Kuževinskis B. Katedros a., 1920 // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 129;

Fialko A. Katedros a., apie 1940 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 13 d.] Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/.

fotografijų, žmonės ant jų statydavosi ir kibirus, kad nereiktų laikyti rankose pilant vandenį. Trečiasis kranas buvo skirtas piltis vandenį didesniais kiekiais į statines. Patys kranai nebuvo ornamentuoti. Puošniausia buvo viršutinė kolonėlės dalis: prie liedinto stulpo iš abiejų pusių augaliniais motyvais išraitytais kronšteinais pritvirtinti dujiniai žibintai. Tai tam laikotarpiui būdingi žibintų tipai, stovėję ir katedros aikštėje, tad įrenginėjant kolonėlę greičiausiai buvo taikyta prie jų. Pagal fotografijų datas galima spėti, kad ši vandens kolonėlė buvo įrengta XIX a. pab. - XX a. pr., virš 1892-1893 Miesto tarybos sprendimu išgręžto viešojo artezinio šulinio. Dar tokie du šuliniai buvo išgręžti Daukanto aikštėje ir Tiltų gatvėje (68 pav.).¹⁸⁸ Gaila, tačiau iki mūsų dienų jie neišliko. XIX a. pab., labai trūkstant vandens, turtingieji miestiečiai patys kasdavosi artezinius šulinius. Tokiu būdu Vilniuje jų būta apie 50. Katedros aikštės vandens kolonėlė paskutinįsyk fotografijose užtinkama 1940 m.¹⁸⁹

68 pav.

Senajoje foto dokumentacijoje galima aptikti vandens kolonelių ir kitose svarbiose miesto vietose.

1912-1920 m. J. Bulhako fotografijose¹⁹⁰ matyti metalinė vandens kolonėlė Daukanto aikštėje ties de Reusų rūmais (69 pav.). Ši kolonėlė, turėjo ilgą svirtį pumpuoti vandeniui; kaip matoma iš fotografijų, liemuo ir kranelis buvo dekoruoti. 1920 m. kolonėlė matyt jau nebebuvo naudojama, nes fotografijoje nebesimato svirtelės. 1900 m. atviruke¹⁹¹ su Užupio skvero atvaizdu pavaizduota vandens kolonėlė, tokia pati kaip ir prie de Reusų rūmų. Greičiausiai šios dvi kolonėlės buvo pagamintos kartu, tuo pačiu metu įrengtos (tikėtina XIX a. pab.). Kur vandens kolonėlės buvo gaminamos, duomenų nerasta.

69 pav.

Panašaus tipo, tik kiek mažesnė kolonėlė buvo ir dabar jau neišlikusioje Didžiosios g. dalyje tarp Rotušės ir Antokolskio gatvės, užfiksuota 1916 m. nenustatyto autoriaus fotografijoje.¹⁹²

¹⁸⁸Dobužinskis M. Tiltų g., 1913 // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. il.503.

¹⁸⁹Fialko A. Katedros a., apie 1940 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 13 d.] Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

¹⁹⁰Bulhak J. Daukanto aikštė, 1912-1913 // MAB, A8331;

Bulhak J. Daukanto a. ties Skapo ir Universiteto g., apie 1920 // Dailės akademijos retų spaudinių skyrius.

¹⁹¹Paroda „Vilniaus vaizdai atvirukuose“ (LNM-2001-02-01) Užupio g., apie 1900, atvirukas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

¹⁹² Autorius nenustatytas, Didžioji g., apie 1916 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

1895 m. S. F. Fleury fotografijoje¹⁹³ matyti vandens kolonėlė prie pat Aušros vartų už miesto sienos. Kiek matyti iš fotografijos, ši kolonėlė paprastų formų, mažytė, nestilizuota, skirtingai nuo esančių miesto centre.

Toliau nuo miesto centro, kiemuose esančių vandens kolonėlių grožiui (to meto supratimu) dėmesio buvo skiriama mažiau. Centre esančios turėdavo tam laikotarpiui būdingų istorizmo/eklektikos motyvų. Nežinia kaip atrodė vandens čiaupai iki XIX a. pab., nes senesnėse fotografijose nepavyko aptikti., tačiau kai kurios kolonėlės, kaip smulkiosios architektūros dalis, turėdavo tam laikotarpiui būdingos stilistikos.

7. 2. Kas liko šiandien?

70 pav.

Šiandien su senosiomis Vilniaus vandens kolonėlėmis susipažinti galime tik išlikusiose fotografijose. Seniausia, išlikusi iki mūsų dienų, yra 1934 m. datuojama (pagal namo pastatymo, kurio kieme stovi, metus), istorizmo stiliaus elementų turinti vandens kolonėlė Žvėryne (Pušų g. 26). Ši kolonėlė labai primena Užupyje ir Daukanto aikštėje stovėjusiais ne tik savo forma, bet ir svirtelės konstrukcija, todėl galime daryti išvadą, kad dauguma Vilniaus kolonėlių buvo perkama iš to paties gamintojo ar daroma pagal vieną pavyzdį, o ir jų pagaminimo laikotarpis gali būti panašus. Pastarosios vandens kolonėlės kranelis ilgas, dekoruotas paukščio galvos fragmentu (70 pav.), viršutinė kūnelio dalis užbaigiama augaliniais motyvais.

Vienintelė tokio laikotarpio išlikusi kolonėlė šiandien yra saugoma valstybės (kodas registre 25998)¹⁹⁴ viešajam pažinimui ir naudojimui (Kultūros ministro 2005 m. įsakymais Nr. ĮV-190¹⁹⁵, ĮV-359¹⁹⁶). 2001-11-16 KVAAD direktoriaus įsakymu Nr.: 406¹⁹⁷ šio objekto savininkams buvo išmokėta kompensacija,

71 pav.

¹⁹³ Fleury S. F. Aušros vartai ir miesto gynybinė siena, apie 1896 // LNM, ATV5867.

¹⁹⁴ Šulinys su hidrokolonėle. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25998>

¹⁹⁵ Įsakymas „Dėl kultūros vertybių pripažinimo saugomomis“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83676&Vr=1&Pr=1>

¹⁹⁶ Įsakymas “Dėl objektų įrašymo į Lietuvos respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą” [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/km/05_190.htm

kuri paprastai teikiama asmenims, investuojantiems į paveldo apsaugą arba patiriantiems nuostolių dėl įvairių apribojimų. Apžiūrėjus šią šiuolaikinę paveldo objekto situaciją, galima suprasti, kad šiuo atveju kompensacija buvo skiriama dėl apribojimų, galbūt teisės nugriauti nesuteikimo. Visų pirma kyla abejonės ar tokiu būdu verta saugoti objektą unikalioje jo aplinkoje. Šiuo atveju objektas yra privačioje teritorijoje, gyvenamojo namo kieme. Norint jį apžiūrėti, t.y. pagal įstatymą „viešai pažinti“, reikia iš pradžių susitarti su namo savininku, o tai yra gana sudėtinga (namas aptvertas aukšta tvora, o prie vartų nėra net skambučio). Be to, nors objektas ir lieka savo pirminėje aplinkoje, tačiau nėra tvarkomas nei jis pats, nei aplinka, o jo pagrindinė paskirtis šiandien – skudurų laikiklis! (71 pav.) Tokiu atveju kartais galbūt pasiteisintų objekto iškėlimas ir eksponavimas muziejuje, nes dabar vandens kolonėlė, palikta likimo valiai, pamažu nyksta.

Koks yra kitų XX a. pirmos pusės kolonėlių likimas - nėra žinoma. Apie jas mums šiandien mena tik senosios Vilniaus fotografijos. Iš jų galima spręsti, kad tai buvo svarbi miesto smulkiosios architektūros dalis, išlaikiusi to meto stilistikos bruožus.

7. 3. „Istorinės“ kolonėlės Vilniaus senamiestyje - imitacijos

Šiandien Vilniaus senamiestyje jau turime du „istorinių“ vandens kolonėlių atstatymo ar, tiksliau sakant, pastatymo atvejus.

Pirmasis - tai 2001 metais centrinėje Užupio aikštėje, šalia angelo „kaip senojo miesto akcentas, atkurta viena iš dviejų seniau čia stovėjusių senovinio pavyzdžio ketaus vandens kolonėlių“ (73 pav.).¹⁹⁸ Peržiūrint senąją ikonografinę medžiagą, kol kas pavyko rasti tik vieno tipo vandens kolonėlę, buvusią Užupio aikštėje. 1900 m. atviruke vaizduojama vandens kolonėlė nepanaši į šiandien esančią (72 pav.). Tokios pačios

72 pav.

73 pav.

¹⁹⁷ Įsakymas. „Dėl kompensacijų paveldo objektų savininkams...“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/kvad/02_406.htm

¹⁹⁸ Užupio respublika [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 11 d.] Prieiga per internetą: <http://www.vilnius-tourism.lt/topic.php?tid=26&sid=20&aid=148&more=y>

kolonėlės senojo varianto aptikti nepavyko. „Autentiškumu“ galima suabejoti ir pažvelgus į pačios vandens kolonėlės konstrukciją – vanduo išgaunamas kranelyje įtaisytu spaudikliu. Senosios vandens kolonėlės paprastai, kiek aptinkama ikonografijoje, turėdavo svirteles.

Pati vandens kolonėlė šiandien visai neblogai išilieja į aikštės aplinką, tačiau, nors ji vasaros metu ir veikia, greičiau tai dekoratyvinis miesto akcentas (ypač žiemą). Skirtingai nuo kitų Europos miestų, ypač pietinės dalies, Vilniuje žmonės nėra įpratę, o gal atratę naudotis viešomis geriamojo vandens kolonėlėmis. Dauguma tikriausiai net nežino, kad šis įrenginys veikia šiltuoju metų laiku. Žiemą, kai vanduo kolonėlėje atjungiamas, įrenginys kartais tampa ne tik vandentiekio technikos istoriją menančiu simboliu mieste, tačiau ir šiukšliadėže. Visgi, šiam įrenginiui jau net sugalvota savita „istorija“ – nuo 1997 m. švenčiant Užupio „Nepriklausomybės“ dieną, kiekvienų metų balandžio 1 d. iš vandens kolonėlės neva bėga nemokamas alus Užupio gyventojams.

Ką tik rekonstruotoje Rotušės aikštėje, šalia pagal senąsias fotografijas atstatyto fontano, įrengta ir stilizuota vandens kolonėlė (74 pav.). Kadangi ikonografijoje nepavyko aptikti, kad jos seniau čia būta, tad panašu, kad ji tiesiog pastatyta kaip dekoracinis bei utilitarus (priklausomai nuo to, kiek žmonės ja naudosis) elementas iš vandentiekio praeities. Įdomu pastebėti ir tai, kad naujoji vandens kolonėlė Rotušės aikštėje skiriasi nuo Užupio tik paukščio galva dekoruotu kraneliu. Senojoje ikonografijoje neteko aptikti tokios konstrukcijos kolonėlių, tad galima teigti, kad šios kolonėlės tiesiog „istorinės“ imitacijos, net ne kopijos. Tiesa, XX a. pr. iš tiesų buvo tokiu būdu dekoruojami kolonėlių kraneliai. Tai mums parodo iki mūsų dienų išlikusi (1934 m.) vandens kolonėlė Žvėryne (Pušų g. 26).

74 pav.

Nepaisant to, kad šios abi „istorinės“ kolonėlės tik panašios į praeities ikonografinėje medžiagoje užfiksuotąsias, tačiau jų įrengimas viešosiose miesto vietose yra sveikintina iniciatyva, pasakojanti vandens tiekimo „istoriją“ Vilniaus miesto gyventojams ir svečiams.

7. 4. Vandens kolonėlės – paveldas ar “atgyvena”

Vandens kolonėlės, kaip senosios vandens tiekimo įrangos paveldas, šiandien, daug kam net nežinant, yra gausiai paplitusios Vilniaus mieste. Tik štai vieniems jos jau paveldas, kitiems - kasdienybės dalis, dar kitiems - keista atgyvena, kurią reikia pašalinti. Iš neigiamos pusės į šį senosios vandens tiekimo technikos įrenginį žiūrima, nes dar šiandien Vilniaus mieste, net ir pačiame senamiestyje jos vis dar yra

75 pav.

naudojamos butyje. Buities dalykai niekada nebuvo ir nėra saugomi, tad ir vandens kolonėlės, dalies vilniečių naudojamos kasdien, yra objektas, kuris mielai būtų iškeistas į vandentiekį tiesiai į namus ir visiems laikams pamirštas. Žinoma, šiandien Vilniaus miesto gatvėse ir kiemuose esančios vandens kolonėlės beveik visos naujo tipo, statytos jau atgavus nepriklausomybę (vos keletas užsilikusių iš sovietmečio), įrengiamos kas kelis šimtus metrų, netoli namų ir yra apšiltinamos, kad žiemos metu neužšaltų (75 pav.). Visgi, kai kurios vandens kolonėlės šiandien veikia tokiu pačiu principu (svirtelės nuspaudimu) kaip ir prieš šimtmetį (77 pav.). Šiandieninės vandens kolonėlės tapo išimtinai utilitariu

76 pav.

elementu, dekoratyvumo atsisakyta, paliktos tik pagrindinės konstrukcinės formos, todėl, nors dažnai pasitaiko, kad jos statomos ir prie pagrindinių gatvių, visgi lieka nepastebimos. Šiandien arčiau gatvių esančių kolonėlių aplinka dažniausiai neatrodo estetiškai, nes praeivių dažnai šiukšlinama arba tiesiog pati kolonėlė reikalauja sutvarkymo (pvz. Užupio gatvės kieme, 76 pav.). Pasitaiko, kad kolonėlės yra sąmoningai apgadinamos. Kai kurios vandens kolonėlės šiandien stovi prie visai naujų pastatų ir pasidaro neaiškus jų vartotojas. Dažnai pasitaiko ir, kad vienoje gatvės pusėje Vilniaus miesto gyventojai dar neturi vandentiekio ir naudoja kolonėlės vandenį, o priešais jau stovi daugiabučiai. Tad, galima sakyti, kaimynai gyvena visai kitoki gyvenimą.

Oficialiais UAB “Vilniaus vandenys” pateiktais duomenimis¹⁹⁹ 2007 m. gruodžio 18 dieną Vilniaus mieste buvo 565 eksploatuojamos vandens kolonėlės. Didžioji jų dalis susitelkusi Naujininkų, Markučių, Žvėryno, Užupio, Žemųjų Panerių rajonuose. Palyginus su 1965 m. - vandens kolonėlių būta apie 300 bei 850 šulinių.²⁰⁰ Taigi šiandien kolonėlių padaugėjo, tačiau nebeliko šulinių. Vandentiekio įvedimas pamažu plečiasi.

77 pav.

Pasak Vilniaus vandenų Aprūpinimo ir ūkio tarnybos skyriaus darbuotojo Vytenio (nenorėjusio minėti pavardės), vandens kolonėlė – tai jau atgyvena. Siekiama, kad ateityje jų visai neliktų, tačiau kol kas nemaža šių rajonų gyventojų, senuose namuose gyvenantys, nepasiturintys žmonės, negalėsiantys atsiskaityti už vandens mokesčius. Tuo tarpu vandens kolonėlės

¹⁹⁹Vandens ėmimo kolonėlių registras. Vilniaus vandenys. Viršininko įsakymu gauti Aprūpinimo ir ūkio tarnybos duomenys - 2007 m. gruodžio 18 d.

²⁰⁰Jurginis J., Merkys V., Tautavičius A. Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos. Vilnius. 1968. P. 238.

eksploatavimas daug pigesnis, o ir mėnesio mokestis už vandenį vos keli litai, kurių, beje, vartotojai irgi dažnai nesusimoka. „Medinukų rajonai XX a. antroje pusėje atiteko specifiniam, neturtingiausiajam gyventojų sluoksniui: namai apšildomi anglimis, be patogumų, su vandens kolonėlėmis gatvėje buvo laikomi nekomfortabiliais, atgyvenusiais. Juose susitelkė marga, įvairiatautė Vilniaus publika...“.²⁰¹ Šiandien dauguma iš išlikusių tų „medinukų“ centrinėse Vilniaus vietose – Užupyje, Žvėryne. Įdomu tai, kad vystantis ir taip sparčiai plečiantis miestui, dalies Užupio, Markučių, Žvėryno gyventojų butis nesikeičia jau daugelį metų. Žinoma, šiandieninės vandens kolonėlės dar nėra kultūros vertybės, tačiau šiandieninė patirtis, kai dar prieš šimtmetį Vilniaus miestą aptarnavusias vandens kolonėles galime rasti tik fotografijose, verčia susimąstyti – ką mes paliksime ateičiai? Šiandien tą, kuo mes stengiamės kuo greičiau atsikratyti, reikėtų išsaugoti nebūtinai pirminėje aplinkoje. Tai būtų neįmanoma, nes įvedant tiesioginį vandentiekį į namus, jau nebenaudojamos kolonėlės iš karto šalinamos. Šiandien, tai dar ne paveldas, tačiau vertėtų kažką išsaugoti galbūt patalpinant muziejaus fonduose ateities kartoms, kad nepasikartotų šiandieninė situacija, kai nebelieka ko saugoti.

7. 5. Senieji vandens bokštai šiandien

Negalima teigti, kad senasis Vilniaus vandentiekis nevertinamas, tačiau šiandien „eksponuojama“ Vilniaus miesto vandens tiekimo senoji technika beveik nepastebima, ji palikta tarsi kažkoks nesusipratimas šiuolaikinėje aplinkoje.

Reikia paminėti Vilniaus vandens bokštus, įrašytus į kultūros vertybių registrą, esančius Verkių dvaro teritorijoje, Užupio skvere ir Savanorių pr. Visi trys statiniai šiandien neblogai išlikę ir yra saugomi valstybės. Miesto aplinkoje jie išlieka nepastebimi, nors yra gausiai lankomose teritorijose. Daugeliui praeivių šie statiniai taip ir lieka neaiškios paskirties, neinformatyviais objektais, kurie, kai kuriais atvejais, keičiantis juos supančiai aplinkai, atrodo gana keistai.

78 pav.

Vandens bokštas, esantis adresu Savanorių pr. 1 (kodas registre 26645)²⁰², stebina ne vieno praeivio akis, ne tik kontrastuodamas su aplinka, bet ir nesuteikdamas jokios informacijos

²⁰¹ Laučkaitė L. Užmirštas medinis Vilnius [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 17 d.] Prieiga per internetą: http://ct.svs.lt/7md/?leid_id=727

²⁰² Artezinis šulinys. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 25 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=26645>

apie savo pirminę paskirtį (78 pav.). Daug kam, matyt, kyla klausimai – kaip tas objektas ten atsirado, o gal pasiliko? Į šiuos klausimus atsakymo, stovėdamas prie statinio, niekaip neišgausi. Šiuo atveju, paveldosaugininkų dėka, jis nebuvo nugriautas 2004 m. pradėjus aukštuminio pastato „Helios“ statybas. Dar tik pradėdant statybas pasigirdo abejonės ir „patarimai“: „man dar vienas dalykas įdomus, ką jie ruošiasi daryti su tuo senu vandentiekio bokšteliu? Jo griauti neleido, todėl turės palikti, tik įdomu, koku būdu jį integruos į naują pastatą?“²⁰³ „o ta budke truputi parekonstravus, stogą atnaujinus tai gal ir nieko atrodys“; „Kas toje būdeleje buvo? Kokia jos istorinė vertė (įdomu)“(kalba netaisyta)²⁰⁴ Iš vienos pusės, vandens bokštas tapo netgi labai pastebimas, tačiau daugeliui sukėlė prieštarų abejonių dėl išlikimo, kurios, deja, nėra išsklaidytos iki šiandien.

Organizuojant ir vykdant aukštuminio pastato statybos darbus, buvo pasirinkta bokšto išlikimu, nepažeidžiant. Ir visgi, šis vandens bokštas, esantis prie pat mašinų stovėjimo aikštelės ir įėjimo į pastatą, gali tik sukelti praeivių abejones dėl buvimo prasmės. Šiuo atveju vandens bokštas išsaugotas, tačiau visiškai nepasirūpinta jo pristatymu visuomenei judrioje Vilniaus vietoje. Šis statinys, kol kas nesuteikia nei estetinio vaizdo, nei istorinės informacijos. Galbūt tiesiog užtektų lentelės, informuojančios apie šio objekto vertingąsias savybes. Pirmasis Vilniaus arteinis šulinys (XIX a. II p. XX a. pr.-), nors ir apsaugotas nuo sunaikinimo, paliktas likimo valiai.

79 pav.

Užupio skverelyje (Užupio g. 40A) esančio vandens bokšto (kodas registre 30646) situacija kitokia, nes jį supanti aplinka daugmaž nepasikeitusi (79 pav.). Visgi, šiandien medžiais apšodintas mažas parkelis nėra jaukus pasisėdėjimui, reikalaujantis sutvarkymo. Kultūros ministro įsakymais Nr. ĮV-190²⁰⁵, ĮV-359²⁰⁶ viešam pažinimui ir naudojimui saugomas objektas šiandien neatlieka nei vienos, nei kitos funkcijos. Šiam objektui reikalingi restauravimo, konservavimo, dalinio atkūrimo darbai. Kadaisė tiesiogiai iš šio vandens bokšto aplinkiniams gyventojams buvo tiekiamas geriamas vanduo. Tą liudija išlikęs stilizuotas vandens kranelis vienoje statinio angų (80 pav.). Dekoracijos, menančios gyvūno galvą, leidžia spėti, kad šis kranelis gali būti išlikęs nuo XX a. I pus. Atnaujinus bokšto vandens

²⁰³ Helios bokštas. Forumas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 15 d.] Prieiga per internetą:

<http://www.miestai.net/forumas/archive/index.php/t-420.html>

²⁰⁴ Aut. Daktaras, 2006-11-30. Helios bokštas. Forumas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 15 d.] Prieiga per internetą: <http://www.miestai.net/forumas/archive/index.php/t-420-p-4.html>

²⁰⁵ Įsakymas „Dėl kultūros vertybių pripažinimo saugomomis“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: <http://www.tic.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=83676&Vr=1&Pr=1>

²⁰⁶ Įsakymas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 21 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/t_aktai/km/05_190.htm

tiekimą įrangą, matyt būtų galima tiekti geriamą vandenį ir šiandien, tai padėtų aktualizuoti šį statinį. Medinėmis lentomis apkaltos vandens bokšto angos šiandien skirtos tik apsisaugoti nuo kultūros vertybės grobstymo Estetinių vaizdą gadina ir šalia bokšto šiandien išstatyti šiukšlių konteineriai, kartu trukdantys apžiūrėti šį statinį iš gatvės pusės. Jokios informacinės lentelės, žyminčios saugomą objektą, taip pat nėra.

Šiuo atveju, XIX a. II p.-XX a. pr. vandens bokštą supanti aplinka yra dėkinga, siekiant populiarinti technikos paveldą. Sutvarkius šį Užupio skverelį, nepamirštant ir apgalvoto apšvietimo istorinėje aplinkoje, atgytų dar viena šiandien ganėtinais apleista ir neišnaudota Vilniaus miesto vieša zona. Be to, dėkinga ir šio skvero detalijame plane nurodyta galima paskirtis – visuomeninė, komercinė, smulkaus verslo.²⁰⁷

80 pav.

Didžiausias senasis vandens bokštas šiandien - Verkių dvaro architektūrinio ansamblio teritorijoje (Žaliųjų Ežerų g. 43, kodas registre 25016). Nors šis vandens bokštas, kaip ir kiti lankytini objektai, yra pažymėtas informacinėje lentoje ties įėjimu į dvaro teritoriją, tačiau daugiau informacijos apie jį nėra suteikiama. Iki šio vandens bokšto neveda joks takelis, tad, einant nuo įėjimo ir pasukant ties sargo nameliu iš pagrindinio kelio į dešinę, pasijunti šiek tiek nejaukiai, tarsi eidamas link objekto, kuris nėra skirtas viešajam pažinimui. Iš praeivių teko išgirsti: „o.. Gedimino piliesš bokštas!“ Iš tiesų, statinys savo architektūra kažkiek primena mūsų vieną iš valstybės simbolių, tačiau besilankantys Verkių dvaro teritorijoje retai susidomi šiuo XIX a. pab. istoristiniu “plytų stiliaus” statiniu. Verkių dvaro parko teritorijoje yra keletas nuorodų, vedančių link aukuro, link vandens malūno, kuriame įsikūręs alaus restoranas, tačiau link bokšto nėra net takelio.

Pats aukščiausias Vilniuje vandens bokštas stovi šalia Sapiegų rūmų (L. Sapiegos g. 13). Šis statinys irgi įregistruotas Kultūros vertybių registre, tačiau kol kas jo vertės nėra nustatytos ir jis nėra saugomas (81 pav.). Savo forma ir viršuje ties rezervuaru medinėmis konstrukcijomis šis bokštas primena Užupio g. skvere esantįjį. Šiandien vandens bokšte įrengtas šiluminis mazgas. Iki mūsų dienų išliko bokšto stogelio drožybiniai elementai. Statinio išorinė siena suskaidyta apvaliomis angomis. Neaišku ar tai tik puošybinis elementas, ar turi kokią paskirtį. Kaip ir Užupio bokštas, šis istorizmo stiliaus statinys turėjo būti statytas apie XIX a. pab.– XX a. I p.

²⁰⁷ Detalizuoti kvartalų tvarkymo ir naudojimo režimai. Kvartalo Nr. 75[interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 2 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/vln_regl/dalis4/zona3e/a75.pdf

Šiandien Vilniaus mieste esantys vandens bokštai jau susilaukė paveldosaugininkų dėmesio – jie įrašyti į registrą ir beveik visi yra saugomi valstybės. Besidomintieji gali juos apžiūrėti iš išorės, tačiau viduje esanti vandens pakėlimo ir tiekimo technika nėra eksponuojama. Labai didelis trūkumas yra informacinių stendų ar tiesiog lentelių nebuvimas šalia ar ant šių objektų. Žinoma, tiesioginis šių objektų aktualinimas yra labai sudėtingas ir daug lėšų reikalaujantis, vien tik norint atnaujinti senąją techniką. Todėl svarbu, kad šiandien šie objektai bent jau saugojami ir galbūt ateityje dar tarnaus kaip tiesioginis istorinis šaltinis, „pasakojantis“ senosios vandens tiekimo įrangos istoriją.

81 pav.

7. 6. Vandens malūnai paveldosauginiu aspektu

Nors dauguma šiandien išlikusių vandens malūnų įėjo į už Vilniaus miesto esančius dvarus, tačiau šiandien jau priklauso Vilniaus miestui.

Vilniaus malūnų tyrimais ir malūnų paveldo viešiniu prieš keletą metų užsiėmė 1998 m. įkurta viešoji įstaiga „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“. Tai yra ne pelno organizacija, viešai veikianti kultūros paveldo išsaugojimo, kultūros, gamtos, mokslo bei socialinėje srityje.²⁰⁸ 2001-2002 m. ši įstaiga dalyvavo Skandinavijos ir Baltijos šalių programoje „Pramoninio paveldo praktika 2000-2002 m.“ (Industrial Heritage Platform 2000-2002), skirtoje Europos šiaurės regiono pramonės paveldui saugoti. Programa pradėta vykdyti 1999 metais Suomijos Nacionalinės senienų valdybos iniciatyva.

Pramoninio paveldo praktikos programoje 2001-2002 m. dalyvavo Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgų projektas „Vandens galia“ (The Power of Water), skirtas vandens malūnams ir kitiems vandens galią naudojantiems pramoninio paveldo objektams. Tai pirmoji tokia iniciatyva populiarinant senąją vandens techniką Vilniaus mieste.²⁰⁹ Šio projekto metu buvo parengta kilnojamoji ekspozicija „Senieji Lietuvos malūnai“, kurią galima aplankyti įstaigos įkurtame muziejuje, esančiame senajame Vilniaus Pilaitės dvaro vandens malūne. Nors parodos ekspozicija skirta rytų Lietuvos malūnams bendrai, tačiau joje pristatomi ir keturi Vilniaus mieste išlikę vandens malūnai: Pučkorių (Pučkorių g. 9), Žvėryno (Latvių g. 64), Pilaitės (Piliakalnio g. 10, Senoji Pilaitė), Verkių (Verkių g. 100). Visi šie statiniai, išskyrus Pilaitės

²⁰⁸ Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 16 d.] Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/kpip/>

²⁰⁹ Pramoninio paveldo praktika 2001-2002 „Vandens galia“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 16 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/kpip/industrinis_lt.htm

vandens malūną, šiandien yra saugomi valstybės kaip architektūros, technikos ir istorijos paminklai, turėję tiesioginę įtaką Vilniaus miesto ekonomikai, kartu ir visai technikos raidai Lietuvoje.

Šiandieninė Vilniaus vandens malūnų pritaikymo praktika tiesiogiai parodo ir aktualizacijos bei informatyvumo situaciją. Savo pirminės paskirties nei vienas vandens malūnas neatlieka, visgi, Pilaitės dvaro vandens malūno atveju, unikalioje aplinkoje teikia visuomenei istorinę informaciją apie senosios vandens technikos praeitį.

Pilaitės dvaro teritorijoje esantis vandens malūnas istoriniuose šaltiniuose minimas jau nuo XVI a. Šio malūno girtas suko Sudervėlės upelio tvenkinių vanduo. 1828 m. čia buvo įkurtas Vilniaus universiteto praktinės agronomijos instituto mokomasis ūkis. Po II-ojo pasaulinio karo Pilaitėje įsikūrė Buivydiškių žemės ūkio technikumai. Visi tvenkiniai buvo naudojami žuvininkystei, tik centrinis tvenkinys ir vandens malūnas - elektros energijos gamybai. 1989 m. sudegė malūno medinė dalis. Neseniai Pilaitės malūnas buvo rekonstruotas. Šiandien jame įkurtas muziejus ir veikia "Senujų vandens malūnų" ekspozicija.²¹⁰

Pagrindinė problema – šio muziejaus populiarinimas. Kol kas tik nedaugelis vilniečių žino apie šį muziejų. Nemažas nuo miesto centro esantis atstumas gal kažkiek ir pablogina jo populiarinimo glimybės, tačiau kelio nuorodų nebuvimas dar labiau komplikuoja situaciją.

Žinomiausias šiandien, be jokios abejonės, Verkių dvaro vandens malūnas (Verkių g. 100). Dar prieš dešimtmetį šis XIX a. antros pusės mūrinis liaudies architektūros stiliaus pastatas buvo visai apleistas. Iki Pirmojo pasaulinio karo malūnas buvo varomas vandens, vėliau elektros (veikė iki 1975 m.). Per 1984 metų gaisrą apdegė stogas ir vidaus įrenginiai. Porai dešimtmečių pastatas buvo virtęs valkatų prieglobsčiu. 1995 m. valstybė perdavė šį objektą Botanikos institutui, kuris išnuomojo malūno pastatą UAB "Vandens malūnas". Šiuo metu malūno pastatas restauruotas ir pritaikytas naujai restorano paskirčiai. Restorane specialiai pažymėtose vietose eksponuojama buvusi malūno išlikusi įranga ir interjero detalės. Prie pat kelio palei Nerį esantis vandens malūnas, tiksliau jame įrengtas restoranas, šiandien pritaikytas, „prikeltas“ naujam gyvenimui. Šiuo atveju palanki buvo ir malūną supanti vaizdinga aplinka ir paties statinio dydis bei išplanavimas. Žinoma, šiandien tai tapo daugiau komercine vieta, tačiau sutvarkyta aplinkinė teritorija, pažymėtos ir į dienos šviesą išskeltos objekto vertės, dvaro ar restorano lankytojus supažindina su istorine aplinka, kad ir tik per pamatytus vaizdus.²¹¹

Verkių dvaro malūno atveju, atstatant, pritaikant senuosius statinius viešajam pažinimui ir panaudojimui, jis gali tapti pramogų vieta, kartu sutvarkant kraštovaizdį, atskleidžiant estetines

²¹⁰ Pramoninio paveldo praktika 2001-2002 „Vandens galia“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 16 d.] Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/kpip/industrinis_lt.htm

²¹¹ Europos paveldo dienos 2000 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 17 d.] Prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/epd/2000/epd2000.htm>

vertes, tup pačiu supažindinant, nors ir netiesiogiai, su senąja technika. Kartais privačios investicijos gali būti vienintelis būdas išsaugoti kultūros vertybes tuo pačiu prikeliant jas naujam gyvenimui. Žinoma, tai turi būti daroma nepažeidžiant paties saugojamo objekto. Paties objekto paskirties pakeitimas, nesuardant vertingųjų savybių, jas įkomponuojant ir eksponuojant (Verkių dvaro malūno atveju), kartais pasiteisina.

Visai šalia, į šiaurės vakarus nuo restauruoto Verkių malūno, taip pat Verkių dvaro teritorijoje, išlikęs ir saugomas vandens malūnas - vandens pakėlimo stotis, statyta XIX a. pr. Iki mūsų dienų išliko vandens rato likučiai ir betoniniai įrengimų pamatai. Šis objektas buvo naudojamas vandeniui kelti į dvaro vandens bokštą, o iš jo dar “maitindavo” ir parko fontaną.²¹² Šiandien šis malūnas stovi kiek primirštas, nors jame išlikusi senoji hidrotechnika galėtų būti eksponuojama.

Panašiai kaip ir Verkių malūno pritaikymo restoranui atveju, Belmonto rekonstruoto vandens malūno teritorijoje šiandien veikia restoranų ir pramogų tinklas, pritraukiantis daugybę lankytojų. Jau XIX a. vid. prancūzui Karoliui Devimui pastačius vandens malūną, šalia jo veikė ir smuklė. Šiandien ši teritorija labai sukomercinta. Sukurtos dirbtinės, istoriškai nebūdingos tai vietai vandens kaskados. Visgi, svarbiausias šios vietos akcentas – vandens malūnas – šiandien neblogai aktualizuojamas. Žmonių šiandien gausiai lankomoje aplinkoje nemažai informacinių stendų, aprašančių senojo malūno istoriją. Pateikiamos ir senosios foto nuotraukos. Šalia Belmonto pramogų tinklo iki mūsų dienų išliko Pučkorių (XVII a.) vandens malūno griuvėsiai, nors ir saugomi valstybės, tačiau gan apleisti, jų vieta nepažymėta.

XIX a. Žvėryno malūnas (kodas registre - 12382)²¹³, stovintis ant Šaltupio upelio, jungiančio Neries upę su Latvių gatvės tvenkiniais, šiandien susilaukė kiek kitokio likimo. Senųjų XVII a. malūno pastatų, kaip ir pirmųjų mechanizmų, iki mūsų dienų neišliko. 2003 m. malūnas buvo visiškai atnaujintas, jame įrengti 9 butai, o šalia pristatyti du nauji gyvenamieji namai (pav. 83)²¹⁴. Nors išorinė malūno išvaizda lyg ir išlaikyta, tačiau naujieji pastatai šalia visiškai pakeitė istorinę aplinką. Greitai kas nors vargiai prisimins, kad kada nors čia būta malūno (82 pav.) Statinys jau nelabai istoriškai informatyvus, ne tik dėl disharmoningos aplinkos, bet ir visai pakitusios paskirties. Visgi, tai valstybės saugomas objektas viešajam pažinimui ir naudojimui, o kartu ir privati žmonių gyvenamoji teritorija. Šiuo atveju kyla klausimas – ką mes galime pažinti, žiūrėdami į šiandieninį Žvėryno „malūną“?

²¹² Paminklų sąvadas. I tomas. Vilnius. 1988. P.557-558.

²¹³ Vandens malūnas. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 21 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=12382>

²¹⁴ Žvėryno vandens malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 14 d.] Prieiga per internetą:

<http://www.constructus.lt/lt/naujienos/naujienos/+zveryno+vandens+malunas&hl=lt&ct=clnk&cd=24&gl=lt>

82 pav.

83 pav.

Paskutiniu metu vis dar rekonstruojamas Kairėnų vandens malūnas (Kairėnų g. 43), esantis Vilniaus Universiteto botanikos sodo teritorijoje bei priklausantis Kairėnų dvarvietei. Tai busimas Botanikos sodo informacijos centras su biblioteka.²¹⁵ 1974 m. Kairėnų dvaras su jam priklausančiais išlikusiais pastatais buvo perduotas Vilniaus universitetui. Jau restauruoti centriniai dvaro rūmai ir arklidžių pastatas.

Taigi, beveik visi šiandien išlikę Vilniaus vandens malūnai nebuvo pamiršti ir pritaikyti naujoms paskirtims. Daugiau ar mažiau išlaikę savo senąją dvasią, jie šiandien mums mena senąją vandentiekio istoriją.

---

²¹⁵"Vilniaus universiteto Botanikos sodo infrastruktūros pritaikymas turizmo reikmėms" pasiekimai 2007 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: http://www.botanikos-sodas.vu.lt/lt/index.php?Naujienos:BPD_2007_m.

Išvados

1. Pagal išlikusius dokumentus nustatyta, kad iki pat XVIII a. pab. bendro viso miesto apšvietimo dar nebūta. 1817 m. metų oficialus miesto policmeisterio kreipimasis į generalgubernatorių dėl miesto gatvių apšvietimo problemų, kol kas yra vienintelis ir svarbiausias dokumentas tiesiogiai „kalbantis“ apie centralizuotą Vilniaus miesto apšvietimą bei to meto apšvietimo įrangą. Apšvietimo įranga tiesiogiai priklausė nuo liepsnai išgauti naudotų degalų rūšies. Nuo pat bendro Vilniaus apšvietimo pradžios visa apšvietimo technika buvo gaminama pagal atvežtinius (kol kas nustatyta tik pagal Varšuvos ir Peterburgo), pavyzdžius. Vilniaus gatvių apšvietimo įrangos esminei kaitai svarbiausi – 1864 m. kai buvo įvestas dujinis apšvietimas ir pastatyti Peterburgo tipo šviestuvai. Nuo to laiko žymiai pakito žibintų išvaizda ir konstrukcija. Žibintų stulpai, anksčiau buvę mediniai, naudojami tik liedinto metalo, o ir patys žibintai statomi tik tose vietose, kur po žeme išvedžiotas dujų vamzdžių tinklas. Ekonomiškai dujinis apšvietimas Vilniaus miestui buvo per brangus, tad greitai miesto apšvietime imtas naudoti žibalas, o kartu ir vėl grįžta prie medinių stulpų, tačiau kartais jau išlaikomos ir dujinių žibintų formos. 1903 m. mieste įvedus elektrą, apšvietimo įranga visiškai pakito žibintų visai atsisakant, o vietoj jų statant Voltos lanko lempos šviestuvus ant aukštų liedinto metalo stulpų. Panaudojant istorinę, ikonografinę bei projektinę medžiagą sudarytas tipologinis apšvietimo įrangos sąrašas su iliustracijomis pateikiamas 1 priede (84 psl.).

2. Senasis Vilniaus vandentiekis datuojamas 1501 m. pagal pirmąjį juridinį dokumentą, kuriame paminėtas Vingrių šaltinių perdavimas dominikonams, suteikiant teisę jais disponuoti. XVI – XX a. pr. (iki 1914 m., kai buvo pastatyta artezinio vandens siurblynė) Vilniaus senasis vandentiekis buvo gravitacinis. Keturis šimtmečius vandens tiekimo įrangai išliko beveik nepakitusi. Iki XIX a. pab. vanduo iš oficialiai žinomų Vingrių, Žiupronių ir Aušros vartų šaltinių, subėgęs į vandens rezervuarus, buvo tiekiamas tik mediniais, dažniausiai pušiniais, rečiau ąžuoliniais, vamzdžiais. Medinius keisti metaliniais pamažu imta 1864 m., pastačius dujų fabriką, kuris ir tapo pagrindiniu vamzdžių tiekėju. Šiuo laikotarpiu vandentiekio technikos istorija susisieja su miesto apšvietimo raida, nes, įrenginėjant mieste dujinį apšvietimą ir tiesiant vamzdžius, tuo pačiu nuspręsta tiesti ir naujus vandentiekio vamzdžius. Vilniečiai vandenį imdavo iš viešųjų šulinių (dar vadintų dėžėmis ir skryniomis) arba vandens čiaupų, įrengtų virš vamzdynų tinklo. Taip pat naudotasi ir kastiniais šuliniais. XIX a. pab. - XX a. pradžioje, nepakankant šaltinių vandens, pradėta gręžti artezinio vandens privatūs, o vėliau ir viešieji šuliniai, kurių dalis naudojama ir šiandien (Bernardinų sode). Medinę vandens įrangą pamažu keičiant metaline, atsirado įvairesnių vandens tiekimo įrangos elementų. Vienas jų – vandens

čiaupai arba šiandien vadinamosios viešosios vandens kolonėlės, kurių naudojimas išliko iki mūsų dienų kaip įdomus praeities reliktas bei šiuolaikinės vandentiekio sistemos dalis.

3. Senosios Vilniaus miesto apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos tyrimas parodė, kad beveik visas autentiškas palikimas yra prarastas. Pagrindinis šaltinis, kuriame galima susipažinti su praėjusių šimtmečių technika – senoji ikonografija. Iš senosios apšvietimo įrangos šiandien yra išlikę tik keturi dujinių žibintų stulpai (XIX a. II p.) Verkių dvaro parke ir Aušros vartų žibintai (XIX a. II p.), kurie iki šiol nėra saugomi. Yra prielaidų, kad senųjų apšvietimo priemonių išliko ir daugiau, tačiau tam reikalingas specialus tyrimas. Iš senojo vandentiekio technikos yra išlikę daugiau objektų, nes ir pati vandens tiekimo įranga daug įvairesnė. Yra išlikusių eksponuojamų bei dar ruošiamų ekspozicijai Valdovų rūmuose medinių vamzdžių, šulinių liekanų pavyzdžių; 1934 m. datuojama istorinio stiliaus metalinė vandens kolonėlė. Geriausiai iki mūsų dienų išliko keturi XIX a. II p. mūriniai vandens bokštai – rezervuarai, trys šiandien jau saugomi valstybės bei penki senieji vandens malūnai, kai kurių jų pastatai šiandien atstatyti ar rekonstruoti (tačiau iš esmės pakitę). Pagal Kultūros paveldo registro duomenis sudarytas saugomos ar tik registruotos apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos sąrašas, pateikiamas 2 priede (96 psl.).

4. Kultūros vertybių registre yra įrašyta 12 senosios Vilniaus miesto apšvietimo ir vandens tiekimo įrangos objektų. Iš jų 11 yra saugoma valstybės, tačiau, apžvelgus juos, paaiškėja, kad dalis jų – 1934 m. vandens kolonėlė, visi keturi vandens bokštai, Verkių dvaro apšvietimo stulpai saugomi tik neleidžiant jų sunaikinti. Panaši situacija yra ir senąjį medinį vamzdį eksponuojančiame buvusiam Vandentiekio muziejuje, kai neturima lėšų irstančio vamzdžio konservavimui. Požeminės vandens įrangos konservavimas šiandien yra labai brangus, tad šiandien, matyt, geriausia išeitis yra tiesiog išsaugojimas „in situ“ ateities kartoms. Privačioje nuosavybėje esantys objektai netvarkomi, o ir valstybei priklausantys objektai dėl lėšų stokos greitu metu tikrai nebus pritaikomi eksponavimui. Nė vienas ne muziejuje, o autentiškoje aplinkoje saugojamas objektas neturi informacinės lentelės. Taigi, iš esmės nėra rengiama ar vykdoma jokių valstybės ar savivaldybės lygmens programų, užtikrinančių senosios Vilniaus technikos išsaugojimą. Senoji technika jau susilaukia dėmesio ir yra saugoma, tačiau pagrindine problema šiandien išlieka technikos paveldo aktualizavimas ir įprasminimas.

5. Labiausiai šiandien reikėtų aktualizuoti senosios vandens tiekimo įrangos objektus – vandens kolonėles. Šiandien Vilniaus mieste vis dar veikia 565 kolonėlės, tiekiančios gyventojams geriamąjį vandenį. Paradoksalu, tačiau dar ir šiandien kai kurių vilniečių buitį mažai pakito nuo XIX a. II p. Problematiška tai, kad viena vertus, vandens kolonėlės kaip praeities vandentiekio sistemos palikimas jau gali būti laikoma technikos paveldu, tačiau, dalis Vilniaus miesto, net ir senamiesčio, gyventojų jomis naudojasi ir apie jų išsaugojimą ateičiai

negalvoja. Šiuo atveju, siekiant išsaugoti šiandieninius kolonėlių pavyzdžius, geriausias būdas būtų jų iškėlimas iš pirminės aplinkos, kuri šiuo metu labai greitai kinta, ir saugojimas muziejuose. Vilniuje pastebima tendencija „atstatyti“ stilizuotas „istorines“ vandens kolonėles senamiestyje ir istorinėse Vilniaus dalyse, kurios tik imituoja autentiškas formas, taigi vandens kolonėlės jau yra vertinamos kaip dekoratyvus, o kartu ir utilitarus paveldo objektas. Tuo tarpu, valstybės saugoma 1934 m. vandens kolonėlė nenaudojama ir neprižiūrima stovi privataus namo kieme.

6. Tyrimo metu nustatyta, kad istorinio apšvietimo atkūrimo Vilniaus senamiestyje pirmoji apraiška – 1968 m. Paminklų restauravimo dirbtuvėse parengta planinė užduotis, kuria siekiama atlikti istorinius tyrimus senajam miesto apšvietimui atkurti. 1973 metais parengtas lauko šviestuvų katalogas, kuriame buvo projektuojamos apšvietimo priemonės, remiantis istorine ir ikonografinė medžiaga, todėl yra laikytini tiksliais istorinėmis kopijomis. Taigi, jau XX a. 8 deš. kai kuriose Vilniaus senamiesčio vietose buvo atkurtas istorinis apšvietimas, kuris iš esmės skiriasi nuo šiandien Vilniaus senamiestyje gausėjančiu „istorinių“ žibintų ir šviestuvų skaičiumi, kurie laikytini tik istorine imitacija.

7. Susipažinus su Vilniaus miesto priemonių kaitos istorija ir jų statymo būdais išlikusioje senojoje ikonografijoje, galima teigti, kad niekada per visą Vilniaus miesto gatvių apšvietimo istoriją žibintai nebuvo statomi juos pritaikant prie aplinkinės architektūros. Vieningos apšvietimo sistemos taip pat nebūta. Vilniaus gatvių apšvietimas iki pat sovietmečio buvo tik utilitarus, įvedamas mieste remiantis ir politiniais motyvais (pvz. po 1863 m. sukilimo). Skirtingo laikotarpio ir stilistikos apšvietimo priemonės, net panaudojant skirtingus degalus, tuo pat metu koegzistavo Vilniaus senamiestyje, dažnai šalimais. Keitėsi apšvietimo priemonės, o jų statymo vietos nekito.

8. Šiandien Vilniaus senamiestyje pastebima „istorinio“ apšvietimo įrengimo tendencija. Didžiausia Vilniaus miesto istorinių dalių apšvietimo problema yra bendros apšvietimo koncepcijos nebuvimas. Ji slypi pačioje koncepcijos kūrimo pradžioje, nes reikia atsakyti į klausimą - kas svarbiau – derinti senąsias apšvietimo priemones su aplinkos architektūra ar taikyti vieningo miesto apšvietimo idėją. Šiandien, kaip matyti iš susidariusios situacijos, nėra taikoma nei viena nei kita. Visgi, išanalizavus šiandieninę esamą situaciją, kai šalia atsiduria skirtingo laikotarpio apšvietimo priemonės, tuo pačiu nelabai derančios prie aplinkinės architektūros, bei palyginus ją su praeitų amžių apšvietimo principais, galima teigti, kad esama ir galima tokios situacijos motyvacija – istoriškai būdinga Vilniaus miesto apšvietimo sistema, susiklosčiusi nevienalytėje architektūrinėje aplinkoje.

9. Technikos paveldo objektų, susijusių su miesto ūkiu iki mūsų dienų beveik neišliko. Tą lėmė ne tik miesto ūkio elementų medžiagiškosios savybės, bet ir požiūris, kuris nesikeičia ir

šiandien. Su kasdienine buitimi susiję daiktai „neleidžia“ suvokti objekto vertės ateityje. Kai gyvenamųjų rajonų mažosios architektūros elementai kaip sovietmečio palikimas nėra vertinami – tęsiama šimtmečių tradicija miesto ūkio technikos paveldui „išnykti“ materialiai, išliekant tik dokumentacijoje. Šiandieninė situacija, kai dauguma atstatomų ar atkuriamų miesto ūkio elementų (žibintai, šviestuvai ir vandens kolonėlės) yra praeities imitacijos, rečiau kopijos, o gyvenimas be vandentiekio „tiesiai į namus“ net ir Vilniaus senamiestyje yra nūdienos realija, rodo, kad UNESCO saugomam istoriniam miesto centrui labai svarbu susirūpinti smulkiosios architektūros bei miesto ūkio technikos išsaugojimu arba vieningu jos tyrimu ir bendros koncepcijos dėl naujų statymų priėmimu.

Iliustracijų sąrašas

1. Bulhak J. Pilies gatvės kiemas, apie 1912-1913 // MAB, A 8331/2.
2. Oziembrauskas J. Didžioji gatvė. 1835 litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 196.
3. Oziembrauskas J. Vilniaus rotušė. 1835 litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 195.
4. Oziembrauskas J. Aušros vartų gatvė. 1834 m. litografija. // Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 177.
5. Autorius nežinomas, Žydų g., 1920 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/
6. Fleury S. F. Šv. Kazimiero bažnyčia, apie 1896 // LNM, ATV 9312.
7. Chechowicz J. Tiltas per Vilnią į Užupį, apie 1870-1880 // MAB, A. 7172/1.
8. Bulhak J. Pilies gatvės kiemas, apie 1912 // MAB, A 8331/1.
9. Chechowicz J. Sankt Peterburgo - Varšuvos geležinkelis, apie 1870-1880 // MAB, A 7172/2.
10. Fialko A. Didžioji g., 1910 // LNM, ATV 13585.
11. Autorius nežinomas; Rotušės aikštė, apie 1968 // VAA, F. 2, 101-14
12. Levinas Ch. Barboros Radvilaitės g., 1956 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą <http://www.vilnius.skynet.lt/de.html>
13. Vilniaus gynybinių įtvirtinimų planas. Frydrichas Getkantas, 1648 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://vilniusbunkers.narod.ru/lt/2sie.asp>
14. Gręžtinis ir skobtinis vamzdžiai. Vainilaitis V. Medinė statyba Vilniuje [daktaro disertacija]. Vilnius. 2001. P. 37.
15. Menamo vandens bokšto prieš Medininkų (Aušros) vartus rekonstrukcija. Archit. S.Lasavickas, 1986 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://vilniusbunkers.narod.ru/lt/2sie.asp>
16. Vilniuje naudotų medinių šulinių rekonstrukcija. Vainilaitis V. Medinė statyba Vilniuje [daktaro disertacija]. –Vilnius, 2001, p. 28
17. Šviestuvai iš „Mažųjų formų katalogo, 1958 m.// VAA, f. 1019, ap. 11, b. 4385
18. Žibalinis šešiakampis žibintas, tvirtinamas prie sienos, 1973 // VAA, F. 2, 101-90
19. Kecoriūtė E. Tiltas per Vilnelę į Užupį. Matosi dviejų tipų, „istoriniai“ žibintai, šiandien dažniausiai naudojami rekonstruojant gatves, 2008 kovo 17 d.
20. Kecoriūtė E. Žibintas – dekoracija Šv. Stepono g, 2008 sausio 4 d.

21. Kecoriūtė E. Verkių dvaro dujinio žibinto stulpas, 2008 balandžio 15 d.
22. Zacharčik V. Aušros Vartų g., apie 1865m. [Žiūrėta 2008 balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/
23. Kecoriūtė E. Aušros vartų žibintai, 2008 kovo 17 d.
24. Kecoriūtė E. „Istoriniai“ šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
25. Kecoriūtė E. „Istoriniai“ šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
26. Kecoriūtė E. „Istoriniai“ šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
27. Kecoriūtė E. „Istoriniai“ šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
28. Kecoriūtė E. Bokšto gatvė, 2008 balandžio 15 d.
29. Kecoriūtė E. Gedimino prospektas, 2008 sausio 13 d.
30. Kecoriūtė E. Gedimino prospektas, 2008 sausio 13 d.
31. Kecoriūtė E. Skverelis prie Kotrynos bažnyčios, 2008 balandžio 15 d.
32. Kecoriūtė E. Tymo kvartalas, 2008 kovo 17 d.
33. Kecoriūtė E. Operos ir baletų teatras, 2008 gegužės 5 d.
34. Kecoriūtė E. Tauro kalno „žibintas“, 2008 kovo 10 d.
35. Kecoriūtė E. Lapų gatvė, 2008 sausio 13 d.
36. Kecoriūtė E. Jaunimo parko šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
37. Kecoriūtė E. Daukanto aikštė, 2008 sausio 15 d.
38. Kecoriūtė E. K. Sirvydo skveras, 2007 balandžio 20 d.
39. Kecoriūtė E. Bokšto gatvė, 2008 kovo 17 d.
40. Kecoriūtė E. Rūdninkų ir Vokiečių gatvių kampas, 2008 sausio 13 d.
41. Kecoriūtė E. Pilies ir Bernardinų gatvės kampas, 2008 sausio 13 d.
42. Kecoriūtė E. Maironio gatvė, 2008 kovo 17 d.
43. Autorius nenustatytas; Didžioji g., apie 1905m., atvirukas // LNM, ATV 22683
44. Kecoriūtė E. Rūdninkų gatvės žibintų variacijos, 2008 sausio 13 d.
45. Kecoriūtė E. Aušros vartų gatvės šviestuvai, 2008 sausio 13 d.
46. Kecoriūtė E. Pilies gatvės šviestuvai, 2008 gegužės 5 d.
47. Kecoriūtė E. Pilies gatvės šviestuvai, 2008 gegužės 5 d.
48. Kecoriūtė E. Subačiaus gatvės šviestuvai, 2008 kovo 17 d.
49. Kecoriūtė E. Pilies gatvės šviestuvai ir žibintai, 2008 gegužės 5 d.
50. Kecoriūtė E. Rūdninkų gatvės šviestuvai, 2008 sausio 13 d.
51. Kecoriūtė E. Subačiaus gatvės šviestuvai, 2008 sausio 13 d.
52. Kecoriūtė E. Bokšto gatvės žibintas, 2008 balandžio 15 d.
53. Ostankovič N. Didžioji g., apie 1904 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/

54. Kecoriūtė E. Daugiašakiai žibintai prie Kazimiero bažnyčios, 2008 gegužės 5 d.
55. Autorius nenustatytas; Žvėryno tilto atidarymas, 1907 // VAA, F. 1019, ap. 11, b. 4508
56. Kecoriūtė E. Žvėryno tiltas, 2008 balandžio 12 d.
57. Kecoriūtė E. Žibintas ties Bernardinų bažnyčia, 2008 sausio 13 d.
58. Kecoriūtė E. Užupio žibintas prie dailės akademijos naujųjų rūmų, 2008 sausio 13 d.
59. Autorius nenustatytas; Maironio g., apie 1900 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.].
Prieiga per internetą http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/
60. Kecoriūtė E. Rotušės aikštė, 2008 vasario 25 d.
61. Kecoriūtė E. Prie Kazimiero bažnyčios, 2008 vasario 25 d.
62. Kecoriūtė E. Goštauto gatvė, 2008 vasario 25 d.
63. Kecoriūtė E. Vingrių šaltinių teritorija, 2007 gruodis
64. Kecoriūtė E. Medinis vamzdis iš buv. Vandentiekio muziejaus kolekcijos, 2008 balandžio 4 d.
65. Kecoriūtė E. Geležinė mova iš buv. Vandentiekio muziejaus kolekcijos, 2008 balandžio 4 d.
66. Autorius nenustatytas; Medinis vandentiekio vamzdis, rastas Valdovų rūmų teritorijoje 2002 m. [Žiūrėta 2008 kovo 12 d.]. Prieiga per internetą <http://www.lvr.lt/site.php?contentID=27>
67. Autorius nenustatytas; Katedros a., 1918m., atvirukas, leidėjas J.Ch.,W. Dainiaus Raupelio kolekcija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą <http://www.lvr.lt/site.php?contentID=27>
68. Kuževinskis B. Katedros a., 1920, piešinys. // Drėma V., Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga. 1991. P. 129.
69. Bulhak J. Daukanto aikštė, apie 1912 // MAB A8331
70. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Pušų g. 24, 2008 gegužės 8 d.
71. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Pušų g. 24, 2008 gegužės 8 d.
72. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Užupio g. skvere, 2008 sausio 13 d.
73. Autorius nenustatytas; Užupio g., apie 1900m., atvirukas. Paroda Vilniaus vaizdai atvirukuose [interaktyvus] (LNM-2001-02-01). [Žiūrėta 2008 balandžio 22 d.]. Prieiga per internetą <http://www.lvr.lt/site.php?contentID=27>
74. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Rotušės aikštėje, 2008 balandžio 26 d.
75. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Naujininkuose, 2007 gruodis
76. Kecoriūtė E. Vandens kolonėlė Užupio g. kieme, 2008 kovo 17 d.
77. Kecoriūtė E. Vandens Kolonėlė Aklajame skg., 2008 kovo 17 d.
78. Kecoriūtė E. Vandens bokštas Savanorių pr. 1, 2008 balandžio 12 d.

79. Kecoriūtė E. Vandens bokštas Užupio g. 40A, 2008 balandžio 12 d.
80. Kecoriūtė E. Vandens bokšto Užupio g. 40A kranelis, 2008 balandžio 12 d.
81. Kecoriūtė E. Vandens bokštas L. Sapiegos g. 13, 2008 gegužės 12 d.
82. Autorius nenustatytas; Žvėryno malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 5 d].
Prieiga per internetą http://foto.terpe.lt/inkelti/20070819/IMG_9058.JPG
83. Autorius nenustatytas; Žvėryno malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 5 d].
Prieiga per internetą http://foto.terpe.lt/inkelti/20070819/IMG_9055.JPG

Peržiūrėta ikonografija

Archyviniai fondai

1. Nežinomas fotografas; Katedros aikštė, 1863 m.// LNM, I 628
2. Bulhak J. Bernardinų skersgatvis, 1913 m.// MAB, A 8331/2
3. Bulhak J. Bernardinų skersgatvis, 1912 m.// MAB, A 7118/3
4. Bulhak J. Pilies gatvės kiemas, 1912-1913 m.// MAB, A 8331/2
5. Bulhak J. Šv. Ignoto skersgatvis, apie 1912 m.// MAB, A 8331/1
6. Bulhak J. Šv. Jono bažnyčios varpinė, apie 1912 m.// MAB, A 8331/1
7. Bulhak J. Pranciškonų bažnyčia, 1912 m.// MAB, A 7118/1
8. Bulhak J. Jurjevo skersgatvis, 1912-1913 m.// MAB, A 8331/1
9. Bulhak J. Aušros vartai, 1913 m.// MAB, A 8331/3
10. Butkowski M. Šv. Kotrynos bažnyčia, apie 1895 m.// LNM, ATV 9279
11. Butkowski M. Šv. Jono gatvė, apie 1895 m.// LNM, ATV 9342
12. Broliai Butkowskiai; Jekaterinos II paminklo atidengimas katedros aikštėje, 1904-19-10// MAB, Fg 1-1093
13. Chodzko T. Aušros vartų gatvė, apie 1905 m.// LNM, ATV 6716
14. Chodzko T. Tiškevičių rūmai, apie 1905 m.// LNM, ATV 6708
15. Cinowiec A. Generalgubernatūra, 1900-1910 m.// LNM, Ft 4163
16. Czechowicz J. Vilniaus Katedra ir varpinė, apie 1870 m.// LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 505, l. 11
17. Czechowicz J. Didžioji gatvė, apie 1870 m.// LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 505, l. 14
18. Czechowicz J. Vilniaus Katedra ir varpinė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-892
19. Czechowicz J. Vilniaus Katedra ir varpinė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-893
20. Czechowicz J. Bernardinų tiltas per Vilnią, apie 1870-1880 m.// MAB, A 7172/1
21. Czechowicz J. Pilies gatvė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-873
22. Czechowicz J. Rotušės aikštė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-878
23. Czechowicz J. Didžioji gatvė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-877
24. Czechowicz J. Aušros vartų gatvė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-879
25. Czechowicz J. Tiškevičių rūmai, apie 1870-1880 m.// MAB, A 7172/2
26. Czechowicz J. Žaliasis tiltas, apie 1874 m.// VUB, F.82-891
27. Czechowicz J. Neries krantinė, apie 1870-1880 m.// VUB, F.82-914
28. Czechowicz J. Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelis, apie 1870-1880 m.// MAB, A 7172/2
29. Fleury S. F. Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, 1890-1900 m.// LNM, ATV 9441
30. Fleury S. F. Šv. Onos bažnyčia. Verbų sekmadienis, 1890-1900 m.// LNM, Ft 4154
31. Fleury S. F. Šv. Kazimiero bažnyčia, 1900-1910 m.// LNM, ATV 9312

32. Fleury S. F. Arklinis tramvajus Katedros aikštėje, 1900-1910 m.// MAB, Fg 1-3250
33. Fleury S. F. Pilies gatvės pradžia, 1900-1910 m.// LNM, I 615
34. Fleury S. F. Šv. Georgijaus prospektas, 1900-1910 m.// LNM, I 529
35. Hermanowicz J. Dominikonų gatvė, 1906 m.// MAB, Fg 1-588
36. Hermanowicz J. Dominikonų gatvė, 1908 m.// LNM, ATV 18478
37. Hiksa J. Verkių dvaro rūmai, 1893 m.// LNM, ATV 14911
38. Hiksa J. Verkių dvaro parko vartai, 1890 m.// LNM, ATV 14926
39. Hiksa J. Verkių dvaro parkas, 1890 m.// LNM, ATV 14917
40. Swieykowski. Aušros vartų koplyčia, 1861-1866 m.// LNM, ATV 15171

Albumai ir literatūra

1. Bulhak J.. Šviesos estetika. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008.
2. Czechowich. XIX amžiaus Vilniaus vaizdai. Vilnius: Baltos lankos, 1995.
3. Drėma V. Dingęs Vilnius. Vilnius, 1991.
4. Sud. Galaunė P. Lietuvių liaudies menas: grafika, tapyba. Vilnius: Vaga, 1968.
5. Sud. Jočytė J. Vilniaus fotografai. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
6. Kamarausko J. tapybos darbai. Vilnius, 1897// MAB, A. 61464
7. Kitkauskas N. Vilniaus pilys. Vilnius: Mokslas, 1989.
8. Kunčius A. Senojo Vilniaus vaizdai. Vilnius, 1969.
9. Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. iki XIX a. vidurio. II t. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
10. Sud. Lisauskas V. Vilnius. Praeities ir šių dienų vaizdai. Vokiečių gatvė ir gretimos erdvės. Vilnius: Darlis, 2003.
11. Sud. Lisauskas V. Vilnius. Praeities ir šių dienų vaizdai. Užupis ir gretimos erdės. Vilnius: Darlis, 2002.
12. Sud. Lisauskas V. Vilnius. Praeities ir šių dienų vaizdai. Nuo Arkikatedros iki Medininkų vartų. Vilnius: Darlis, 2005.
13. Sud. Matulytė M. Vilniaus fotografija. 1858-1915. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001.
14. Fleury S. F. Fotografijos / Photographs. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007.

Internetinė prieiga

Jucys G., Niunka V. Vilniaus vaizdų kaita [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 14 d.] Prieiga per internetą: <http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/>

Naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas

Literatūra

1. Binkis K., Tarulis P. Vilnius. 1323-1923. Kaunas: Švyturys, 1923.
2. Jenz H. Wodociagi i Kanalizacja miasta Wilna. Wilno, 1932.
3. Jurkštas J. Senojo Vilniaus vandenys. Vilnius: Mokslas, 1990.
4. Klimka L. Tikslieji mokslai Lietuvoje. Kaunas: Šviesa, 1994.
5. Mažunaitis V. Senasis Vilniaus vandentiekis. 1501-2001. Vilnius: Vilniaus vandenys, 2000.
6. Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, III t. Vilnius, 1971.
7. Paminklų sąvadas. I tomas. Vilnius, 1988
8. Sakalauskas A., Šulga V. Vandentieka. Vilnius: Technika, 2006.
9. Vainilaitis V. Medinė statyba Vilniuje (daktaro disertacija). Vilnius, 2001.
10. Vileikis A. Vilnius Tarybų Lietuvos sostinė. Vilnius, 1986.
11. Vilniaus miesto istorija nuo Spalio revoliucijos iki dabartinių dienų. Vilnius: Mintis, 1972.
12. Vilniaus miesto istorija. 1 dalis. Vilnius, 1968.

Straipsniai

13. Dūda N. Vilniaus apšvietimas // Mokslas ir gyvenimas. 1977 Nr. 12. P.19-21.
14. Jurkštas J. Vilniaus senojo vandentiekio technika // Mokslas ir technika. 1974. Nr. 3. P. 34-36
15. Klimka L. Vilniaus gatvių žibintai: istorija ir dabartis // Archiforma. 2000. Nr. 1. P.87-94.
16. Klimka L. Miesto gyvybės šaltiniai // Statyba ir architektūra. 1999. Nr. 2. P. 28-29.
17. Martusevičius J., Žilinskas A. Elektra Vilniuje // Mokslas ir technika. 1976. Nr. 10. P. 35-37
18. Mikšienė L., Šleinius S. Vilniaus šaltiniai // Mokslas ir gyvenimas. 1998. Nr. 1. P. 16.
19. Stauskas V. Vanduo architektūroje: kaip struktūra ir kaip elementas. // Archiforma. 2000, Nr. 4. P. 71-74.
20. Štelbienė A. Vanduo Lietuvos architektūroje sausumos gyventojų akimis. // Archiforma. 2000. Nr. 4. P. 75-80.

21. Vizgirdas G. Nakties žiburiai arba miesto apšvietimo ypatumai. // Namas ir aš. 2005. Nr. 10 (73). P. 106-109.
22. Žilinskas A. Lietuvos elektros energetikos raida ir jos technikos paminklai. // Kraštotyra. Nr. 19

Šaltiniai

1. VAA, F.1019, ap. 11, b. 779, 785, 787, 4385, 4454, 4500, 4502, 4506
2. VAA, 101-90; 101 -14
3. LVIA, f. 349, ap. 8, b. 1005
4. LVIA, F. 378, ap. 1, b. 14, 17, 21
5. LVIA, F. 382, p. 1, b. 95
6. LVIA, F. 458, ap. 1, b. 17, 19, 25, 26 36, 115
7. LVIA, f. 937, ap. 2, b. 908
8. LVIA, f. 937, ap. 4, b. 4212
9. LVIA, f. 938, ap. 4, b. 386, 2366
10. Paminklų restauravimo instituto archyvas, F. 2. 17771-1
11. Vilniaus vandenų eksploatuojamų vandens kolonėlių registras, Aprūpinimo ir ūkio tarnyba, Vilniaus vandenys, Dominikonų g. 11, Vilnius
12. Pokalbis su „Vilniaus vandenų“ geriamojo vandens laboratorijos viršininke Gražina Jurgelevičiūte, 2008-04-08, Vilniaus vandenys, Maironio g. 12, Vilnius

Naudotos internetinės prieigos

1. Vilniaus universiteto botanikos sodas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.botanikos-sodas.vu.lt>>
2. Periodiniai meno leidiniai internete [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <<http://ct.svs.lt>>
3. Statybos kompanija Constructus [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 14 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.constructus.lt>>
4. Informacinis naujienų tinklapis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 14 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.info.lt>>
5. Miestai ir architektūra. Žiniaraštis [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 14 d.] Prieiga per internetą: <<http://f.miestai.net>>
6. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 14 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.heritage.lt>>
7. Teisės aktų registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 4 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.litlex.lt>>
8. Valdovų rūmų paramos fondas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 vasario 14 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.lvr.lt>>
9. Architektūra. Projektavimas. Statyba. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 4 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.spec.lt>>

10. Teisinės informacijos centras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 kovo 4 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.tic.lt>>
11. Vilniaus turizmo informacija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.vilnius-tourism.lt>>
12. Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūra. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.vsaa.lt>>
13. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://195.182.68.155/heritage>>

1 priedas – Tipologinis apšvietimo įrangos sąrašas

Pastabos

Sudarinėjant tipologinį sąrašą, tikslas buvo bendrais bruožais pateikti žibintų ir šviestuvų išvaizdos kaitą chronologiškai iliustracijų²¹⁶ pagalba. Svarbiausiais šaltiniais šioms iliustracijoms – senoji ikonografinė medžiaga, tad pateikiami piešiniai nėra tiksli žibintų kopija. Nesant tikslios senųjų apšvietimo priemonių tipus iliustruojančios dokumentacijos, piešiant buvo stengiamasi išlaikyti istorinių žibintų ir šviestuvų formas, kurios atspindėtų pagrindinius atskirų žibintų tipams būdingus skirtumus. Pagrindiniai pasikeitimai nurodomi ir ties iliustracijomis esančiais trumpais aprašymais. Aprašymuose skliausteliuose pateikiamos nuorodos į anksčiau darbe naudotas iliustracijas.

Tarp archyvinių dokumentų nepavyko rasti senųjų apšvietimo priemonių konstrukcinių brėžinių ar bent tikslesnių žibintų gamybos aprašymų, kurie leistų nustatyti nors apytikslį apšvietimo priemonių mastelį. Sudėtinga ir su žibintų puošybiniais elementais (dujinio/žibalinio apšvietimo), nes didžiojoje dalyje senosios ikonografijos miesto vaizduose užfiksuotos vos įžiūrimos žibintų formos. XIX a. žibintai buvo dekoruojami augaliniais motyvais (pvz. Verkių žibintai), tačiau iki šiol tikslesnių žinių apie apšvietimo įrangos, o kartu ir visos technikos meninį apipavidalinimą, nėra. Tam reikėtų atlikti atskirą studiją. Atskiro mokslinio tyrimo reikalauja ir pačių apšvietimo priemonių tipų tikslesnių kopijų atkūrimas.

Šiandien turime išlikusius tik sovietmečiu projektuotų priemonių brėžinius. Keli sovietmečiu projektuotų istorinių žibintų ir kronšteinų variantai pateikiami ir šiame sąrašė (žr. 96-97 psl.). Šiame darbe nagrinėjamas tik istorinis Vilniaus miesto apšvietimas, tad sovietmečio laikų šviestuvai nepateikiami Visgi, greitu metu šį sąrašą jau būtų galima pildyti ir sovietmečio “neistoriniais” šviestuvais, kurie šiandien sparčiai nyksta iš Vilniaus aplinkos (ypač senamiesčio), tad greitai gali tapti praeitimi, kurios nespėsime išsaugoti.

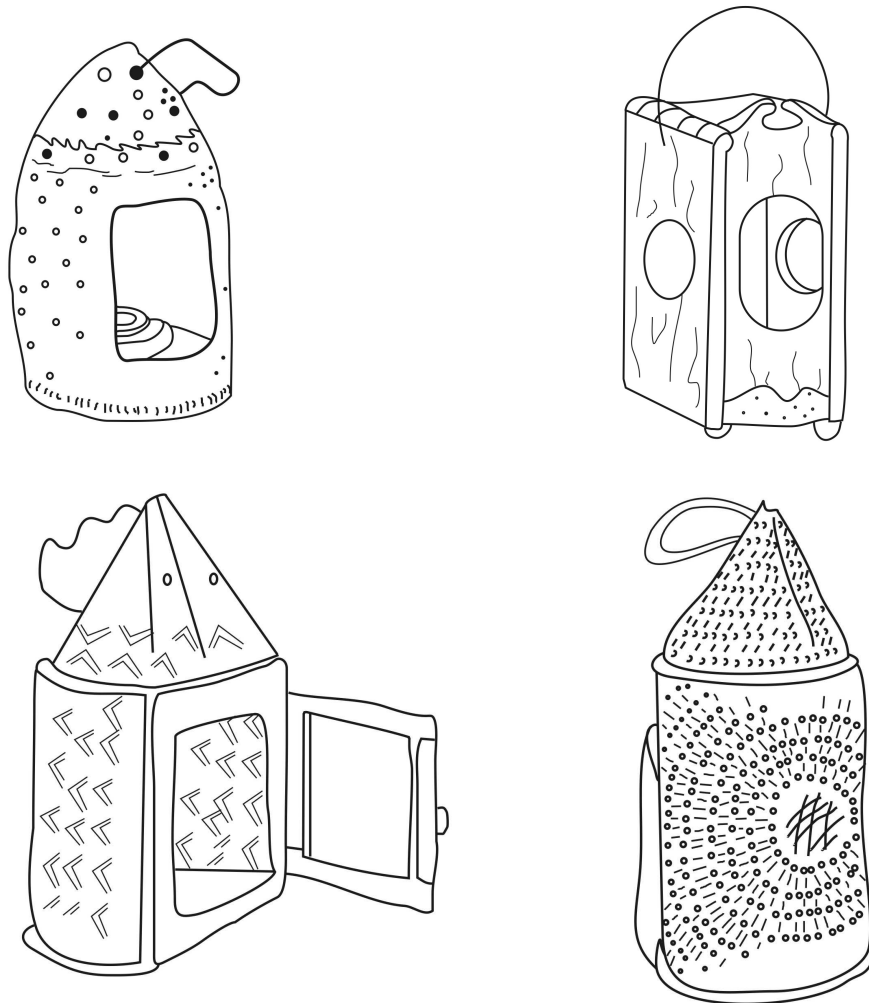
---

²¹⁶ Iliustracijos pieštos CorelDRAW programa

Nešiojamieji žibintai

Kada tiksliai buvo pradėti naudoti nešiojamieji žibintai – nežinia, tačiau plačiausiai jie buvo vartojami gotikos, renesanso laikais, iki XVIII a. pab., kai kuriais atvejais ir vėliau. Tokio tipo žibintų kolekciją šiandien galime išvysti Šiaulių „Aušros“ muziejuje, taip pat Galaunės P. sudarytame kataloge.²¹⁷ Pagal šią kolekciją galima spręsti, kad žibintų dažniausiai būta skardinių, ritinio formos, užbaigiamų kūgio formos stogeliu. Pasitaikydavo ir molinių taip pat apskrito plano bei kvadratinio ar stačiakampio plano medinių. Žibintai iš vienos pusės turėdavo įstiklintas dureles (vietoj stiklo dažnai naudotos žėručio plokštelės ar tiesiog gyvulio pūslė), viduje stovėlius žvakei ar žibalinei lempei. Visi žibintai – ornamentuoti paprastais brūkšneliais, taškučiais. Viršuje buvo įtaisomi ilgi vielos lankeliai nešiojimui. Vienodų raštų nepasitaiko, taigi tai greičiausiai būdavo pavieniai gaminiai.

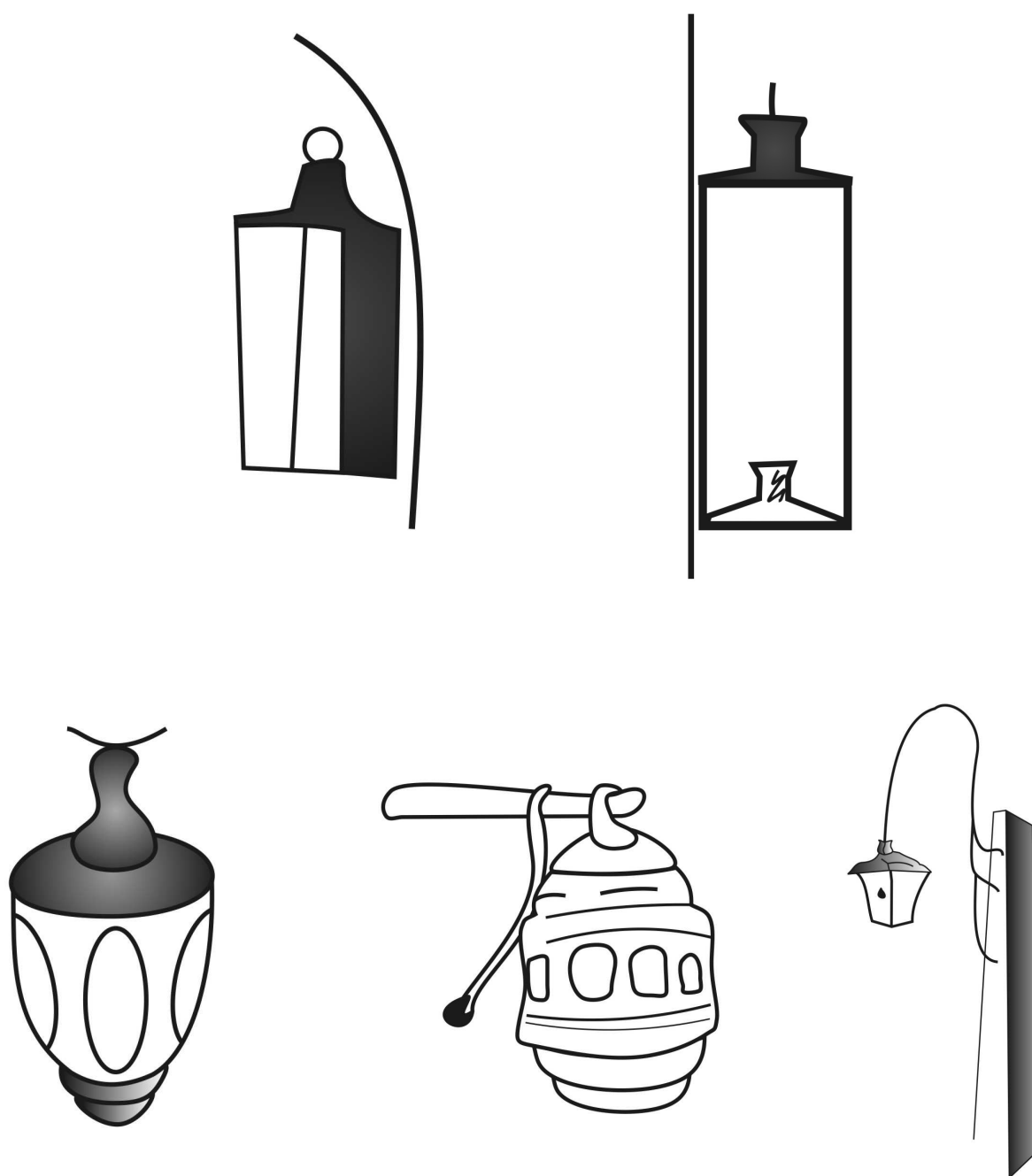
Žemiau pateikiami ritinio formos molinio, dviejų skardinių bei keturkampio plano medinio (durelės pakeliamos į viršų) žibintų variantai.

²¹⁷ Sud. Galaunė P. Lietuvių liaudies menas: grafika, tapyba. Vilnius: Vaga. 1968.

Nešiojamieji – pakabinamieji, pakabinamieji žibintai

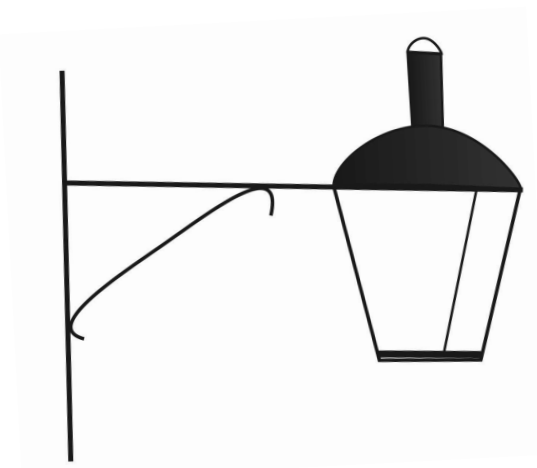
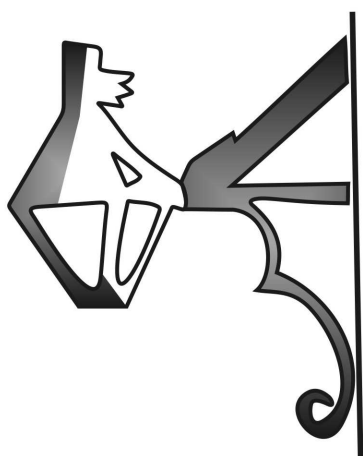
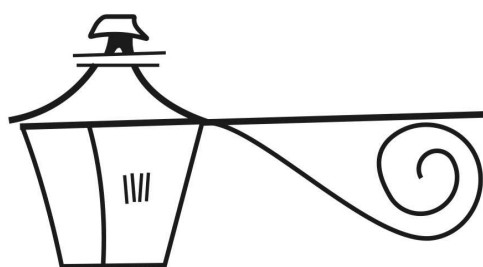
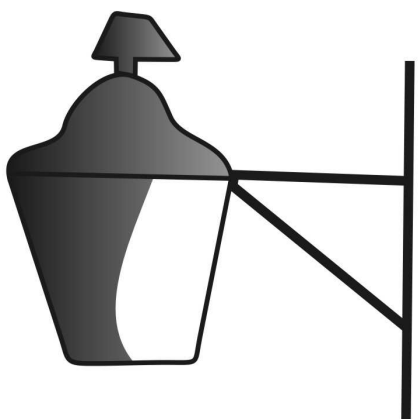
XIX a. pr. mieste pamažu plintant bendram lauko apšvietimui, atkrito būtinybė kartu su savimi tamsiu paros metu nešiotis apšvietimo priemones. Nešiojamuosius žibintus imta tvirtinti prie sienų tiesiog savo kiemuose. Pasitaiko jau ir pastoviai ant medinių stulpų tvirtinamų žibintų. Panašiu laiku atsiranda ir tik pakabinamieji žibintai, kurių pagrindas jau ne horizontalus. Žibintai jau dažniausiai šviečia ne viena kryptimi, bet turi daugiau įstiklintų angų, gaminami tik iš skardos. Vietoj žvakių jau daugiausiai naudojamos aliejinės lempelės. Tokio tipo žibintai, pagal išlikusią ikonografiją (žr. 1 pav., 14 psl.), Vilniaus senamiesčio kiemuose naudoti apšvietimui net iki XX a. IV deš.

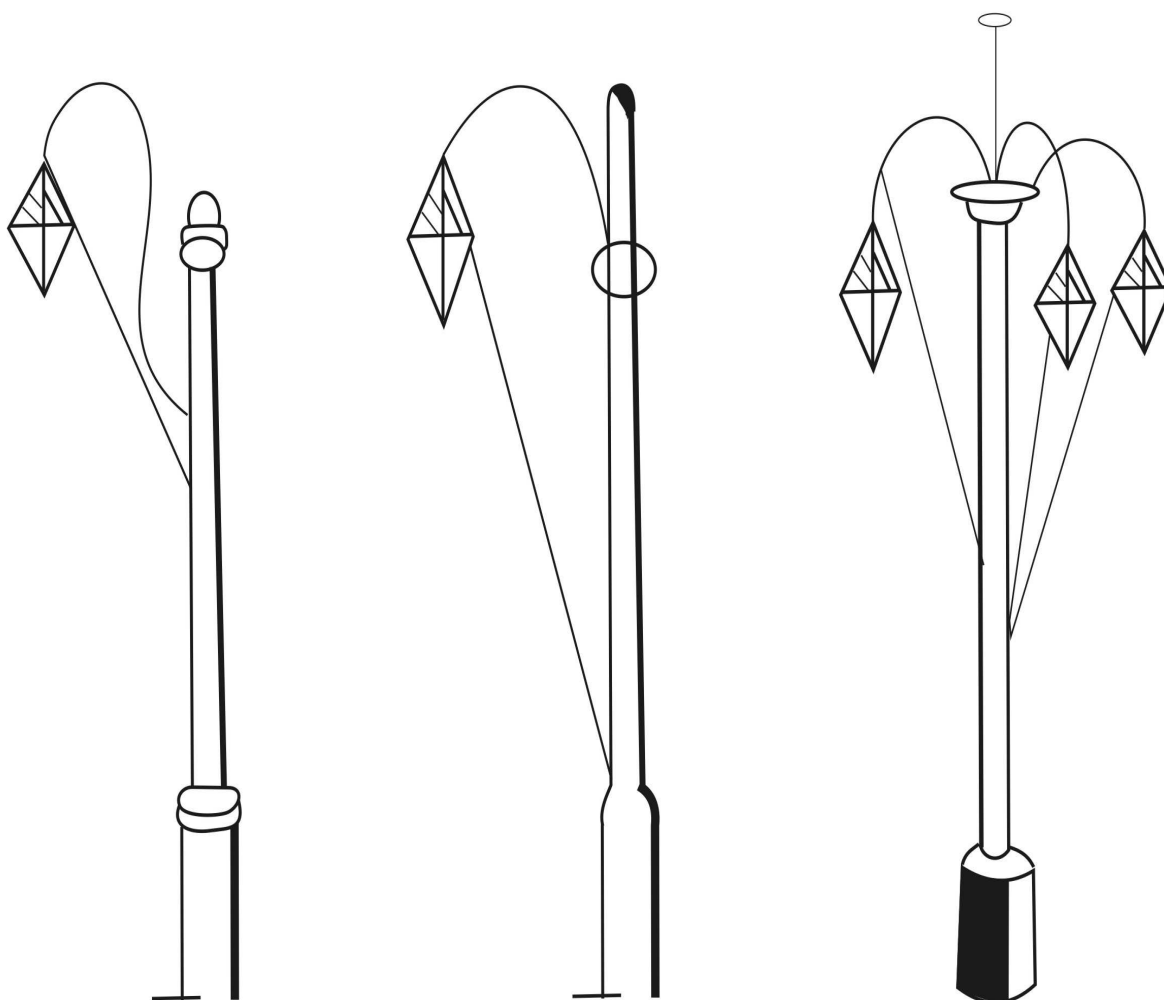
Vietoje tvirtinami, aliejiniai ir spiritiniai – terpentininiai žibintai

Senosiose litografijose galime užtikti žibintų iš XIX a. I p. (žr. 4 pav., 16 psl.) Tai yra pirmieji nuolatinio gatvių apšvietimo žibintų tipai. Aukštai tvirtinant žibintus – keitėsi ir jų forma, kad šviesa kristų kuo mažesniu kampu į stiklo paviršių. Tad žibintų forma visad panaši į apverstos ir nupjautos piramidės. Žibinto viršus taip pat kūginis, kad ant jo nesikauptų lietaus vanduo ar sniegas. Stogelis dažnai užsibaigdavo vėtrungėle.

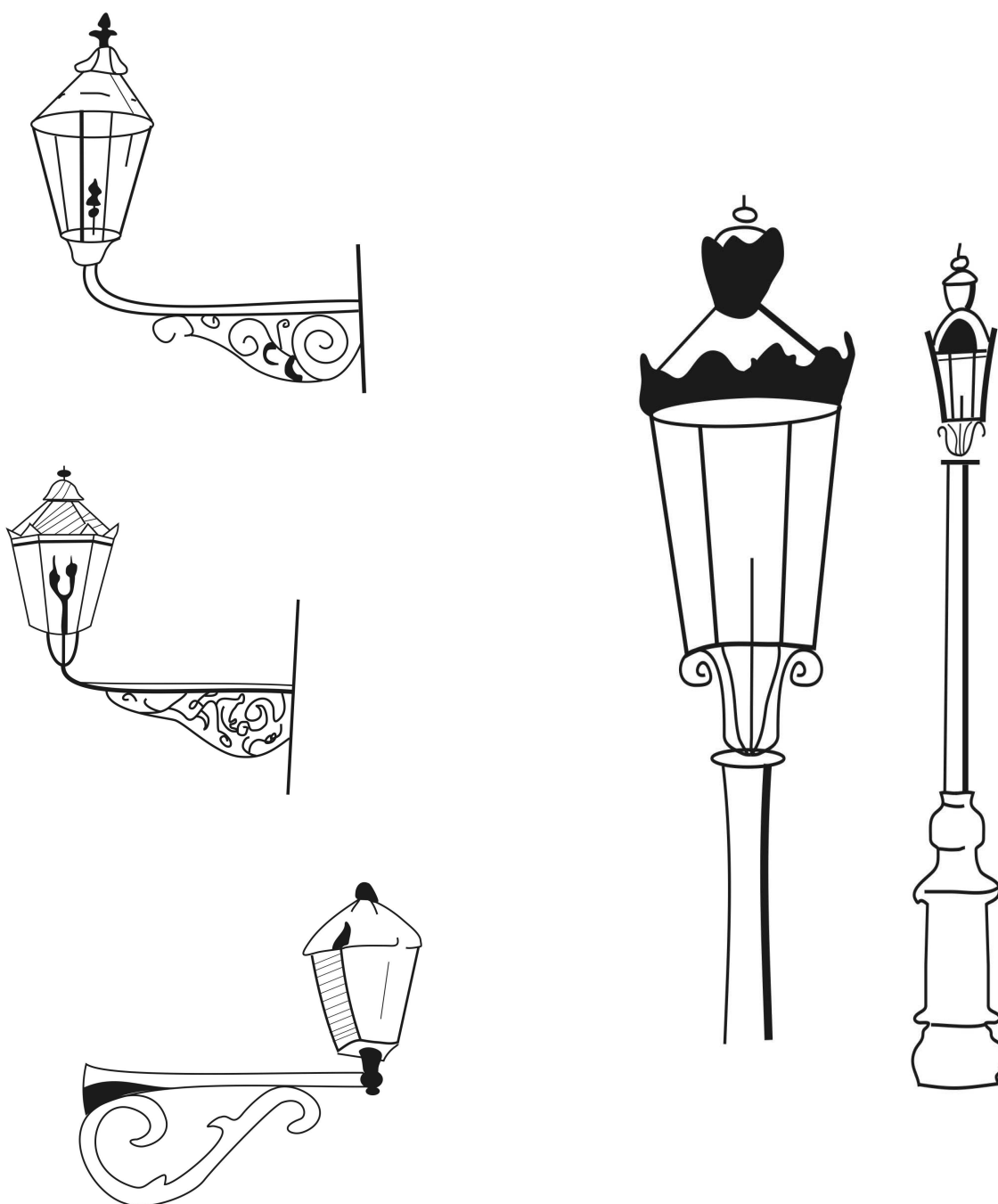
Aliejiniai, spiritiniai – terpentininiai centrinių vietų žibintai

Tokio tipo žibintai datuojami XIX a. I-III deš. (žr. 2-3 pav., 15 psl.) Ant kampuoto ar apvalaus medinio sukulto į žemę stulpo būdavo komponuojami vienas - keturi žemyn nusvirę žibintai. Tokie žibintai stovėdavo centrinėse miesto aikštėse ar gatvėse. Žibintų konstrukcija - suvožta iš dviejų keturkampių piramidžių - pritaikyta tik kabėjimui. Kiekvienas žibintas turėjo virvę, kurią patraukus buvo pakeliamas ar nuleidžiamas žemyn.

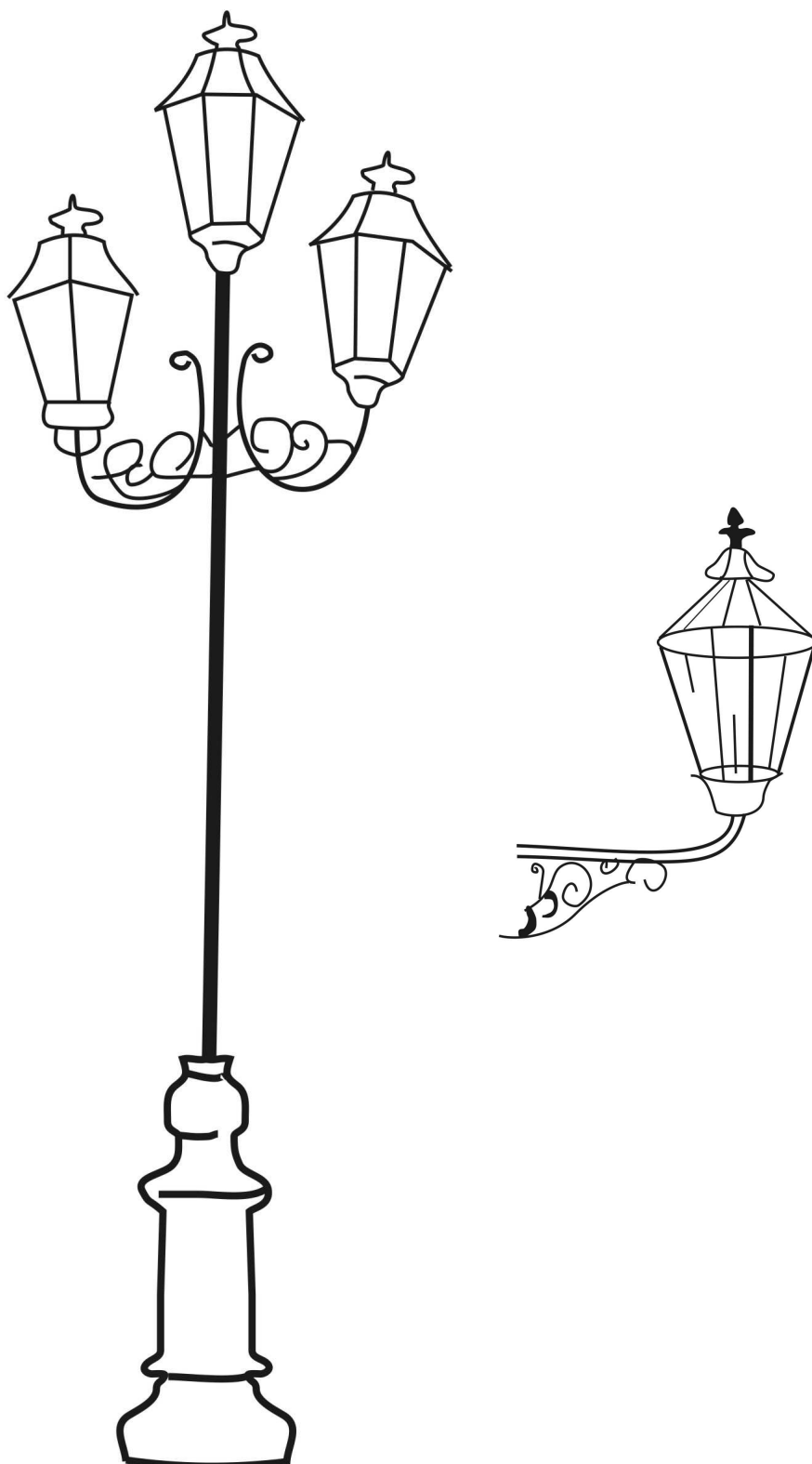

Dujiniai žibintai

Dujinis apšvietimas Vilniaus mieste įvedinėjamas nuo 1864 m., pastačius dujų fabriką, kuris buvo dabartinio Operos ir baletų teatro vietoje. Dujiniai žibintai skyrėsi nuo ankstesniųjų apšvietimo priemonių savo dekoratyvumu. Ypač gausiai dekoruojami kronšteinai. Žibintai tvirtinami tik ant liedintų metalo stulpų ir statomi tose miesto vietose, kur po žeme išvedžiotas dujotiekio vamzdynas (žr. 7 pav., 17 psl.). Dujiniai žibintai tvirtinti ant vartų kuorų (žr. 5 pav., 16 psl.). Žibintų būta keturkampės – šešiakampės formos.

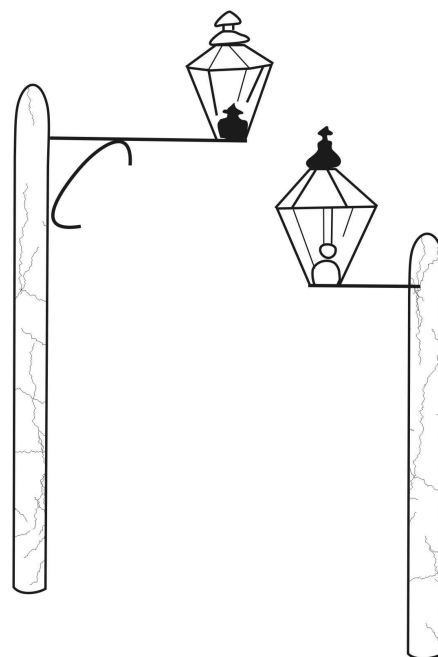
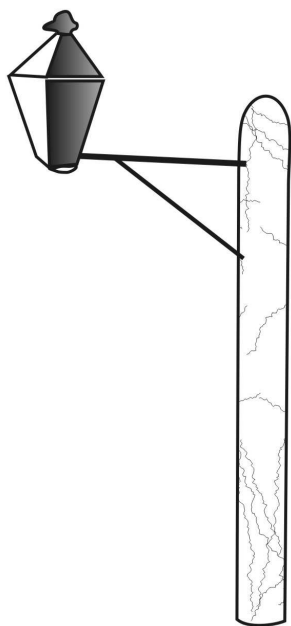
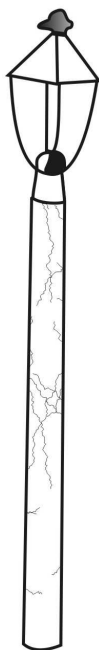
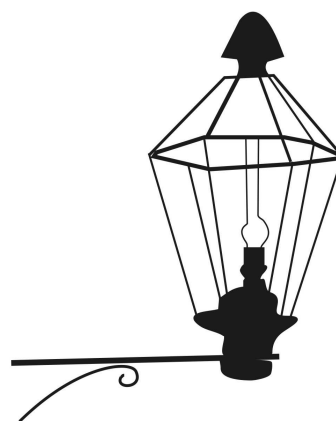
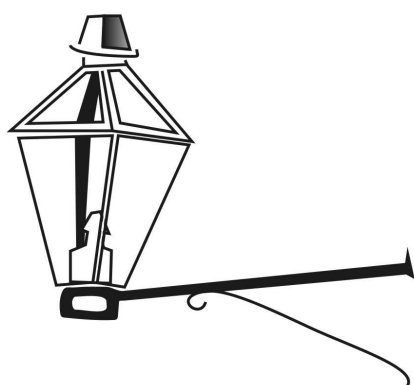

Vilniaus mieste būta ir daugiašakių dujinio tipo žibintų. Pavaizduotieji trišakiai žibintai puošė (žr. 55 pav., 50 psl.) ir dabar puošia atrestauruotąjį Žvėryno tiltą. XIX-XX a. sandūroje penkiašakis dujinis žibintas puošė Kazimiero bažnyčios kiemą (žr. 6 pav., 17 psl.). Šiandien vietoj jo galime pamatyti keturis penkiašakius elektrinius žibintus. Dujinių žibintų stulpai dažniausiai buvo puošiami augaliniais motyvais.

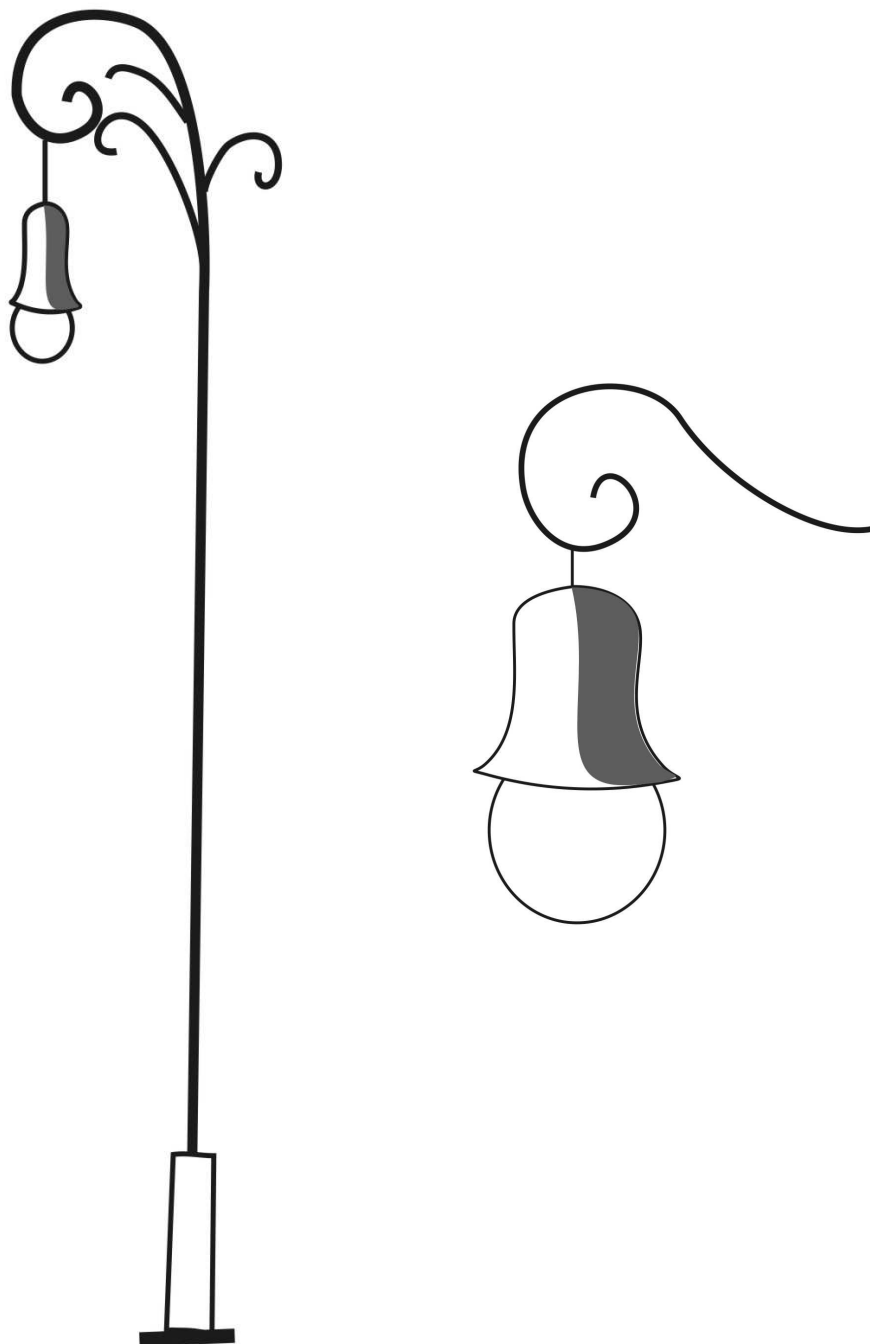
Žibaliniai žibintai

Dar tik įvedinėjant dujinį apšvietimą Vilniaus mieste, imtas taikyti ir žibalinis. Dažnai šis įvykis laikomas „žingsniu atgal“ apšvietimo istorijoje, nes kartu su degalų pasikeitimu pakito, supaprastėjo žibintų formos (žr. 8 pav., 18 psl.). Žibintai ir vėl tvirtinami prie medinių stulpų (žr. 9 pav., 18psl.). Visgi, šis apšvietimas buvo daug ekonomiškėsnis, o ir anksčiau dujomis degami žibintai pritaikomi žibaliniam apšvietimui. Dujinis apšvietimas užleido jam vietą Vilniaus mieste iki pat elektros įvedimo.

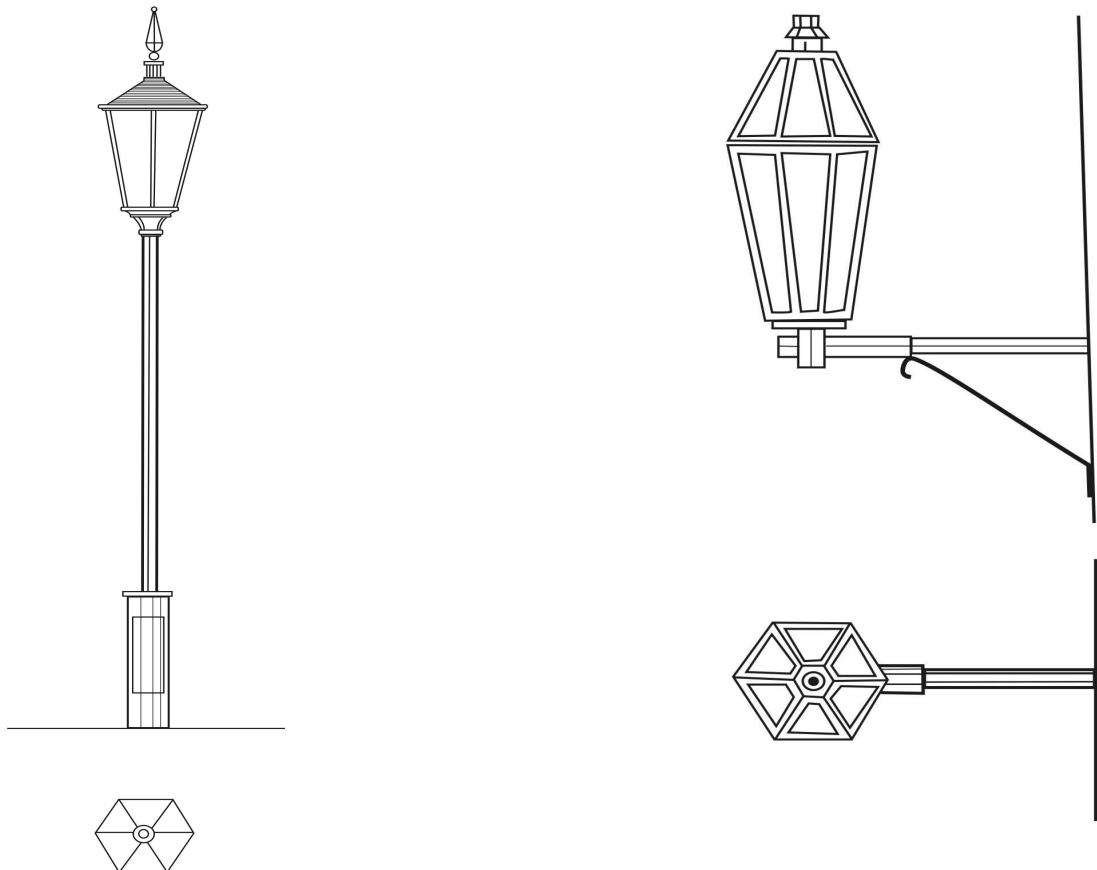
Elektriniai šviestuvai

1903 m., pastačius elektrinę, pamažu visai atsisakyta žibintų formos apšvietimo priemonių. Projektuojami aukšti ant liedintų stulpų šviestuvai, kuriose pagrindiniu akcentu tampa žemyn nuleidžiama pati Voltos lanko lempa (žr. 10 pav., 19 psl.; 43 pav., 48 psl.).

Sovietmečiu projektuoti žibintai

Po II pasaulinio karo Vilniaus miestas per kelis dešimtmečius žymiai pakito. Pirmaisiais dešimtmečiais buvo rūpinamasi tik funkcionali apšvietimo aspektu. 1973 m. pasirodęs Paminklų konservavimo instituto parengtas apšvietimo priemonių katalogas,²¹⁸ jau siūlo „istorines“ priemones gatvių apšvietime. Pateikiami du bendriausi kopijuojamų ir imituojamų XIX a. pab.-XX a. pr. priemonių pavyzdžiai.

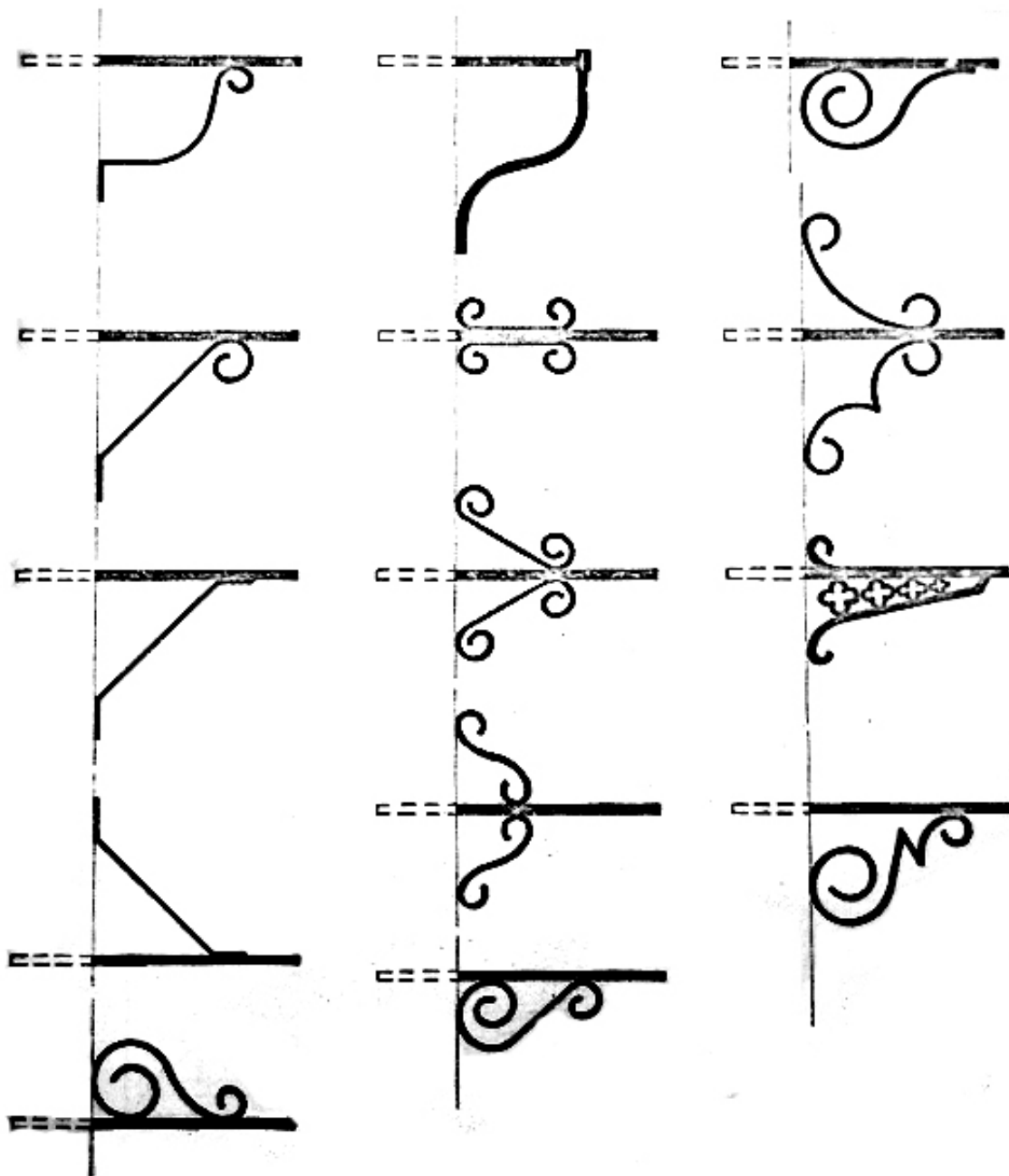

Dujinio tipo šešiakampis žibintas ant liedinto metalo stulpo, pritaikytas elektros lemputei. Paties stulpo forma pateikiama neistorinė, todėl žibintas – imitacija.

Prie sienos kronšteinu tvirtinamas šešiakampis žibintas. Pats žibintas dujinio – žibalinio tipo. Kronšteinas pateikiamas be gausių dekoracijų žibalinio tipo. Tokio žibinto pavyzdį galime pamatyti Stiklių g. pradžioje.

²¹⁸ Vilniaus senamiesčio gatvių apšvietimo žibintai. Darbo brėžiniai, 1973 // VAA, f. 2, 101-90

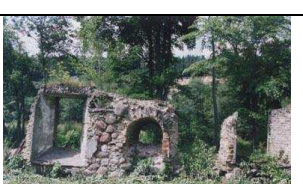
1984 m. apšvietimo priemonių kataloge²¹⁹ buvo pateikti taikytinų prie sienų tvirtinamų žibintų kronšteinų pavyzdžiai, visų jų atramų ilgis - pusės metro.

²¹⁹ Lauko šviestuvų katalogas, 1984 m.// VAA, f. 1019, ap. 11, b. 779

2 priedas - Senoji apšvietimo ir vandens tiekimo įranga Kultūros vertybių registre²²⁰

Unikalūs kodas	Pavadinimas	Adresas	Kiti duomenys	Iliustracija
25998	Šulinys su hidrokolonėle ²²¹	Pušų g. 26, Vilnius	1934 m.	
12382	Vandens malūnas ²²²	Latvių g. 64, Vilnius	XVII – XIX a.	
25001	Vandens malūnas ²²³	Verkių g. 100, Vilnius	XIX a. II p.; liaudies architektūra.	
25002	Vandens malūnas (vandens kėlimo stotis) ²²⁴	Žaliųjų ežerų g. 55, Vilnius	XIX a. I p.; liaudies architektūra	
28329	Vandens malūno liekanos ²²⁵	Pučkorių g. 9, Vilnius	XVII a.	

²²⁰ Kultūros vertybių registras. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage>

²²¹ Šulinys su hidrokolonėle [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25998>

²²² Vandens malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=12382>

²²³ Vandens malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25001>

²²⁴ Vandens malūnas (vandens kėlimo stotis) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25002>

²²⁵ Vandens malūno liekanos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 15 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=28329>

27026	Vandens malūnas ²²⁶	Kairėnų g. 53, Vilnius	XIX a. vid.,; Romantizmas	
30599	Šaltinių vandens rezervuaras (kompleksas) ²²⁷	Vingrių g. 9A, Vilnius	XVI-XVII a.	
17357	Sapiegų rezidencijos, trinitorių vienuolyno ir ligoninės statinių komplekso vandens bokštas ²²⁸	L. Sapiegos g. 13, Vilnius	XIX a. II p. – XX a. pr.; Istorizmas	
30646	Vandens bokštas ²²⁹	Užupio g. 40A, Vilnius	XIX a. II p. – XX . pr.	

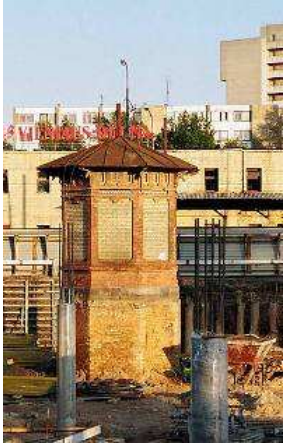

²²⁶ Vandens malūnas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=27026>

²²⁷ Šaltinių vandens rezervuaras [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=30599>

²²⁸ Sapiegų rezidencijos, trinitorių vienuolyno ir ligoninės statinių komplekso vandens bokštas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą:

<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=17357>

²²⁹ Vandens bokštas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą: <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=30646>

25016	Vandens bokštas ²³⁰	Žaliųjų ežerų g. 43	XIX a. pab.; eklektika	 A black and white photograph of a multi-story, octagonal water tower with a decorative top section, situated in a park-like setting.
26645	Artezinis šulinys ²³¹	Savanorių pr. 1	XIX a. pab.-XX a. pr.	 A color photograph of a brick artesian well with a wooden roof structure, located in an urban area with buildings in the background.
25018	Apšvietimo stulpai (4) ²³²	Verkių dvaro kompleksas	XIX a. II p.; Istorizmas	 A black and white photograph of a tall, slender light pole with a decorative base, standing in a grassy area with trees in the background.

²³⁰ Vandens bokštas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą:
<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25016>

²³¹ Artezinis šulinys [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą:
<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=26645>

²³² Apšvietimo stulpai [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 gegužės 12 d.] Prieiga per internetą:
<http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=25018>